

รายงานการวิจัย
เรื่อง

กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความ
เข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง
Value Creation Process from Social and Cultural Capital
towards the Development of Community's Strength and
Sustainability of Phapang Subdistrict, Maepruk District, Lampang
Province

ดร.ขวัญนภา สุขคร
นางสาวเสาวธาร สมานิตย์
นายสิทธิฯ พงษ์ศักดิ์
นางสาวฐิติวรภา ไยสำลี
นายสิริณัฐเศรษฐ์ สุภาจันทร์สุข
นายไผทเทพ ตุทานนท์
นางสาวพัชพร วิภาศรีนิมิต

มหาวิทยาลัยสวณดุสิต

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสวณดุสิต

รายงานการวิจัย
เรื่อง

กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความ
เข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง
Value Creation Process from Social and Cultural Capital
towards the Development of Community's Strength and
Sustainability of Phapang Subdistrict, Maepruk District, Lampang
Province

ดร.ขวัญภา สุขคร
(ศูนย์การศึกษาออกที่ตั้ง ลำปาง)
และคณะ

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสวนดุสิต

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดินด้านการวิจัย ปีงบประมาณ 2561)

หัวข้อวิจัย	การศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่อการพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง
ผู้ดำเนินการวิจัย	ดร.ขวัญนภา สุขคร นางสาวเสาวธาร สมานิตย์ นางสาวฐิติวรา ใยสำลี นายสิทธิพงษ์ พงษ์ศักดิ์ นายสิริณัฐเศรษฐ์ สุภาจันทร์สุข นายไพฑูริย์ ตูทานนท์ นางสาวพัชพร วิภาครินทร์
ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒน์ สุขมลสันต์
หน่วยงาน	ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้งลำปาง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
ปี พ.ศ.	2562

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน 2) เพื่อสังเคราะห์และนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน และ 3) เพื่อจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

ผลจากการวิจัยจะก่อให้เกิดประโยชน์ในหลายมิติ เช่น ด้านวิชาการเกิดกระบวนทัศน์ใหม่ (Paradigm shift) ของกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ด้านนโยบายได้ต้นแบบกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ที่สามารถประยุกต์ใช้ในพัฒนาชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศได้ ด้านเศรษฐกิจการพัฒนาเกิดกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชน และเป็นกระบวนการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับทุกมิติของชุมชน พัฒนาจากฐานความรู้และสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางสังคม เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์นำไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนเศรษฐกิจชุมชน และภาพรวมของประเทศ และด้านสังคมและชุมชนเกิดกระบวนการในเชิงคุณค่านำไปสู่การพัฒนาชุมชนในมิติอย่างสมดุล

ในการวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR = Participatory Action Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ถูกต้อง และมีความน่าเชื่อถือจึงได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะมีความหลากหลายรูปแบบ ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามประเภทของข้อมูลที่รวบรวมจากแหล่งต่าง ๆ ประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งปฐมภูมิ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากการจัดเวทีประชาคม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมเชิงปฏิบัติการ สทนากลุ่ม (Focus Group) การสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ โดยการรวบรวมมาจาก หนังสือ ตำรา บทความ และงานวิจัยต่าง ๆ นั้นแล้วนำข้อมูลทั้ง 2 ประเภท มาตีความ จัดหมวดหมู่ สังเคราะห์ และวิเคราะห์ตามประเด็น

ที่กำหนด และมีการนำเครื่องมือมาตรวจสอบหาความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) ซึ่งมีค่า IOC ที่หาได้คือ 1.00

ผลของการวิจัยได้มาซึ่งกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนในรูปแบบ PHAPANG Model ประกอบด้วย

กระบวนการที่ 1: ศักยภาพและทุนชุมชน มีการพัฒนาอย่างสมดุลและครอบคลุมทุกมิติ (P: Potential and community capital with balanced development and covering all dimensions)

กระบวนการที่ 2: กระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์ บนฐานองค์ความรู้และนวัตกรรม เพื่อสร้างกระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชน (H: Human capital development process on the basis of knowledge and innovation to create a value process for the community)

กระบวนการที่ 3: การจัดการและการสร้างนวัตกรรมเพื่อการจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์ (A: Administration and innovation for community management with creative conflict management processes)

กระบวนการที่ 4: การมีส่วนร่วมและเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรม วิถี ความเชื่อ อัตลักษณ์ และตัวตนของคนในชุมชน (P: Participation and strengthen the participation process that adheres to the cultural base, the way of belief, community identity and identity of people in the community)

กระบวนการที่ 5: อัตลักษณ์ท้องถิ่นและการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชนต้นแบบความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน (A: Authentic Local Identity and Creating Community's Identity Brands for sustainable creative happiness)

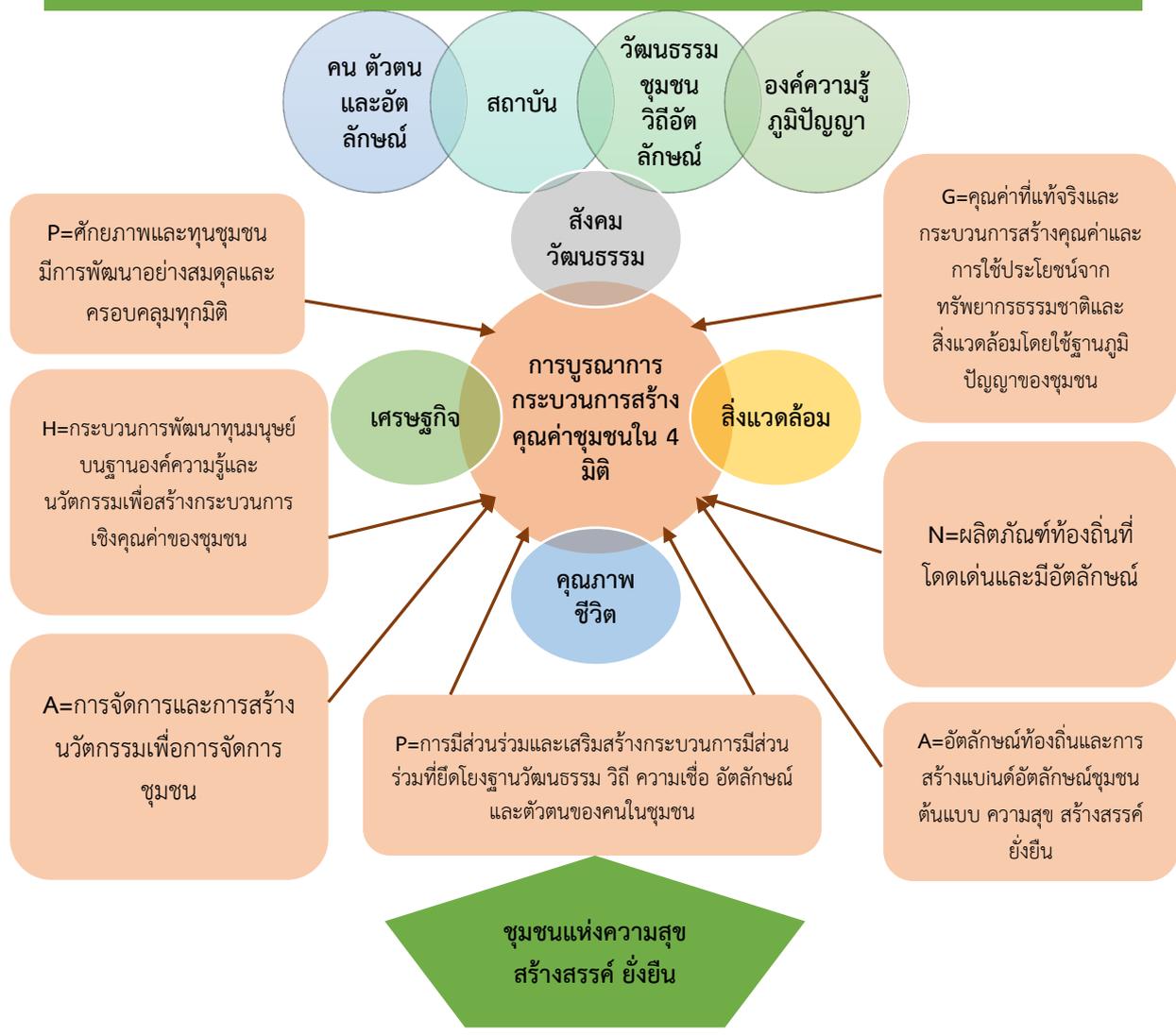
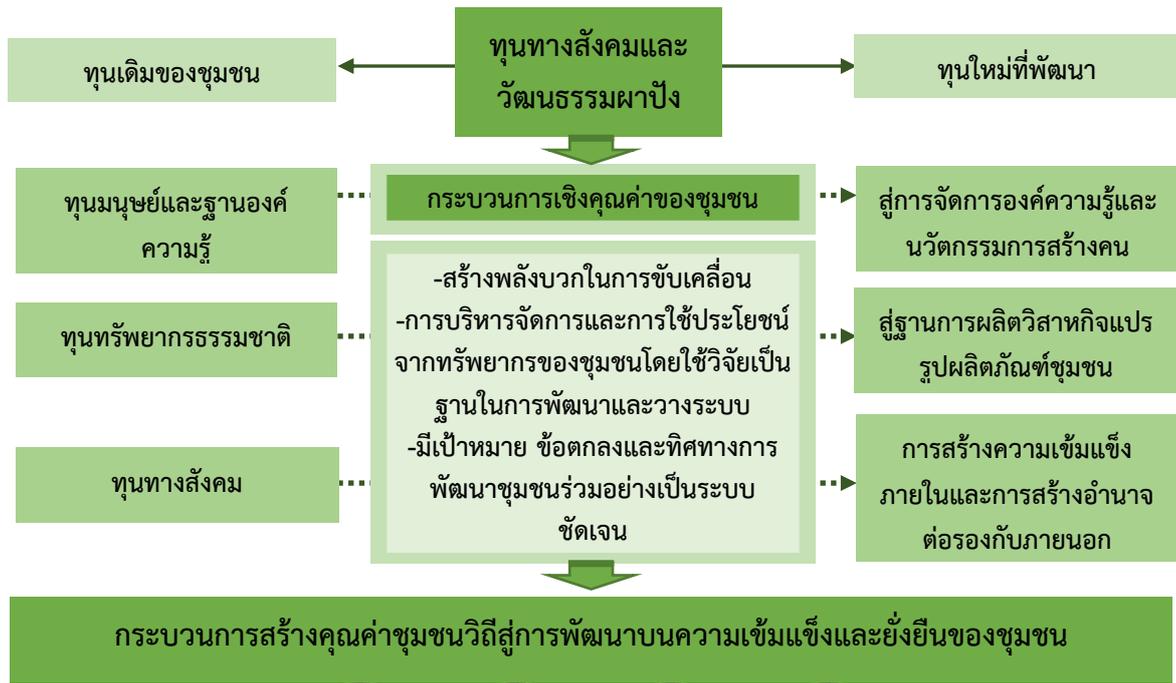
กระบวนการที่ 6: ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์ (N: Notable local identity products)

กระบวนการที่ 7: คุณค่าที่แท้จริงและกระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน (G: Genuine value creation and the process of value creation and utilization of natural resources and the environment by adapting the local wisdom base)

จากการวิเคราะห์บริบทชุมชน ศักยภาพความพร้อมของชุมชน การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกชุมชน โดยใช้เทคนิค SWOT Analysis นำไปสู่การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยได้ข้อสรุปภาพอนาคตและทิศทางการพัฒนาโดยนำเสนอใน 2 ประเด็นดังนี้ ประเด็นที่ 1 วิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน (วิสัยทัศน์: ชุมชนต้นแบบการจัดการชุมชนเชิงคุณค่า (ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน) ประเด็นที่ 2 ยุทธศาสตร์การพัฒนา โดยกำหนดแนวทางและยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมโดยนำเสนอยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมใน 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) การจัดการองค์ความรู้ชุมชนและการบูรณาการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนโดยใช้กระบวนการเชิงคุณค่าเป็นฐานในการพัฒนา 2) เสริมสร้างศักยภาพการจัดการชุมชนเชิงสร้างสรรค์และนวัตกรรมวิถีอัตลักษณ์ 3) การจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน และ 4) เสริมสร้าง
ความเข้มแข็งและพัฒนาชุมชนในทุกมิติอย่างสมดุล โดยใช้ฐานภูมิปัญญาและนวัตกรรม

คำสำคัญ : กระบวนการสร้างคุณค่า ทูทางสังคม ทูทางสังคมวัฒนธรรม การพัฒนาบนความ
เข้มแข็งและยั่งยืน

Research Title	Value Creation Process from Social and Cultural Capital towards the Development of Community's Strength and Sustainability of Phapang Subdistrict, Maepruk District, Lampang Province
Researcher	Miss Khwannapa Sukkorn, Ph.D Miss Saowatarn Samanit Mr. Siththa Phongsak Miss Thitiworada Yaisumlee Mr. Siranathaseth Supachantarasuk Mr. Pathaithep Tutanon Miss Patchaporn Viphasrinimit
Research Consultants	Associate Professor Suphat Sukamolsan, Ph.D
Organization	Lampang Campus Suan Dusit University
Year	2019

The objectives of the research were 1) to find out lesson learned from community's management on the basis of community's potentials and context 2) to propose value creation model for strengthened and sustainable community and 3) to propose collaborative community's development plan of Phapang sub-district, Maepruk district, Lampang.

The results of the study are able to present paradigm shifts in value creation process from social and cultural capital towards the development of community's strength and sustainability of the community. Moreover, it can be beneficial in policy aspect in term of creating the value creation model for strength and sustainability of the community that able to apply in developing other communities. In term of economic aspects, this value creation process can also be applied in creating community's value from community's wisdom and capitals in order to generate creative economy.

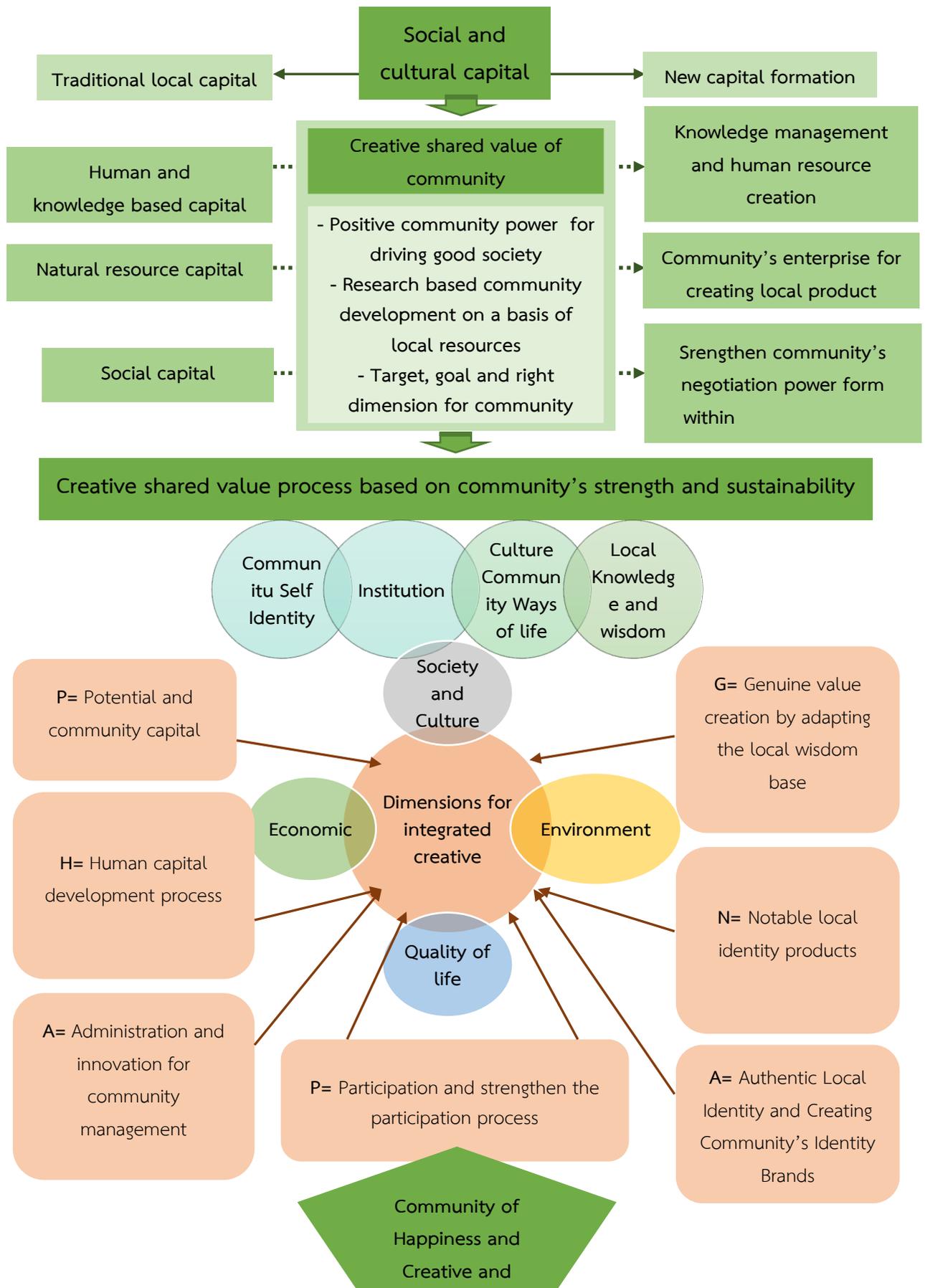
This research is a Participatory Action Research (PAR) which adopted qualitative method. There were various groups of key informants were selected for this study in order to make research data reliable. The data was collected from secondary sources for instance public hearing, knowledge sharing discussion, workshop, focus group, in-depth interview, and data recheck workshop. The secondary data from relevant

textbooks, books, articles and researches was analyzed according to these following steps; interpreting, thematic grouping, synthesizing and analyzed up to the themes. The instruments were structured questions form and in-depth interview form and the range of IOC is 1.00.

The results of the study illustrated value creation process from social and cultural capital towards the development according to the community's strength and sustainability that portrayed in PHAPANG Model. **PHAPHANG Model** consists of **P**: Potential and community capital with balanced development and covering all dimensions, **H**: Human capital development process on the basis of knowledge and innovation to create a value process for the community, **A**: Administration and innovation for community management with creative conflict management processes, **P**: Participation and strengthen the participation process that adheres to the cultural base, the way of belief, community identity and identity of people in the community, **A**: Authentic Local Identity and Creating Community's Identity Brands for sustainable creative happiness, **N**: Notable local identity products and **G**: Genuine value creation and the process of value creation and utilization of natural resources and the environment by adapting the local wisdom base.

Moreover, from the analysis of community's potential and readiness for development, SWAT analysis which led to Phapang community strategic plan. Phapang's community vision for sustainable development is "Pilot community of value creation (Happiness, Creation, Sustainability) and 4 strategic plan have been set up which are 1) Community's knowledge management and integration of community member's potentials by using value creation based development process. 2) Enhancing creative community management based on community's identity and innovation 3) Creative natural resource and environment management based on community's wisdom. 4) Community's enforcement and development in all dimension based on community's wisdom and innovation.

Keywords: Creative Shared Value, Social Capital, Social and Cultural Capital, Community's Strength and Sustainability

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน กรณีศึกษา ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมและกระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชน เพื่อนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนชุมชนที่เกิดจากฐานศักยภาพที่แท้จริงของชุมชน

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ที่ให้ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ทั้งผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ครูภูมิปัญญาในชุมชนตำบลผาปัง และกลุ่มหน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชนและภาคประชาชน นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ ในการสละเวลาให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ เสนอแนะแนวทางอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย การดำเนินการวิจัย มีอาจสำเร็จจุล่งไปได้หากปราศจากความร่วมมือของคณะผู้ร่วมวิจัยและเครือข่ายทีมงานในพื้นที่ทุกภาคส่วน

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สุพัฒน์ สุขมลสันต์ ที่ปรึกษาการวิจัย ที่ให้คำปรึกษาแนะนำและเติมเต็มในส่วนองงานวิจัยให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และเหนือสิ่งอื่นใดขอขอบคุณมหาวิทยาลัยสวนดุสิต และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติที่ให้โอกาสในการสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้ โดยทางคณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานวิจัยนี้จะสามารถนำไปสร้างประโยชน์ และสร้างกระบวนการเชิงคุณค่าที่แท้จริงในชุมชนและพื้นที่อื่น ๆ และเกิดผลในเชิงประจักษ์สร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนให้กับชุมชน

คณะผู้วิจัย

2562

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ซ
สารบัญ	ฅ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ฌ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
คำถามการวิจัย	2
ขอบเขตการวิจัย	3
จริยธรรมในการวิจัย	4
คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน	7
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรม	9
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์	16
กับการสร้างอัตลักษณ์ของแบรนด์	
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน	25
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ	30
การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้	33
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเชิงนวัตกรรม	38
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนเชิงยุทธศาสตร์	42
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนบนความเข้มแข็งและยั่งยืน	43
แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนอย่างมีส่วนร่วม	47
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	49
กรอบแนวความคิดในการวิจัย	52

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า	
บทที่ 3	วิธีดำเนินการวิจัย	55
	ประชากรและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง	55
	เครื่องมือในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	56
	การสร้างเครื่องมือในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	60
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	65
	การวิเคราะห์ข้อมูล	66
บทที่ 4	ผลการวิจัย	68
	ถอดบทเรียนการจัดการชุมชนบนฐานการพัฒนาตามศักยภาพ และบริบทของชุมชน	68
	กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็ง และยั่งยืนของชุมชน	84
	ยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน	94
บทที่ 5	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	107
	สรุปผลการวิจัย	108
	อภิปรายผล	118
	ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	123
	ข้อเสนอในการทำวิจัยครั้งต่อไป	123
บรรณานุกรม		
	บรรณานุกรมภาษาไทย	
	บรรณานุกรมภาษาต่างประเทศ	
ภาคผนวก		
	ภาคผนวก ก แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และประเด็นระดมความคิดเห็น	
	ภาคผนวก ข ประมวลภาพการลงพื้นที่ภาคสนาม	
ประวัติผู้วิจัย		

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	แสดงปัจจัยภายในชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนา	97
4.2	แสดงปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนา	100

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	กรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทุนทางสังคม	15
2.2	โครงสร้างการพัฒนาประเทศที่ผ่านการเชื่อมโยงทั้ง 6 ทูน	18
2.3	กรอบแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์	24
2.4	กระบวนการจัดการความรู้ 5 ภูมิวัฒนธรรม	37
3.1	ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ	60
3.2	กรอบแนวคิดการวิเคราะห์บทเรียนการจัดการชุมชนบนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน	61
3.3	กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม	62
3.4	กรอบแนวคิดการวิเคราะห์เพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน	63
4.1	ที่มาและจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนผาปัง	75
4.2	แผนที่กลยุทธ์การพัฒนาศูนย์ปัญญาปฏิบัติศึกษากิจการเพื่อสังคมตำบลผาปัง (2547-2567)	77
4.3	จุดเด่นในการดำเนินงานการพัฒนาชุมชนผาปัง	82
4.4	ความสำเร็จและเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนผาปัง	84
4.5	แสดงกรอบโมเดล PHAPANG Model	87
4.6	แสดงกรอบโมเดลย่อย การสร้างสมดุลการพัฒนาด้วยศักยภาพที่หลากหลาย (P: Prolific Balance for community development)	88
4.7	แสดงกรอบโมเดลย่อย การต่อยอดฐานองค์ความรู้และนวัตกรรมกระบวนการสร้างคนของชุมชนเพื่อเสริมกระบวนการสร้างคุณค่าของชุมชนในทุกมิติ (H: Holistic community value enhancement)	89
4.8	แสดงกรอบโมเดลย่อย การสร้างนวัตกรรมในการบริหารจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์ (A: Administrative innovation for creative conflict management)	90
4.9	แสดงกรอบโมเดลย่อย การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมด้วยกลไกที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรม วิถี ความเชื่อ อัตลักษณ์ตัวตนของคนในชุมชน (P: Promoting local shared value)	91
4.10	แสดงกรอบโมเดลย่อย การสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชนต้นแบบความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน (A: Authentic Local Identity)	91
4.11	แสดงกรอบโมเดลย่อย การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม (N: Noteworthy local products)	92

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
4.12	แสดงกรอบโมเดลย่อย กระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน (G: Genuine value from local natural resources and local wisdom)	94
5.1	แสดงกรอบคิดที่มาและจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน	108
5.2	แสดงกรอบโมเดล PHAPANG Model	120

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

ชุมชนตำบลผาปังเป็นชุมชนที่มีความเป็นมาที่ยาวนาน จึงมีการสั่งสมภูมิปัญญาที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สะท้อนออกมาเป็นวิถีชีวิตที่กลายเป็นวัฒนธรรม ชนธรรมนิยมประเพณีอันดีงามประจำถิ่นของชุมชนผาปัง ที่แฝงอยู่ในวิถีของชุมชนมาอย่างช้านานจวบจนปัจจุบัน อันเป็นกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมที่ส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น (Enculturation of Socialization) ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถูกสั่งสมผ่านกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ของชุมชนโดยธรรมชาติ เกิดการปรับตัวเพื่อให้เกิดการอยู่รอด ไปตามสิ่งแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจโดยผู้นำของชุมชน ซึ่งเรียกว่าผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Agents of Change) ทางสังคมและวัฒนธรรม

ปัจจุบันชุมชนตำบลผาปังเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งทั้งในรูปแบบการจัดการชุมชนที่ประสบความสำเร็จและเป็นต้นแบบในการจัดการชุมชนที่มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนให้ความสนใจให้การสนับสนุนและศึกษาดูงานอย่างต่อเนื่อง และอีกหนึ่งความเข้มแข็งที่ถือเป็นจุดเด่นของชุมชนตำบลผาปังคือรูปแบบความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันบนฐานของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติที่แวดล้อมพื้นที่ของชุมชน ความหลากหลายและเข้มแข็งของความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมที่ได้ถือปฏิบัติเป็นครรลองของชุมชน ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ที่สั่งสมทุกด้านที่แทรกซึมอยู่ในวิถีของคนในชุมชนผาปัง ไม่ว่าจะเป็นองค์ความรู้ในเรื่องเกษตรกรรม ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม การสร้างที่อยู่อาศัย ตลอดจนหลักคิดที่สะท้อนออกมาเป็นวิถีของชุมชน ที่อยู่อย่างเอื้อเพื่อเกื้อกูล ร่วมมือ ร่วมใจ ในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน เป็นสังคมชนบทเล็ก ๆ มีระบบเครือข่ายที่เข้มแข็ง ที่พึ่งพาอาศัยระหว่างกัน ระหว่างสมาชิกของชุมชน ระหว่างคนและสิ่งแวดล้อม มีการใช้ปัญญานำทาง มีความพอเพียงและพึ่งพาตนเองได้ อันเป็นการสร้างแบบแผน ระเบียบปฏิบัติของคนในชุมชนที่มาอยู่ร่วมกัน ผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อร่วมกัน สิ่งเหล่านี้ช่วยดึงเอาผู้คนในชุมชนมาพบปะ แลกเปลี่ยน แบ่งปัน และทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อเกิดความรัก ความสมัครสมานสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการขับเคลื่อนพลังของชุมชนไปอย่างสร้างสรรค์และมีความสุข (สรุปทศสัมพันธ์กลุ่มในการลงสำรวจพื้นที่จริง วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2561)

จากกระบวนการทางสังคมของชุมชนผาปังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น ถือได้ว่าเป็น “ทุนทางสังคมวัฒนธรรม” ของชุมชนผาปังที่เกิดจากการสั่งสม แนวคิด แนวทางการปฏิบัติต่อกันระหว่างสมาชิกของชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนผาปัง ที่จะดำรงสืบทอดสิ่งดีงามดังกล่าวนี้ให้ยืนยาวไปจนถึงรุ่นหลังได้ตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา และวิถีแห่งความดีงามที่ยังคงดำรงอยู่และสามารถต่อยอดในการพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ โดยการพัฒนาชุมชนจากฐานทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างแท้จริง สู่การพัฒนาชุมชนบนความเข้มแข็งและยั่งยืน ที่สามารถนำไปเป็นต้นแบบและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนในพื้นที่และพื้นที่อื่น ๆ ที่ต้องการพัฒนาในรูปแบบเดียวกัน

ดังนั้นในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืนนั้น ต้องให้ความสำคัญและพัฒนาจากบนฐานเดิมของ “ทุน” ที่มีอยู่ ทุนในที่นี้หมายถึง “ทุนทางสังคม” (Social Capital) อันเป็นคุณค่าที่แฝงอยู่ในทุกชุมชน เป็นฐานแห่งศักยภาพของตนเอง ทุนทางสังคมจึงเป็นฐานที่สำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนให้มีความเข้มแข็งบนรากเหง้าของตนเอง ส่งผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของการพัฒนาประเทศในองค์รวม อันจะนำไปสู่ความยั่งยืน ทุนทางสังคมจึงเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนสิ่งดีงามให้แก่ชุมชนและสังคม อีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืน

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นถึงคุณค่าที่ส่งผ่านมายังทุนทางสังคมของชุมชน จนกลายเป็นความดีงาม แนวคิด ตลอดจนวิถี ที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ของชุมชน จึงเป็นเรื่องที่ควรค่าแก่การศึกษา และหยิบยกมาเป็นประเด็นเพื่อให้เกิดการจัดการความรู้ โดยกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคม วัฒนธรรม ให้ชุมชนนั้นได้สานต่อ ตระหนักถึงการธำรงรักษาให้ชุมชนนั้นมีทุนทางสังคมอันดีงามเหล่านั้น และพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน อยู่คู่สังคมสืบไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะดำเนินการวิจัยถึงกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืน กรณีศึกษา : ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง เพื่อนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนให้กับชุมชนเพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาชุมชน และเป็นแนวทางหรือต้นแบบเพื่อประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการชุมชนในเชิงคุณค่าจากทุนทางสังคมของชุมชนของพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
2. เพื่อสังเคราะห์และนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง
3. เพื่อจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

คำถามการวิจัย

จากความเป็นมาที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยมุ่งศึกษา เรื่อง กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ซึ่งมีคำถามที่ต้องค้นหาคำตอบสำหรับงานวิจัยนี้คือ

1. กระบวนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชนในปัจจุบันเป็นอย่างไร
2. กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง มีกระบวนการและรูปแบบเป็นอย่างไร
3. สภาพแวดล้อมภายใน และทิศทางในการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมควรเป็นอย่างไร

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ 4 ด้านดังนี้

1. ขอบเขตเนื้อหา ในการศึกษาในครั้งนี้ได้กำหนดเนื้อหาการศึกษาวิจัยทั้งหมด 4 ด้านคือ

- เนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน ประกอบด้วย
 - ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
 - กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน
 - ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ
 - ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น
 - จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน
 - ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ
 - คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่
 - ผลสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน
 - สรุปบทเรียน
- เนื้อหาเกี่ยวกับทุนทางสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย 5 ภูมิทางสังคมวัฒนธรรม ภูมิหลัง ภูมิเมือง ภูมิวงศ์ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา
- เนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสังคมวัฒนธรรมชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสิ่งแวดล้อมชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติเศรษฐกิจชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติองค์ความรู้ในชุมชน
- เนื้อหาเกี่ยวกับทิศทางในการพัฒนาประกอบด้วย
 - สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน โดยใช้เทคนิค (SWOT Analysis)
 - การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน
 - จัดทำแผนงาน โครงการภายใต้ยุทธศาสตร์

2. ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการดำเนินงานวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยได้กำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ครูภูมิปัญญา ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลผาปัง หน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชนและภาคประชาชน นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่

3. **ขอบเขตพื้นที่** เป็นการศึกษาในขอบเขตพื้นที่ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง ครอบคลุม 4 ชุมชนประกอบด้วย บ้านนาริน บ้านผาปังกลาง บ้านห้วยไร่ บ้านเด่นอุดม

4. **ขอบเขตระยะเวลา** เป็นการวิจัยโดยใช้ระยะเวลา 12 เดือน นับจากวันทำสัญญารับทุน ซึ่งเป็นช่วงการเก็บรวบรวมข้อมูล จัดการหมวดหมู่ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล สังเคราะห์ วิเคราะห์ ข้อมูล การจัดทำยุทธศาสตร์ รวมถึงการพิมพ์ การจัดรูปเล่ม การแก้ไข และการเข้ารูปเล่ม

จริยธรรมในการวิจัย

จริยธรรมในการวิจัย (Research Ethics) มีความสำคัญยิ่งต่อความเชื่อถือ ของการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งในด้านศักยภาพ ประสิทธิภาพ ในการเข้าถึงข้อมูล การปฏิบัติงานแบบมีส่วนร่วม และการดำเนินงานงานในเชิงบูรณาการกับระดับพื้นที่ และชุมชน ของผู้วิจัย เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ที่จะส่งผลต่อความคล่องตัวในการทำ ความเข้าใจ คำอธิบายในเชิงลึกของข้อมูล การตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล และการตีความ ในความเป็นจริงระดับต่าง ๆ ตามความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัย มีความเคร่งครัดในจริยธรรมของการวิจัยทั้งในด้านกระบวนการวิจัย และการใช้ประโยชน์จากการวิจัย โดยยึดถือตามหลักปฏิบัติที่ปราศจากอคติในการวิเคราะห์ และการบูรณาการผสมผสานแนวคิด ทฤษฎี (ชาย โพธิ์สิตา, 2547; สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2542; สินธวา คามดิษฐ์, 2550, เบญจา ยอดดำเนิน-แอ๊ดติง, 2553) ซึ่งประกอบไปด้วย 3 วิธีด้วยกัน คือ

1. การเคารพในตัวบุคคล คือการปกป้องสิทธิส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลหมายความว่า ในการขอข้อมูลหรือข้อคิดเห็นจากผู้ให้ข้อมูลนั้นควรมีการให้ข้อมูลอย่างครบถ้วน โดยครอบคลุมเนื้อหา และกระบวนการ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลใช้ประกอบในการตัดสินใจในการให้ข้อมูล รวมทั้งการระมัดระวังเรื่อง การเปิดเผย การปกปิดข้อมูลเป็นความลับ ด้านความเสี่ยงหรือละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล ในเรื่องวิชาการและการสาธารณะไม่มีสิทธิ์ที่จะเข้าถึง

2. การขจัดอคติและความรู้สึกส่วนบุคคลของผู้วิจัยในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การตีความหมาย ในการสรุปข้อค้นพบจากการศึกษาจะต้องกระทำอย่างถูกต้อง และมีความเป็นกลางทางวิชาการ ไม่สรุปข้อค้นพบตามความชอบ และความ ต้องการของตนเอง หรือการแก้ไขข้อมูลหรือผลการวิเคราะห์ให้แตกต่างจากสภาพที่เป็นจริง หรือที่ได้จากการวิเคราะห์

3. การคำนึงถึงผลประโยชน์ในการวิจัย การวิเคราะห์ การชั่งน้ำหนักระหว่างความเสี่ยงและผลประโยชน์เป็นหัวใจสำคัญของจริยธรรมการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ สิ่งที่ผู้วิจัยพึงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติคือการมุ่งกระทำการวิจัยที่จะได้มาซึ่งวิธีการที่ดีที่สุดที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติด้วยวิธีการที่เป็นมนุษยธรรม

คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการรวบรวมและจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบที่ผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ และการประมวลข้อมูล พร้อมทั้งการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาเป็นเครื่องมือหรือตัวช่วยในการจัดเก็บข้อมูล

การจัดการความรู้ทุนทางสังคม หมายถึง กระบวนการรวบรวมและจัดการองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสังคม เช่น วิถีชีวิตชุมชน การเมืองการปกครอง ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ ตามองค์ประกอบ 5 ภูมิทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิหลัง ภูมิเมือง ภูมิวงศ์ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา อย่างเป็นระบบ ผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ และการประมวลข้อมูล พร้อมทั้งการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาเป็นเครื่องมือหรือตัวช่วยในการจัดเก็บข้อมูล และนำเสนอ

กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถี หมายถึง การพัฒนาชุมชนบนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่มีอยู่ เพื่อสร้างคุณค่าร่วมในทุกมิติ ทั้งมิติการพัฒนาชุมชน มิติการอนุรักษ์ ถ่ายทอด และสานต่อทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น

กระบวนการพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาอย่างมีลำดับขั้นและผลานกระบวนการทั้งในส่วนการจัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ และการนำเอาคุณค่าชุมชนวิถีเข้าสู่กระบวนการพัฒนาต่อยอดโดยชุมชนทุกกระบวนการ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าผลที่ได้รับจากการวิจัยจะก่อให้เกิดประโยชน์ ด้านการจัดการชุมชนในทุกมิติซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เกิดจากการศึกษาภาพความพร้อมที่แท้จริงของชุมชน การจัดการชุมชนจากฐานข้อมูลและองค์ความรู้ที่ถูกต้อง และมีการกำหนดทิศทางในการพัฒนาร่วมกันของทุกภาคส่วนในชุมชน รวมทั้งประโยชน์ทั้งทางด้านวิชาการ ด้านนโยบาย และการศึกษาวิจัยพัฒนาหลายประการ ดังนี้

1. ด้านวิชาการ

1.1 ได้องค์ความรู้ทุนทางสังคมของชุมชนที่มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ เป็นเป็นฐานข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการในการพัฒนาชุมชน

1.2 ได้องค์ความรู้ สรุปบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน

1.3 เกิดกระบวนทัศน์ใหม่ (Paradigm shift) ของกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชน วิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง

1.4 กระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและชุมชน สร้างวัฒนธรรมแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน อันจะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถต่อยอดองค์ความรู้ได้ด้วยตัวเอง

2. ด้านนโยบาย

2.1 ได้กระบวนกรสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ที่สามารถประยุกต์ใช้ในพัฒนาชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศได้

2.2 ได้แผนแม่บทการพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาเชิงพื้นที่

3. ด้านเศรษฐกิจ

การพัฒนาที่เกิดกระบวนกรสร้างคุณค่าชุมชน เป็นกระบวนกรพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับทุกมิติของชุมชน พัฒนาจากฐานความรู้และสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางสังคม เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์นำไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนเศรษฐกิจชุมชน และภาพรวมของประเทศ

4. ด้านสังคมและชุมชน

4.1 ชุมชนและสังคม ได้มีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ของตนเอง ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ

4.2 เกิดกระบวนกรแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชุมชนและสังคมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในการบริหารจัดการทุนทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน

4.3 เกิดกระบวนกรในเชิงคุณค่านำไปสู่การพัฒนาชุมชนในมิติอย่างสมดุล

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง : กรณีศึกษา ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง เป็นการศึกษาวิจัยที่มีความจำเป็นต้องบูรณาการศาสตร์ในหลายสาขาเข้าด้วยกัน โดยผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างคุณค่า (จากทุนทางสังคมและวัฒนธรรม) ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรม
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์กับการสร้างอัตลักษณ์ของแบรนด์
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน
5. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
6. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้
7. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเชิงนวัตกรรม
8. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนเชิงยุทธศาสตร์
9. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนบนความเข้มแข็งและยั่งยืน
10. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนอย่างมีส่วนร่วม
11. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
12. กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

ภายใต้กรอบเน้นของการศึกษาวิจัย ที่มุ่งศึกษาการจัดการความรู้ทุนทางสังคมกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืน โดยมีกรณีศึกษา คือ ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปางนั้น นำมาสู่การทำความเข้าใจในแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นสำคัญ ด้วย “ชุมชน” ถือเป็นบริบทความเข้าใจเริ่มแรกและเป็นบริบทความเข้าใจทั้งหมดของการนำไปสู่การทำความเข้าใจในแนวคิดทฤษฎีอื่น ๆ ที่สืบเนื่องกับการศึกษาวิจัย รวมถึงประเด็นการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยในลำดับต่อไป

ในการทำความเข้าใจเพื่อการศึกษาชุมชน โดยพิจารณาจากนิยามความหมายคำว่า “ชุมชน” (Community) ในนิยามองค์รวม หมายถึง การรวมกลุ่มของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในพื้นที่หนึ่งซึ่งมีทั้งรูปแบบของการจำกัดอาณาบริเวณขอบเขตที่ชัดเจนและไม่ชัดเจน โดยลักษณะที่ไม่ชัดเจน อาทิ กลุ่มคนที่มีการรวมตัวหรือมีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงเครือข่าย ญาติ วัฒนธรรมการดำเนินของวิถีชีวิตและความจำเป็นต้องการ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2541: 32) ที่ให้นิยามว่า ชุมชนไม่มีความจำเป็นต้องเป็นกลุ่มใหญ่และอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน ความเป็นชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้หาก

คนในชุมชนมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในเชิงความคิด เป้าหมาย สิทธิ และการมีปฏิสัมพันธ์ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่นเดียวกับ กาญจนนา แก้วเทพ (2538: 14) ที่ได้ให้ความหมายของชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีฐานะหรืออาชีพที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน (Homogeneous) มีลักษณะของการใช้ชีวิตรวมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นชุมชนเดียวกัน มีการดำรงรักษาคุณค่า และมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนารวมทั้งการถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน

โดยหากพิจารณาจากนิยามข้างต้น แสดงให้เห็นได้ว่าการให้นิยามความหมายคำว่าชุมชนโดยภาพรวม ซึ่งถือเป็นการให้นิยามโดยพิจารณาจากบริบทแวดล้อมพื้นฐานของพื้นที่นั้น ๆ เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม คำว่าชุมชนยังมีความหมายในอีกหลากหลายมุมมองซึ่งพิจารณาจากองค์ประกอบลักษณะการใช้งาน รวมถึงหลักพื้นฐานของศาสตร์วิชาที่แตกต่าง อาทิ

ชุมชนในมิติความหมายของนักพัฒนา ประกอบด้วยการให้นิยามใน 3 มิติสำคัญ คือ (1) มิติทางภูมิศาสตร์ (Geography) ซึ่งอธิบายชุมชนในด้านกายภาพ ประกอบด้วยพื้นที่หรือบริเวณที่คนอยู่รวมกันในพื้นที่ชัดเจน บ้างเรียกชุมชนในมิตินี้เป็นชุมชนหมู่บ้านหรือชุมชนท้องถิ่น โดยหมายรวมถึงหมู่บ้านหลายหมู่บ้านที่มีบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่หรือเขตเดียวกันเป็นกลุ่มก้อน และมีการแบ่งตามการบริหารการปกครอง (Administration Unit) (2) มิติทางสังคมศาสตร์ (Sociology) ซึ่งอธิบายชุมชนในด้านความสัมพันธ์ของคนที่มีร่วมกันในทุก ๆ ด้าน ไม่เพียงแต่เฉพาะการเมืองการปกครองหรือกิจกรรมทางสังคมเท่านั้น ซึ่งในบางกรณีอาจเป็นในรูปแบบลักษณะของชุมชนเฉพาะกลุ่มคน หรือชุมชนเฉพาะพื้นที่และชุมชนนักปฏิบัติสำหรับสมาชิกของกลุ่มนั้นโดยเฉพาะ และ (3) มิติทางจิตวิทยา (Psychology) ซึ่งอธิบายชุมชนในด้านของความรู้สึกที่มีต่อกันและกันโดยมีพื้นฐานมาจากมิติด้านสังคมศาสตร์ในเชิงความสัมพันธ์ที่แปรผันตามกัน

เมื่อพิจารณาจากนิยามความหมายของชุมชนในมิติต่าง ๆ ที่กล่าวถึงข้างต้น “ชุมชน” จึงถือเป็นระบบย่อยทางสังคมวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมย่อย (Sub-culture) หรือวัฒนธรรมรองในสังคมอีกหนึ่งบริบท ซึ่งมีลักษณะของวัฒนธรรมย่อยตามท้องถิ่น (Regional-sub-culture) ที่มีวิถีชีวิตในการปฏิบัติตามคุณลักษณะขนบวัฒนธรรม ประเพณี คติ แนวทาง และความเชื่อที่แตกต่างกันเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยการศึกษาถึงลักษณะองค์ประกอบชุมชนที่สอดคล้องในฐานะที่เป็นระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกที่อยู่ในชุมชนและความสัมพันธ์กับชุมชน และพิจารณาถึงระบบความสัมพันธ์ของชุมชนประกอบด้วย ความสัมพันธ์ย่อย เช่น ความสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ มิตรสหาย ระบบความสัมพันธ์ทาง เศรษฐกิจ ระบบความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น (จิตยา สุวรรณชฎ, 2527: 27 – 28) เพื่อนำมาสู่การสร้างความสำเร็จต่อองค์ความรู้ที่เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างเป็นระบบได้ต่อไป

โดยในการศึกษาชุมชนในมุมมองทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาจำเป็นต้องทำความเข้าใจต่อการเรียนรู้วิถีชุมชนผ่านแนวคิดในทฤษฎีโครงสร้างทางสังคมและทฤษฎีชุมชนต่าง ๆ ดังเช่นที่ธีราพร ทวีธรรมเจริญ (2553) ได้เสนอว่า ทฤษฎีโครงสร้างทางสังคมจะให้กรอบความคิดที่ช่วยในการอธิบายความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของสมาชิกในชุมชนด้วยข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนจริงหรือการศึกษาภาคสนาม (Fieldwork) ในขณะเดียวกันแนวคิดในทฤษฎีชุมชนต่าง ๆ ยังช่วยในการอธิบายพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน

เหล่านั้นให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งช่วยให้สามารถคาดคะเนเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และการวิเคราะห์ชุมชนในบริบทการศึกษาพัฒนาต่อไปได้ ซึ่งแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชุมชน อาทิ

1) ทฤษฎีโครงสร้างทางสังคม โดยอาโนท์ กายูจนพันธ์ (2548) ได้วิเคราะห์และรวบรวมการนำเสนอมุมมองของแนวคิดนี้จากการศึกษาและนำเสนอของนักคิดต่าง ๆ โดยวิวาทะที่ปรากฏใน 2 แง่มุม คือ ทฤษฎีโครงสร้างสังคมในแง่มุมของเนื้อหาสถาบัน องค์กรทางสังคม สถานภาพและบทบาทของผู้คน อันเป็นมุมมองในลักษณะโครงสร้างและหน้าที่เป็นสำคัญ สำหรับในอีกแง่มุมหนึ่ง คือ ทฤษฎีโครงสร้างสังคมในแง่มุมของการให้ความสนใจในรูปแบบของความคิดที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมทางสังคม อันเป็นมุมมองในลักษณะแนวความคิดที่มีการแยกแยะและสามารถบ่งชี้ให้เห็นถึงพลังทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการแยกแยะดังกล่าว

2) ทฤษฎีความขัดแย้ง โดยธีราพร ทวีธรรมเจริญ (2553) ได้อธิบายถึงทฤษฎีความขัดแย้งอันมีที่มาจากพื้นฐานจาก Karl Marx นักคิดทฤษฎีที่มีบทบาทสำคัญต่อทฤษฎีความขัดแย้ง โดยมองว่านอกจากด้านเศรษฐกิจ ตามที่ Karl Marx ได้ให้ความสำคัญและมองว่าเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้าง ชนชั้น และเป็นพลังที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติหรือความขัดแย้งในสังคมนั้น ยังได้มองถึงภาพของสังคมในปัจจุบันที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นว่า โอกาสความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกบริบทที่เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายมีความเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และมีลักษณะของการเอาัดเอาเปรียบกัน ซึ่งอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ตามมา

3) ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ เป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์หรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสิ่งต่าง ๆ โดยการแสดงออกหรือการโต้ตอบ ซึ่งมีการตีความและให้ความหมายของการกระทำนั้น ๆ ผ่านสัญลักษณ์ ทั้งนี้ในการแสดงสัญลักษณ์ รวมถึงการตีความและให้ความหมายที่แท้จริงของการกระทำต่าง ๆ นั้น บุคคลจำเป็นต้องมีความเข้าใจในเหตุการณ์หรือสถานการณ์ รวมถึงสามารถที่จะประเมินเหตุการณ์หรือสถานการณ์นั้น ๆ ได้ จึงจะสามารถกระทำตอบโต้ในทางสัญลักษณ์ได้

ดังนั้น ในท้ายที่สุดการเข้าไปศึกษาเรียนรู้วิถีชุมชนใดก็ตาม การได้เห็นมุมมองวิธีคิด หรือวัฒนธรรมที่หลากหลายในวิถีของชุมชนนั้น ๆ จึงเป็นเรื่องปกติที่จะต้องทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงแก่นแท้และวัตถุประสงค์ในความแตกต่างของแต่ละชุมชน ดังเช่นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีความต้องการศึกษาบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนบ้านผาปัง โดยการศึกษาวิเคราะห์ถึงทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยสำคัญ และกระบวนการในการจัดการองค์ความรู้ดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหรือการสร้างวิธีการพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืนจากทุนดังกล่าว

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

แนวคิดทุนทางสังคมวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่มีความหมายและองค์ประกอบที่เชื่อมโยงกันอย่างมีมิติสัมพันธ์ โดยแนวคิดนี้คาดว่ามีจุดที่มาจากแนวคิดทุนทางสังคมเป็นที่ตั้ง ดังเช่น ไมตรี อินทร์ริยะ (2560) ที่ได้นำเสนอบทความเรื่องทุนทางสังคม (Social Capital) โดยกล่าวว่า ความหมาย

ของทุนทางสังคมนั้นมีหลายมิติ ทั้งที่เป็นเรื่องของระบบคิด ค่านิยม วัฒนธรรม ความไว้วางใจกัน ความสำนึกร่วมของความเป็นชุมชนเดียวกัน การมีจารีตและค่านิยมต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน โดยทุนทางสังคมนั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ หากแต่เป็นคุณค่าที่สังคมไทยมีอยู่เดิมและเป็นคุณค่าที่เป็นของตนเองมาแต่บรรพกาล

1. นิยามความคิดทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

สำหรับแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) Prachatip Kata (2004) ได้สรุปไว้ว่า แนวคิดดังกล่าว มีพัฒนาการทางแนวคิดมาจากความหมายของ “ทุน” (Capital) ในเชิงเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยหรือทรัพยากรทางการผลิตอันประกอบด้วย ที่ดิน (land) แรงงาน (labor) ทุน (capital) และผู้ประกอบการ (entrepreneur) ซึ่งภายหลัง แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม (Social capital) ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ โดยนักเศรษฐศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ รวมทั้งนักสังคมศาสตร์ในมิติของการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นการให้นิยามทุนในมิติที่กว้างออกไปมากกว่าทุนทางกายภาพ ได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) ทุนทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Capital) ทุนทางการเมือง (Political Capital) และทุนทางสังคม (Social Capital) อาทิ การศึกษาวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งมีความจำเป็นต้องศึกษาและวิเคราะห์ถึงประเด็นการเคลื่อนไหวทางสังคม (Collective action) รวมถึงการศึกษาวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายโครงสร้างทางสังคม (Network analysis) ด้านการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจ ด้านประชาสังคม (Public society) และศาสตร์แขนงย่อยอื่น ๆ (Coleman, 1990)

จากการศึกษาและทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความหมายของทุนทางสังคมที่ผ่านมาจะพบว่า มีนักวิชาการตะวันตกและนักทฤษฎีหลายท่าน ซึ่งได้ให้นิยามเกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคม ไว้นั้นที่สอดคล้อง คือ ในแง่ของโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อกำหนดควบคุมการใช้ประโยชน์และการบริหารจัดการบางสิ่งบางอย่างในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ อาทิ

Jacobs (1961) ซึ่งเป็นคนแรกที่ได้ให้ความหมาย “ทุนทางสังคม” ไว้โดยนัยว่า หมายถึงมูลค่าของการทำงานเป็นเครือข่าย (networks) โดยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายเพื่อนบ้าน คุณค่าของทุนทางสังคมไม่สามารถจะมีทุนอย่างอื่นมาทดแทนได้ หากทุนทางสังคมหายไปไม่ว่าจากสาเหตุใด มูลค่าหรือผลประโยชน์ที่เคยได้รับก็จะหายไปด้วย

Bourdieu นับเป็นบุคคลแรกที่ได้นำเอาแนวคิดเรื่องทุนที่ไม่ได้มองว่า “ทุน” เป็นเพียงทุนทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ได้เพิ่มทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์เข้ามา ซึ่งทุนทั้งหมดนั้นสามารถแปรรูปกลับไปกลับมาได้ หากมีทุนทางเศรษฐกิจมากก็สามารถแปรไปเป็นทุนทางสังคมหรือทุนทางวัฒนธรรมได้เช่นกัน (อ้างในอนันต์ กาญจนพันธุ์, 2558) โดย Bourdieu (1992) ได้ให้ความหมายว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ทรัพยากรซึ่งมีศักยภาพทั้งหมดที่มีอยู่ซึ่งเชื่อมต่อเข้ากับความเป็นเจ้าของเครือข่ายที่เหนียวแน่นคงทนซึ่งมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงระบบสถาบันที่มีความร่วมมือกันหรือคุ้นเคยกันหรือไม่มากนักน้อย นอกจากนี้ยังได้อธิบายว่า ทุนทางสังคมเกิดขึ้นจากความผูกพันทางสังคมและอาจมีลักษณะเป็นรูปแบบที่เป็นสถาบัน

Baker (1990) ให้ความหมายว่า ทุนทางสังคม เป็นทรัพยากรที่เกิดจากโครงสร้างสังคมที่มีรูปแบบเฉพาะ และมีการนำมาใช้เพื่อแสวงหาประโยชน์ให้แก่สมาชิกของสังคม โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม

Cole man ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมใน 2 ทาง คือ (1) ทุนทางสังคม หมายถึง การต้องสร้างความสัมพันธ์ขึ้นมา ไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่มีอยู่แล้ว และ (2) ทุนทางสังคม หมายถึง ทุนทางสังคมที่เป็นทรัพยากรที่จะช่วยให้สามารถสัมพันธ์กับคนต่าง ๆ ได้ (อ้างในอนันท์ กาญจนพันธุ์, 2558) โดย Cole man (1988) ได้อธิบายความหมายของทุนทางสังคมภายใต้ความเชื่อมโยงใน 2 ประเด็นดังกล่าว คือ ทุนทางสังคมกำหนดจากหน้าที่ของมันซึ่งไม่ใช่มีเพียงประการเดียวแต่มีลักษณะร่วมกันสองประการ คือ โครงสร้างทางสังคม และสิ่งที่ช่วยให้สมาชิกของสังคมแต่ละคนได้รับความสะดวกสบายภายในโครงสร้างของสังคมนั้น

Box man (1991) อธิบายว่า ทุนทางสังคมกำหนดจากจำนวนของประชาชนที่คาดหวังว่าจะจัดการสนับสนุนและทรัพยากรซึ่งคนเหล่านั้นมีและพร้อมที่จะนำออกมาใช้

Bourdieu and Wacquant (1992) ให้ความหมายว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ทรัพยากรทั้งหมด ทั้งที่เป็นของจริงและเสมือนจริง ซึ่งเกิดกับปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจากการรวมตัวกันเป็นเจ้าของเครือข่ายที่ถาวรซึ่งอาจมีความสัมพันธ์เชิงสถาบันระหว่างสมาชิกของสังคมอยู่ด้วยไม่มากก็น้อย

จากนิยามความหมายและที่มาของแนวคิดทุนทางสังคมในข้างต้น ประเทศไทยได้มีการนำทุนทางสังคมดังกล่าวมาใช้บนฐานความคิดที่แตกต่าง โดยมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงไปจากนิยามทุนทางสังคมเดิมตามแบบนักคิดและนักทฤษฎีหลักทางตะวันตก คือ มีการรวมเอาแนวคิดอื่น ๆ เช่น ทุนวัฒนธรรม ทุนธรรมชาติ และทุนภูมิปัญญามาเป็นองค์ประกอบทางสังคม และสามารถพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ พร้อมทั้งมีฐานะเป็นแนวคิดเชิงบูรณาการภายใต้การผสมผสานแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กับสังคมวิทยาเพื่อมาโต้ตอบต่อการดำเนินนโยบายการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นในเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากเกินไป (ปีนวัต ศรีสกุลพรหม, 2547) หรือเช่นเดียวกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (อ้างแล้วในสุวรรณ, 2551) ได้ศึกษาแนวความคิดและองค์ประกอบของทุนทางสังคม ตลอดจนกำหนดกรอบตัวชี้วัดเพื่อแสดงให้เห็นถึงความมีอยู่ของทุนทางสังคมของไทย โดยกำหนดว่า “ทุนทางสังคม” เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความสัมพันธ์ที่มีการสะสมในลักษณะเครือข่าย เครือญาติ และความไว้วางใจซึ่งกัน ก่อให้เกิดเป็นพลังทางภูมิปัญญาแก่ชุมชน ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้บนฐานศักยภาพหรือทุนทางสังคมที่มี รวมทั้งสามารถใช้เป็นฐานในการนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในมิติต่าง ๆ ซึ่งช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ปิณณพงศ์ วงศ์ณาศรี (2559) ได้กล่าวโดยระบุว่า ทุนทางสังคมนับเป็นต้นทุนที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศและการบริหารประเทศของไทย ซึ่งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวมาโดยตลอด เพื่อจะสามารถนำทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด สอดคล้องกับศักยภาพที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคมไทย โดยเลือกทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับทุนทางสังคมแต่ละประเภทและนำมาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมกับการส่งเสริมพัฒนาในเรื่องนั้น ๆ

สำหรับประเทศไทยเองได้มีการศึกษาวิจัยถึงกรณีศึกษาซึ่งเป็นชุมชนท้องถิ่นที่ได้นำทุนทางสังคมไปใช้ประโยชน์เชิงพัฒนาและแก้ปัญหา โดยเฉพาะประเด็นการรวมกลุ่มหรือรวมตัวกันจัดสรรทรัพยากรกันเองของคนในชุมชนที่มีความไว้วางใจซึ่งกัน และส่งผลให้คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตในหลายชุมชน อาทิ

ดารณี พลอยจั่น (2559) ได้นำเสนอบทความวิจัย ซึ่งมีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าม้งที่สามารถเป็นกลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ โดยทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าม้งที่เด่นชัดและเป็นกลยุทธ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ การแต่งกาย ภาษา และประเพณีวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้ง

สุวรรณฤทธิ์ วงศ์ขุ่ม (2553) ได้นำเสนอบทความวิจัย เรื่อง ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนท่าคา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยพบว่า ชุมชนบ้านท่าคา มีทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่เด่นชัด ในด้านวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำ ด้วยบริบททางภูมิศาสตร์ของชุมชน ชาวบ้านในชุมชนมีการสัญจรทางน้ำซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงการตั้งบ้านเรือน อาชีพ และความศรัทธาของคนในชุมชนไว้ด้วยกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ถูกเล็งเห็นและพัฒนาเชิงอัตลักษณ์เป็นเสน่ห์ของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชน

อุทิศ ทาหอม และคณะ (2558) ได้นำเสนอบทความวิจัย เรื่อง ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านตามา จังหวัดบุรีรัมย์ โดยเป็นการนำเสนอในประเด็นการนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ประสบผลสำเร็จของชุมชนบ้านตามา โดยพบว่าทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ของชุมชน เป็นทรัพยากรที่สะสมอยู่ในระบบ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม วัตถุสิ่งของรวมถึงแนวทางการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านตามาที่ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมและช่วยกันสืบทอด และนำความรู้เผยแพร่ให้กับคนรุ่นหลังได้รู้ถึงการนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ การปลูกป่า การบวชป่า การเลี้ยงศาลปูตา การทำความสะอาดแหล่งน้ำสาธารณะ รวมถึงการจัดทำแผนการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง ได้แก่ แผนการจัดการน้ำ แผนการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของชุมชน

2. มิติทางแนวคิดของทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

จากฐานแนวคิดทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้สามารถแตกกระจายความเป็นทุนได้ในหลากหลายรูปแบบ ทั้งในเชิงโครงสร้าง ค่านิยม และความเชื่อภายใต้วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนที่กำหนดยึดโยงไว้ ซึ่งจากนิยามและความเป็นมา แนวคิดทุนทางสังคมจึงนับเป็นการผนวกแนวคิดร่วมไว้ในมิติต่าง ๆ โดยฤทัยรัตน์ รัตนสร้อย (2552) ได้นำเสนอไว้ 5 มิติสำคัญ ดังนี้

1) มิติที่เป็นทุนของชุมชนหรือทุนสาธารณะ ซึ่งถูกมองว่าเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนได้ โดยองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม/เครือข่าย เพื่อร่วมกันใช้ประโยชน์เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

2) มิติที่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งถูกมองว่าเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กรในสังคม รวมถึงความสัมพันธ์ที่ยืดโยง หรือ ระบบคุณค่าในสังคม เช่น ระเบียบจารีตประเพณี วิถีปฏิบัติการอยู่ร่วมกัน โดยองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึง บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และนำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชน สังคม บนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร มีน้ำใจ มีจิตอาสา มีความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีจิตสาธารณะ

มีคุณธรรม มีวินัยและความรับผิดชอบ โดยสามารถใช้ศักยภาพและคุณสมบัติทั้งหลายที่มีทำประโยชน์ต่อชุมชน

3) มิติที่เป็นพลังชุมชนหรือสังคม ซึ่งถูกมองว่า นำมาซึ่งพลังในการแก้ไขปัญหของสังคม สร้างประโยชน์ และความสงบสุขในสังคมได้ เช่น การนำวัฒนธรรมของความไว้วางใจและความร่วมมือกัน มาเป็นกลไกสำคัญที่ถูกนำมาใช้เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม โดยภายใต้มิติดังกล่าว มีทุนทางสังคมที่ซ่อนอยู่ 5 รูปแบบ ได้แก่ (1) ทุนทางจิตวิญญาณ หรือ ระบบคุณค่า สำนึก ท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด (2) ทุนทางภูมิปัญญา เป็นสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ เป็นมรดกตกทอดที่มากับการใช้ชีวิต การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และกับชุมชนอื่นข้างเคียง (3) ทุนทรัพยากรมนุษย์ หรือทรัพยากรบุคคล อันเป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ความรักเพื่อ ความรักศักดิ์ศรีของคนไทย ระบบอาวุโสและความเป็นผู้นำในสังคม (4) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูอนุรักษ์และใช้ในการสร้างฐานอาชีพ ฐานเศรษฐกิจ ฐานการมีชีวิตรอดของชุมชน (5) กองทุนสาธารณะของชุมชน อันเป็นการจัดการทุนที่เป็นทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีวิต

4) มิติที่เป็นวิถีคิดและระบบความรู้ โดยในประเด็นนี้ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2541, อ้างถึงใน ฤทัยรัตน์ รัตนสร้อย, 2552, น.14) มองว่า ทุนทางสังคมเป็นวิถีคิด และระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิถีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้ ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจเป็นในรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นต้องมีองค์ที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้น ๆ โดยหมายรวมถึงองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ภูมิปัญญา ปราชญ์ท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณี วัฒนธรรม และนำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเองที่สืบทอดสั่งสมต่อกันมา เป็นสายใยของความผูกพันที่ทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความรักสามัคคี เอื้ออาทร แบ่งปัน และอยู่ภายใต้กรอบคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

5) มิติที่เป็นระบบและกระบวนการทางสังคม โดยมิตินี้มองทุนทางสังคมในลักษณะของความเชื่อมโยงกันระหว่างวิถีคิดที่นำไปสู่การปฏิบัติจนถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องของระบบคิดและอยู่ในรูปแบบของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจกัน ความสำนึกร่วมกันในความเป็นเจ้าของ ความเคารพต่อกัน เป็นต้น อันส่งผลต่อระบบคิด รูปแบบ แนวทาง วิธีปฏิบัติ ผลลัพธ์ และผลกระทบที่แสดงออกถึงประสิทธิผล ประสิทธิภาพ การกระจายทรัพยากร และพลังในชุมชนอย่างเป็นกระบวนการ

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับมิติทางแนวคิดของทุนทางสังคมว่า ทุนทางสังคม เกิดจากการร่วมตัวร่วมคิด ร่วมทำ บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ในความไว้วางใจ ความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทย ผ่านการโยงใยของระบบความสัมพันธ์ในองค์ประกอบและบทบาทหลัก 4 ด้านที่ก่อเกิดการขับเคลื่อนเป็นทุนทางสังคม ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ โดยการสั่งสม ปรับเปลี่ยน ต่อยอด พัฒนาและสร้างขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกันทุนทางสังคม

สามารถลดน้อยลงหรือเสื่อมสลายไปได้หากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำสลายลงไป ดังเช่น ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2548, น.18) ได้สรุปถึงความสัมพันธ์ของการขับเคลื่อนดังกล่าวไว้ว่า “ทุนทางสังคมเปรียบเสมือนจิตวิญญาณของสังคมที่มีคุณค่า และเป็นพลังสำคัญให้แก่บุคคลฉันใด ทุนทางสังคมก็มีคุณค่าและเป็นพลังสำคัญให้แก่ชุมชนและสังคมฉันนั้น”

3. องค์ประกอบของกระบวนการทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

จากมิติทางแนวคิดของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมดังที่กล่าวถึงในข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นถึงองค์ประกอบของกระบวนการทุนทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนกระบวนการและส่วนปัจจัยแวดล้อม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช: สาขาวิชาวิทยาการจัดการ, 2554 หน่วยที่ 8-15, น.41-43) โดยแต่ละส่วนมีรายละเอียด ดังนี้

1) ส่วนกระบวนการ ประกอบด้วย

1.1) ระบบคิด เป็นส่วนที่เป็นนามธรรมสูง โดยระบบคิดดังกล่าวจะมีทั้งส่วนที่มีมาแต่ดั้งเดิม (ทุนเดิม) อันได้แก่ ความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่ปัจเจกชนหรือกลุ่มองค์กร สถาบัน หรือชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพชนในอดีต รวมถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ในปัจจุบัน อันเป็นระบบคิดในรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นจากฐานที่มาในระบบคิดดังกล่าว

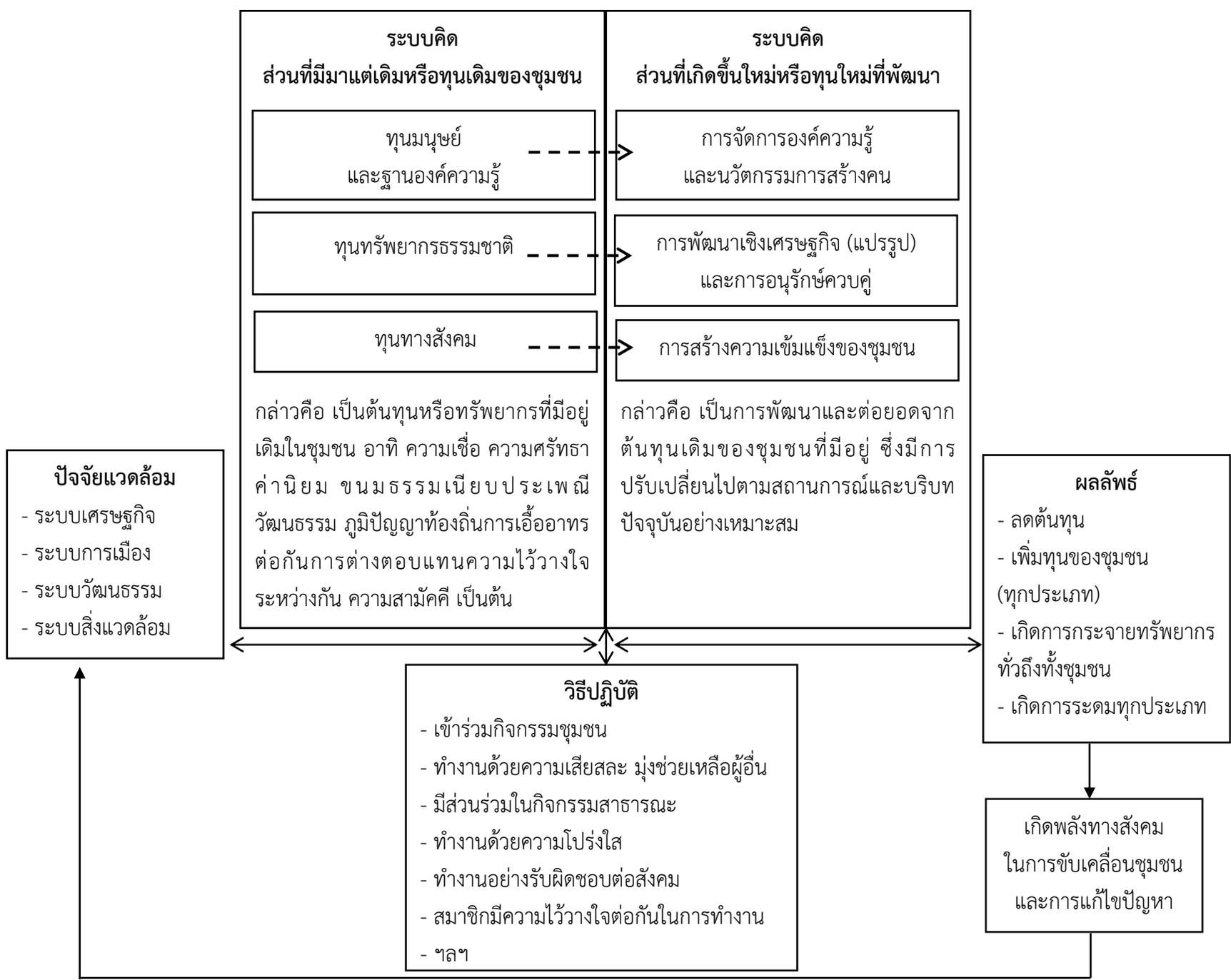
1.2) วิธีปฏิบัติ เป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด ซึ่งหมายความว่าเมื่อปัจเจกชน หรือกลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนที่มีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยม ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวจะส่งผลในทางปฏิบัติให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้ออาทรและมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น

1.3) ผลลัพธ์ เป็นส่วนที่เกิดจากผลของระบบคิดและวิธีปฏิบัติของสมาชิก โดยอาจอยู่ในรูปแบบของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมหรือเป็นทุนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม เป็นของชุมชนหรือสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึง และใช้ประโยชน์ได้ อาทิ ทุนทางการเงิน (ทุนในรูปของกองทุนชุมชน) ทุนมนุษย์ (แรงงานที่มีการลง แยกเอาแรงช่วยเหลือกัน) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าไม้ที่เป็นป่าของชุมชน) ทุนภูมิปัญญา (ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น)

2) ส่วนปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการ ประกอบด้วยปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเชิงรูปธรรม อาทิ เงินทุนจากภายนอก เครื่องมือที่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก บุคลากรหรือนักวิชาการจากภายนอก และเชิงนามธรรม อาทิ ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ และความช่วยเหลือทางวิชาการจากภายนอก อันเป็นปัจจัยแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีต่าง ๆ จากภายนอก ที่ส่งผลกระทบต่อระบบคิดและวิธีปฏิบัติภายในกลุ่ม องค์กรหรือสถาบัน และชุมชน

จากทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมสามารถสรุปและนำไปสู่กรอบคิดเกี่ยวกับกระบวนการทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับชุมชน โดยสอดคล้องกับกรอบคิดเกี่ยวกับกระบวนการทุนทางสังคม (วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2548: 86 อ้างในอาทิตย์ บุคตาดวง, 2554: 39) ได้ดังนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทุนทางสังคม
ที่มา : วรวิทย์ ไธสง (2548) อ้างในอาทิตย์ บุคคาตวง (2554: 39)

สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีความสนใจในการศึกษาเรื่องกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรมสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอมะปริง จังหวัดลำปาง ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นจำเพาะในหลากหลายมิติ ที่จะส่งผลต่อการพัฒนาในประเด็นตามวัตถุประสงค์ทั้งในด้านองค์ความรู้ชุมชนเพื่อการรวบรวมและจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งในแง่ของพื้นฐานความคิดและมุมมองของคนในชุมชน การรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายต่าง ๆ ภายในชุมชนที่เกิดขึ้น และหลอมรวมเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืน ตลอดจนวิธีการและหลักการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอมะปริง จังหวัดลำปางต่อไป

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์กับการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชน

แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นแนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้ องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creative) และการใช้ ทรัพย์สิน ทางปัญญา (Intellectual Property) ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม (Culture) การ ส่งเสริมความรู้ ของสังคม (Wisdom) และ เทคโนโลยี/นวัตกรรมสมัยใหม่ (Technology and Innovation) โดย UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) ได้ สรุบบ้างต้นไว้ว่า “เศรษฐกิจสร้างสรรค์เกิดจากสองปัจจัยหลัก คือ ทุนทางปัญญา และทักษะความ สร้างสรรค์”

1. ที่มาของแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นแนวคิดใหม่ที่ถือกำเนิดขึ้นเพื่อสร้างความแข็งแกร่ง ในการอยู่รอดอย่างยั่งยืนทางเศรษฐกิจของประเทศ ท่ามกลางภาวะการเปลี่ยนแปลงในบริบทสังคม และ เศรษฐกิจโลก โดยแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้รับการขนานนามครั้งแรกในหนังสือของ John Howskins (2001) ซึ่งให้คำนิยามของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ไว้ว่า “การสร้างมูลค่าที่เกิดจากความคิด ของมนุษย์” หลังจากนั้น คำว่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในนานาประเทศ รวมถึงได้อธิบายความหมายไว้ใน การให้สัมภาษณ์ลงในบทความชื่อ “Understanding the Engine of Creativity in a creative Economy : An Interview with John Howskins” โดย Donna Ghelfi เมื่อปี ค.ศ.2005 ว่าเป็นเศรษฐกิจที่ปัจจัยการผลิต (Input) และผลผลิต (Output) อยู่ในรูป ของความคิด (Ideas) เป็นเศรษฐกิจหรือสังคมที่ผู้คนให้ความ ห่วงใย คิดเกี่ยวกับความสามารถของ ตนเองในการที่จะมีความคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา ซึ่งไม่ใช่เป็น ความคิดแบบเพื่อฝัน แต่เป็น แรงผลักดันในอาชีพ การงาน สถานะ และบุคลิกลักษณะของตน

ในปัจจุบัน แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์นี้มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการ พัฒนาและสร้างสรรค์จากองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ รอบตัว เพื่อเพิ่มพูนมูลค่าทาง เศรษฐกิจ และบทบาทภาพลักษณ์ของประเทศ ซึ่งประเทศที่เป็นผู้นำทางเศรษฐกิจหลายประเทศ เริ่ม หันมาส่งเสริมการดำเนินงานตามนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดการพัฒนาสินค้าและบริการ ใหม่ ๆ โดยหลีกเลี่ยงการผลิตสินค้าที่ต้องต่อสู้ด้วยราคาเป็นหลัก หากแต่เปลี่ยนเป็นการใช้ แนวความคิด สติปัญญา และความสร้างสรรค์ให้มากขึ้น และใช้ทรัพยากรไม่มากนัก ทั้งนี้

แนวความคิดดังกล่าวได้ขยายตัวเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม เป็นอุตสาหกรรมเชิงสร้างสรรค์ (Creative Industry) และธุรกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Business) อุตสาหกรรมในกลุ่มนี้มีหลากหลาย เช่น อุตสาหกรรมแฟชั่นในการออกแบบผ้า และเครื่องประดับ อุตสาหกรรมการออกแบบ อุตสาหกรรมสื่อ ภาพยนตร์ โทรทัศน์ และอุตสาหกรรมงานศิลป์ในแขนงต่าง ๆ เป็นต้น

สำหรับประเทศไทย นโยบายและแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์เกิดขึ้นหลังจากช่วงฟองสบู่แตก หรือปีแห่งวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 จนกระทั่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ที่ระบุชัดเจนถึงการเพิ่มคุณค่าของสินค้าและบริการ (Value Creation) บนฐานความรู้และนวัตกรรม โดยเน้นการสร้างคุณค่าตลอดจน Value Chain หรือห่วงโซ่คุณค่า เรื่อยมากระทั่งถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ซึ่งรัฐมีแนวคิดในการสร้างความสมดุลระหว่างทุนทั้ง 3 ทุน คือ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม และทุนทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อมุ่งสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีทุนใหม่ที่เพิ่มเติมเข้ามา โดยมีทุนวัฒนธรรมซึ่งถือเป็นทุนเดิมที่มีส่วนสำคัญ ในการเชื่อมโยงทุนในด้านต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อจุดประสงค์ในการพัฒนาประเทศในภาพรวม ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมให้อยู่คู่กับคนไทยตลอดไปอย่างยั่งยืน

1) ทุนมนุษย์ (Human Capital) หมายถึงคุณสมบัติด้านต่าง ๆ ของคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน ที่มีคุณสมบัติในด้านสุขภาพอนามัยอายุขัย ด้านการศึกษาภูมิปัญญาขีดความสามารถ ด้านฐานะทางเศรษฐกิจความยากจนร่ำรวยของคนในครัวเรือนตัวอย่างได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ครู พระสงฆ์ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ เด็ก สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ

2) ทุนสังคม (Social Capital) หมายถึงทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งความไว้วางใจการยอมรับซึ่งกันและกันในชุมชนกลุ่มองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ประชาสังคมความเชื่อถือศรัทธาตลอดจนวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน

3) ทุนกายภาพ (Physical Capital) หมายถึงสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตหรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีพของประชาชนได้แก่ การคมนาคมขนส่งระบบไฟฟ้าประปาประปาประปาพลังงานการสื่อสารโทรคมนาคมโบราณวัตถุโบราณสถาน หรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ

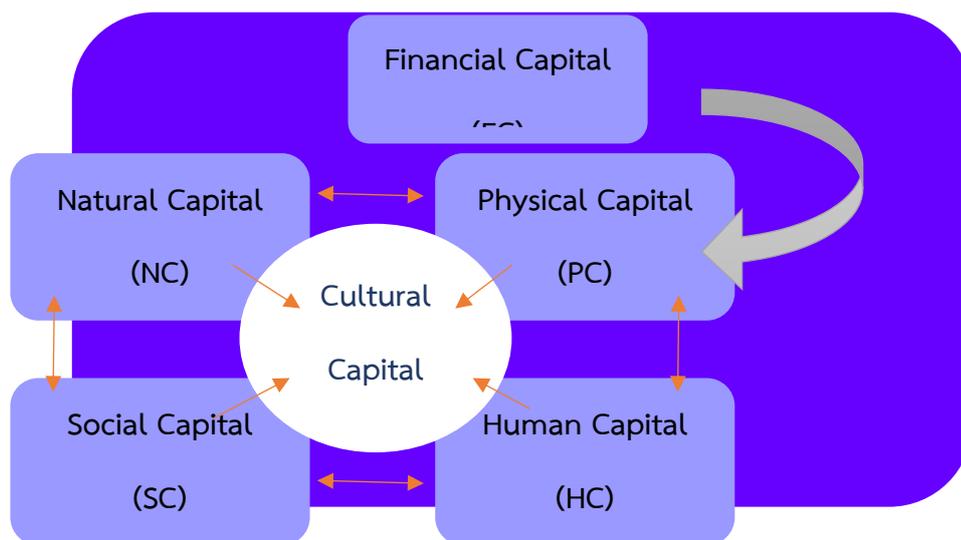
4) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) หมายถึงทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชนได้แก่แหล่งน้ำ ธรรมชาติป่าไม้ดินน้ำภูเขาทะเลเกาะสัตว์ป่าแร่ธาตุพลังงานน้ำพืชน้ำพันธุ์ธัญญาหารธรรมชาติ เป็นต้น

5) ทุนการเงิน (Financial Capital) หมายถึงทรัพยากรที่เป็นตัวเงินตรารวมถึงโอกาสทางการเงินที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพได้แก่ทุนทางการเงินที่มาจากออม (Available Stocks) ที่เป็นเงินสด เงินฝาก สัตว์เลี้ยง อัญมณี และทุนที่มาจากรายได้อื่นได้แก่เงินบำนาญ ค่าตอบแทนที่ได้จากรัฐและเงินกองทุนต่าง ๆ

6) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีมูลค่า เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมมาในอดีตและถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น ทั้งเป็นสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยนำเอาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเหล่านั้นมาแปลงเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีมูลค่าที่ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและสังคม ในที่สุด ดังเช่นกรมส่งเสริมวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรมกำหนดไว้มี 7 สาขา คือ

- (1) ภาษา
- (2) วรรณกรรมพื้นบ้าน
- (3) ศิลปะการแสดง
- (4) แนวทางปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล
- (5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- (6) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- (7) กีฬา ภูมิปัญญาไทย

นอกจากนี้ยังควรหมายรวมถึง ค่านิยม แนวคิด หรือความเชื่อ มรดกทางศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ภาษาวรรณกรรม เอกสารโบราณ จดหมายเหตุ ศิลปะการแสดง และงานศิลปกรรมต่าง ๆ ล้วนเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและสร้างสรรค์ไว้จนสืบทอดมาเป็นมรดกวัฒนธรรมให้แก่อนุชนได้นำมาศึกษาเรียนรู้ และซาบซึ้งในสุนทรียแห่งความงดงามของเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทยอย่างไม่ขาดสาย

ภาพที่ 2.2 โครงสร้างการพัฒนาประเทศที่ผ่านการเชื่อมโยงทั้ง 6 ทุน
ที่มา : ณรงค์ชัย อัครเศรณี. (2555).

ในช่วงระยะเวลาของการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบอย่างรุนแรงกว่าช่วงที่ผ่านมาเองที่แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เริ่มเข้ามามีบทบาทอย่างจริงจังในประเทศไทย โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 นี้ ประเทศไทยจะเน้นเป้าหมายการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทยให้อยู่บนแนวคิดของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ มีการกล่าวถึงการพัฒนาภาคการผลิตสินค้าและบริการบนฐานเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยส่งเสริมการใช้ความสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการ การส่งเสริมและพัฒนาสาขาธุรกิจสร้างสรรค์ที่มีศักยภาพ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและ

สิ่งแวดล้อมด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ พัฒนาบุคลากรให้สามารถตอบสนองความต้องการของภาคการผลิตและบริการทั้งในระดับวิชาชีพ เชิงสร้างสรรค์และผู้ประกอบการให้มีความคิดสร้างสรรค์ ส่งเสริมการศึกษาวิจัยและพัฒนาเชิงลึกในสาขาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และทุนวัฒนธรรม ซึ่งได้มีการกล่าวถึงเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์ไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะ ในยุทธศาสตร์ที่ 4 คือ ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับประเด็นที่เกี่ยวข้องดังนี้

1) การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่มีคุณภาพและยั่งยืน บนฐานความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม และการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ พัฒนาภาคเกษตรบนฐานการเพิ่มผลิตภาพในการผลิต และยกระดับการสร้างมูลค่าเพิ่ม ด้วยการใช้ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ สู่อุตสาหกรรมฐานความรู้เชิงสร้างสรรค์และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

2) การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม ให้เป็นพลังขับเคลื่อนการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้เติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน โดยการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยตลอดจนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรมให้ทั่วถึงและเพียงพอ ทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพ เพื่อเน้นการนำความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพย์สินทางปัญญา วิจัยและพัฒนา นวัตกรรมที่ส่งเสริมการใช้ความคิดสร้างสรรค์และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับภาคการผลิต รวมทั้งสามารถต่อยอด ถ่ายทอด และประยุกต์ใช้ประโยชน์ทั้งเชิงพาณิชย์ สังคม และชุมชน

3) การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันที่มีประสิทธิภาพ เท่าเทียม และเป็นธรรม โดยมุ่งพัฒนาตลาดเงิน และตลาดทุน รวมทั้งกำลังแรงงานให้เอื้อต่อการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ พัฒนาระบบการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา โครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ของประเทศให้เชื่อมโยง การขนส่งทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและมาตรฐานสู่สากล สร้างความมั่นคงด้านพลังงาน ปฏิกิริยากฎหมาย และกฎ ระเบียบต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจให้เอื้อต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการแข่งขันและสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลก

4) การบริหารจัดการเศรษฐกิจส่วนร่วมอย่างมีเสถียรภาพ โดยให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการด้านการเงิน ดำเนินนโยบายการเงินที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์แวดล้อม และทันต่อเหตุการณ์ เพิ่มบทบาทตลาดทุนในระบบเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาภาคการเงินโลก ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางการเงิน พัฒนากลไกทางการเงินอย่างครอบคลุมทั้งระบบ และส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการให้บริการขั้นพื้นฐานของภาครัฐเพิ่มขึ้น

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) ที่มุ่งเน้นให้ประเทศไทยได้นำแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจในเชิงสร้างสรรค์มาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และเพื่อให้นโยบายและแผนงานการพัฒนาเศรษฐกิจในเชิงสร้างสรรค์นั้น สามารถนำไปสู่ภาคการปฏิบัติได้จริง รัฐบาลจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์และองค์กรอิสระ ได้แก่ สำนักงานการบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) ขึ้น เพื่อเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนถึงเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์ผ่านทาง

โครงการต่าง ๆ รวมถึงนำเสนอออกมาในรูปแบบ ของบทความทางวิชาการเพื่อสื่อให้ประชาชน โดยทั่วไปได้รับทราบและเข้าใจถึงแนวคิดและแนวทางของ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ชัดเจนมากขึ้น

ดังเช่นที่ ณรงค์ชัย อัครเศรณี (2556) อดีตประธานกรรมการบริหาร สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) หรือ สปร. ซึ่งมีความคิดเห็นว่าในภาวะที่ประเทศไทยกำลังเผชิญหน้ากับการแข่งขันทางการค้าระดับประเทศอย่างรุนแรง ประเทศเพื่อนบ้านอย่างเกาหลี เวียดนาม และจีน ได้พัฒนาระบบธุรกิจการค้าจนเข้มแข็งมากขึ้น ความได้เปรียบเรื่องค่าแรงงานของจีนหรือเวียดนาม แนวคิดการทำธุรกิจเชิงสร้างสรรค์ของเกาหลีกลายเป็นสินค้าส่งออกทางวัฒนธรรมที่คนไทยเรียกหาโดยไม่รู้ตัว หากไทยยังยึดนโยบายการผลิต โดยการแข่งขันด้านราคาเพียงอย่างเดียว คงสู้ได้ลำบาก แต่ถ้าเราแข่งขันกันที่ความคิดสร้างสรรค์ จะทำให้ผลิตภัณฑ์หรือการบริการของเรามีเอกลักษณ์ มีความแตกต่างจากคู่แข่ง สามารถสร้างมูลค่าให้สินค้าและบริการของเรามีราคาสูงขึ้นและเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ และเชื่อว่าภายใต้กระแสทุนโลกาภิวัตน์ที่เศรษฐกิจของประเทศทั่วโลกเชื่อมโยงถึงกันได้มากขึ้นนั้น คนไทยและประเทศไทยควรฉวยจังหวะนี้ในการสร้างพลังรูปแบบใหม่ เพื่อให้ก้าวผ่านภาวะแห่งวิกฤติ และนำไปสู่ “โอกาส” ในอนาคต โดยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันจากพลังความคิดสร้างสรรค์ที่ต้องช่วยกันสร้างและผลักดัน จึงได้นำเสนอแนวความคิดและแนวทางของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในเชิงบทความที่หลากหลาย อาทิ บทความ เรื่อง “Culture Industry อุตสาหกรรมวัฒนธรรม เทรนด์ใหม่เศรษฐกิจโลก” ที่กล่าวถึงวิวัฒนาการของ Culture Industry ว่าหลังจากยุคอุตสาหกรรม กิจกรรมที่จะสามารถ ขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมได้นั้น ต้องไม่ใช่ขบวนการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมอีกต่อไป หากแต่ต้องเป็น Creative Industry เป็นกิจกรรมที่โยงใยไปถึงศิลปะและวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ จนสามารถสร้างฐานของรายได้ในส่วนนี้ให้เติบโตได้ นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาถึงกระบวนการผลิตในรูปแบบใหม่ที่ไม่ใช่ กระบวนการผลิตในรูปแบบอุตสาหกรรมที่เป็นการผลิตจำนวนมาก ๆ และมีรูปแบบเดียวกันทั้งหมด เนื่องด้วยในปัจจุบันผู้บริโภคต้องการความแตกต่าง ต้องการใช้ให้ของเดิมดูดีขึ้น ใช้ดีขึ้น “รอยต่อ” จุดนี้ผู้ผลิต จึงต้องพยายามใส่ความคิดสร้างสรรค์เข้าไปในสินค้า และความคิดสร้างสรรค์ที่ได้รับอิทธิพลมาจาก วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นของแต่ละประเทศซึ่งมีความแตกต่างในตัวนั่นเอง ที่จะนำไปสู่สินค้าที่แตกต่างได้ในที่สุด

จากบทความดังกล่าว อาจสรุปได้ถึง ความแตกต่างระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์กับแนวคิดแบบอุตสาหกรรมว่า “เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy)” เป็นการเปิดกว้างแห่งตลาดของความคิดสร้างสรรค์ที่รุ่มรวย ที่เต็มไปด้วยโอกาส ในความพยายามสร้างสรรค์สินค้าเพื่อต้องการเข้าถึง ลูกค้าจำนวนมาก โดยเน้นการส่งมอบความรื่นรมย์ที่เหมือน ๆ กันให้กับลูกค้าที่มีอุปนิสัยและรสนิยมที่แตกต่างกันนั้น Creative Economy ไม่ใช่การบรรจุ “ความคิดสร้างสรรค์” เข้าไปในสินค้าและบริการ อย่างวิธีคิดในยุคอุตสาหกรรม แต่อาจต้องมี “ที่ว่างและความยืดหยุ่น” เพื่อปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรสนิยมเฉพาะของลูกค้าแต่ละคน

นอกจากนี้ ณรงค์ชัย อัครเศรณี (2556) ยังเสนอบทความในเชิงสนับสนุนพลังจากความคิดสร้างสรรค์ของคนไทย ที่จะช่วยขับเคลื่อนให้เศรษฐกิจไทยรอดพ้นจากภาวะวิกฤติ โดยให้เหตุผลเพราะคนไทยเก่งทั้งศาสตร์และศิลป์ เพียงแต่ว่า “ต้องทำให้ต่อเนื่อง และทำให้สำเร็จ” โดยยกตัวอย่างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงกับแนวคิดในเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องตลาดการท่องเที่ยวแบบ

สร้างสรรค์ ซึ่งหากทำอุตสาหกรรมวัฒนธรรม หรือ Culture Industry ให้ถูกจริตกับตลาดนักท่องเที่ยว เชื่อว่าจะเกิดการลงทุนที่คุ้มค่า โดยสิ่งที่คิดคือ Creative City ที่ต้องทำให้เป็นเมืองที่น่าเที่ยวจริง ๆ นักท่องเที่ยวต้องได้รับความคล่องตัว สะดวกสบาย และสามารถสัมผัสกลิ่นอายของความเป็นไทยได้ เช่น การสร้างกรุงเทพมหานคร เป็น Creative City ในภาพของ “เมืองแห่ง design” โดยจะต้องนำจุดแข็งต่าง ๆ มาผสมผสาน เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาให้เจริญหูเจริญตา ดูแล้วมีความสุขหรือแนวคิดในเรื่องการเปิดโอกาสให้มีพื้นที่สำหรับการขายและซื้องานศิลป์ที่เพิ่มมากขึ้นโดยยึดประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เป็นฐาน หรือแนวคิดในการสร้างคุณค่าทางใจให้กับสินค้าและบริการนั้น ๆ โดยดึงความแตกต่างทางศิลปวัฒนธรรมมาประยุกต์และเชื่อมโยงให้ผลิตภัณฑ์และบริการเกิดความโดดเด่น ผลักดันให้ผู้ประกอบการคนไทยมีที่ยืนในตลาดโลก ใช้ความสามารถและการสร้างสรรค์เป็นตัวช่วย เพราะพรมแดนทางเศรษฐกิจไม่มีแล้ว หากแต่พรมแดนทางศิลปวัฒนธรรมยังมีอยู่และเริ่มเข้ามาแทนที่

2. แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศไทย

สำหรับแนวทางการสร้างรากฐานที่มั่นคง ในการสรรสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ตามคำกล่าวในช่วงต้นที่ว่า “ต้องทำให้ต่อเนื่อง และทำให้สำเร็จ” นั้น ณรงค์ชัย อัครเศรณี (2556) ได้เสนอแนวทางในเชิงบทความไว้ อาทิ

- การวิเคราะห์ศักยภาพของประเทศในเชิงยุทธศาสตร์ เช่นเดียวกับการทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาประเทศ โดยวิเคราะห์ถึงจุดเด่น จุดด้อย และความเป็นไปได้ในการพัฒนาศักยภาพทางการแข่งขันในโครงสร้างระบบเศรษฐกิจใหม่ และการแข่งขันในเวทีตลาดโลก ซึ่งจุดเด่นของข้อได้เปรียบของประเทศไทยที่เห็นได้ชัดเจน อาทิ ที่ตั้งของประเทศที่อยู่ติดทะเลทั้งสองด้าน ถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของโลก วัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์และยืดหยุ่นสูงของสังคมไทยที่มีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งความฉวยในการดูดซับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ความสามารถในการปรับตัว การมีจิตบริการ ความมีน้ำใจของคนไทย เป็นต้น

- การพัฒนาและสร้างโอกาสการเรียนรู้ ในยุคที่สังคมกำลังบริโภคข่าวสารอย่างหลากหลายและเข้มข้น โดยความคิดสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยบรรยากาศที่สร้างสรรค์ด้วย เช่นเดียวกับที่หลาย ๆ องค์กรในปัจจุบันกำลังพยายามปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม สร้างบรรยากาศใหม่ในบริษัทให้ดูสดใส สนุก และรื่นรมย์ แต่เอาจริงเอาจังกับงาน เป็นเทรนด์ของการสร้างวัฒนธรรมในการทำงานรูปแบบใหม่ เพื่อกระตุ้นให้พนักงานบริษัทรัก สามัคคีและมีความคิดสร้างสรรค์ เกิดไอเดียใหม่ ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรในอนาคต นอกจากนี้การติดอาวุธให้สมองเด็กไทยปราดเปรื่องและมีไอเดียที่สร้างสรรค์ก็เป็นเรื่องที่สำคัญมาก โดยจะต้องเริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต ซึ่งหากเราสามารถสร้างสิ่งแวดล้อมและระบบการเรียนรู้การสอนที่สอดคล้องกับการเรียนรู้ของสมองได้ เด็กก็จะเติบโตเต็มศักยภาพ

- การคิดนอกกรอบ หรือสนับสนุนการคิดแบบใหม่ ๆ ซึ่งเป็นการคิดจากฐานความรู้ที่อยู่นอกห้องเรียน เช่น การศึกษาภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณีทั้งศิลปะและสังคม รวมไปถึงวิทยาศาสตร์แห่งชีวิต ค่านิยมหรือวิถีชีวิตของผู้คนทั่วไป ซึ่งล้วนแต่มีความหมายทั้งสิ้น

- **การบูรณาการ** หรือการเชื่อมต่อความคิด ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญประการหนึ่งในการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยการบูรณาการที่ว่านี้ ยกตัวอย่างเช่น ภาพยนตร์ ซึ่งเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ที่ทำแล้วได้กำไร จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเอางบประมาณรัฐไปสร้างภาพยนตร์ เพราะอาจไปทำลายความสร้างสรรค์ด้วยข้อจำกัดของงบประมาณ เนื่องจากคนที่สร้างสรรค์ภาพยนตร์นั้นจะต้องทำด้วยความคิดที่อิสระ แต่หากรัฐจะเข้ามาช่วย ก็สามารถช่วยโยงโย หรือเชื่อมต่อความคิดในส่วนการส่งเสริมกิจกรรม หรือการทำโปรโมชัน (Promotion) การถ่ายทำภาพยนตร์ของเอกชนได้ เช่น โปรโมทสถานที่ถ่ายทำซึ่งอยู่ในภาพยนตร์มาใช้ในการโฆษณาทางการท่องเที่ยว หรือการเชื่อมต่อความคิดในกรณีการขับเคลื่อนกรุงเทพมหานคร ให้เป็น Creative City ซึ่งจะต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทุกภาคส่วน ควบคู่ไปกับการส่งเสริมและปลูกฝังจิตสำนึกของความเป็นไทย การร่วมมือระหว่างชุมชนท้องถิ่นและภาครัฐจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก ในการสร้างสรรค์เมือง ผ่านการพัฒนาสภาพแวดล้อม โครงสร้างทางสังคม ระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการนำสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ตลอดจนจารีตประเพณีของท้องถิ่นมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อนำไปสู่การเป็นเมืองแห่งความศิวิไลซ์ที่ไม่ลืมรากฐานวัฒนธรรมของตนเอง

- **การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า** ในการผลิตสินค้าและบริการในโลกยุคปัจจุบัน หากสามารถเพิ่มมูลค่าได้ และสามารถใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าแล้ว เท่ากับว่าการพัฒนาเป็นไปถูกทาง เนื่องจากทั้งสองสิ่งต้องไปด้วยกัน นั่นคือ ความคิดสร้างสรรค์ในกระบวนการผลิตสินค้าและบริการนั้น เราต้องคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรด้วย บางครั้งหากคิดแต่เรื่องการเพิ่มมูลค่าอย่างเดียว โดยลืมนึกถึงเรื่อง “ทรัพยากร” ทุกอย่างอาจเป็นการทำลายมากกว่าการสร้างสรรค์

ดังนั้น ในการเชื่อมต่อแนวทางการสร้างสรรค์เศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงต้องประกอบด้วย 4 ขั้นตอนสำคัญ คือ (1) ต้องมีระบบการเรียนรู้ การศึกษา การแสวงหาความรู้ที่กระตุ้นให้คนคิด (2) ต้องกระตุ้นให้เกิดการประดิษฐ์และทำไปพร้อม ๆ กัน ไม่ใช่อย่างใดอย่างหนึ่ง (3) การคุ้มครองความคิด และสิ่งประดิษฐ์ภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งจับต้องไม่ได้ และ (4) ระบบจูงใจ (Incentive) ซึ่งมีทั้งในรูปแบบของระบบภาษี และการเข้าถึงแหล่งทุน

3. ปัจจัย และองค์ประกอบในการสร้างสรรค์เศรษฐกิจสร้างสรรค์

การสร้างเศรษฐกิจไทยด้วยความคิดสร้างสรรค์ เป็นหนึ่งในกิจกรรมตามแนวนโยบายผลักดันประเทศไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Thailand) ซึ่งเป็นทางเลือกใหม่ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งความคิดสร้างสรรค์ดังกล่าว เป็นความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดในเรื่องเศรษฐศาสตร์ และความคิดสร้างสรรค์ ดังที่ ฌ็อง-ฌัก อัครเศรณี (2555) ได้กล่าวว่า “ความคิดสร้างสรรค์ และเศรษฐศาสตร์ต่างไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่ธรรมชาติของระดับความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสอง และวิธีการที่ทั้งสองสิ่งหลอมรวมกันเพื่อสร้างมูลค่าและความมั่งคั่งอันน่าทึ่งต่างหาก ที่เป็นเรื่องแปลกใหม่” โดยใช้ “พลังสมองในการคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ซึ่งมีนวัตกรรมจากเทคโนโลยีและสินทรัพย์ทางวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ” และต่อ ยอดองค์ประกอบหรือจุดแข็งนั้น ๆ ให้เป็นผลสำเร็จ โดยองค์ประกอบดังกล่าว ได้แก่ (1) ศาสตร์ หรือความรู้พื้นฐาน (2) ความช่างคิด หรือ ไอเดีย (Idea) (3) ทุนวัฒนธรรม (4) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ (5) ฝีมือ และภูมิปัญญา เพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานหรือนวัตกรรมภายใต้ส่วนผสมของ “ศาสตร์” และ “ศิลปะ” หรือ ความคิดสร้างสรรค์เฉพาะตัว

โดยมี “คน” ซึ่งหมายถึงการเปิดโอกาสทางความคิด และการถ่ายทอดประสบการณ์ เป็นจักรขับเคลื่อนที่สำคัญ ด้วย “คน” เป็นปัจจัยเดียวที่มีความแตกต่างกันชัดเจนด้วยอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งจะนำมาสู่แนวคิดในการสร้างสรรค์งานที่หลากหลาย

สำหรับองค์ประกอบของการดำเนินการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ประเมธี วิมลศิริ (2510) ได้นำเสนอไว้ 4 องค์ประกอบ โดยเป็นแนวทางในการวางนโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ซึ่งนำเสนอโดย มุ่งเน้นให้ภาครัฐทำหน้าที่เป็น “ผู้สนับสนุน” โดยการปรับปรุงกลไกและการสร้างสภาพแวดล้อมของเศรษฐกิจให้เอื้ออำนวยต่อการทำธุรกิจสร้างสรรค์ และอีกบทบาทหนึ่งได้แก่การเป็น “ผู้ส่งเสริม” เพื่อให้เกิดกรณีตัวอย่างซึ่งจะก่อให้เกิดการบริโภคเลียนแบบ (Demonstration effect) โดยอาจเกี่ยวข้องกับผู้ผลิตเฉพาะราย แต่มีเป้าหมายถึงประโยชน์ส่วนรวม ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 Creative Generation ได้แก่ การพัฒนาคนให้มีความคิดสร้างสรรค์ และส่งเสริมคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ให้ประกอบอาชีพได้ ซึ่งในการนี้จะต้องทำควบคู่กันไประหว่างการปรับระบบการเรียนรู้ทั้งในและนอกโรงเรียนเพื่อกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่สามารถคิดอย่างสร้างสรรค์ได้ พร้อมทั้งสร้างกลไกและการสนับสนุนที่ทำให้ความคิดสร้างสรรค์นั้นสามารถต่อยอดไปเป็นธุรกิจได้

องค์ประกอบที่ 2 Creative Industry ได้แก่ การส่งเสริมธุรกิจรายสาขา เน้นเฉพาะสาขาที่มีโอกาสจะพัฒนาเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ โดยจะต้องมีการบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันพัฒนาเป็นโครงการเฉพาะสำหรับกลุ่มธุรกิจ

องค์ประกอบที่ 3 Creative Space ได้แก่ การพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อเอื้ออำนวยต่อการเกิดความคิดสร้างสรรค์ โดยสร้างชุมชนของธุรกิจสร้างสรรค์ หรือพัฒนาเมืองที่มีศักยภาพให้กลายเป็นศูนย์กลางด้านความคิดสร้างสรรค์ประจำภูมิภาค

องค์ประกอบที่ 4 Creative Cooperation ได้แก่ การผลักดันให้มีการวางแผนอย่างบูรณาการและการดำเนินการอย่างมีเอกภาพระหว่างหน่วยงานภาครัฐด้วยตนเอง สร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะเชิญชวนให้บุคลากรในวงการสร้างสรรค์ให้เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศ

นอกเหนือจากปัจจัยที่กล่าวข้างต้นแล้ว ปัจจัยและแนวทางสำคัญประการหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงในบริบทของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ คือ การบริหารการออกแบบ โดย ณรงค์ชัย อัครเศรณี (2555) ได้ให้แนวคิดว่าการบริหารการออกแบบถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของกระบวนการสร้างสรรค์ความคิดใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นได้จริง และสามารถถ่ายทอดความคิดดังกล่าวแปรให้เกิดประโยชน์ทั้งเชิงสังคมและเชิงพาณิชย์ โดยการออกแบบที่ดีนั้น ประกอบด้วย

- ประสบการณ์ในชีวิตที่มีความตื่นเต้น (Excite our life experience) เพราะการที่คนเรามีสิ่งของใหม่ จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความอยากได้ อยากเป็นเจ้าของ

- เพิ่มคุณค่าในชีวิต (Enrich our value) นอกจากจะเป็นปัจจัยพื้นฐานแล้วผู้คนยังต้องการสิ่งอื่น ๆ ที่จะช่วยให้ชีวิตเราสมบูรณ์ขึ้น

- จุดประกายจิตวิญญาณ (Enlighten our spirit) โดยงานออกแบบที่ดีจะต้องเชื่อมโยงระหว่างจิตวิญญาณของผู้ใช้กับตัวสินค้าให้ได้

- การมีมุมมองใหม่ ๆ ต่ออนาคต (Envision our future) เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยให้เราคลี่คลายกับสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และสามารถนำมาปรับใช้สำหรับทางเลือกในอนาคต

- เพิ่มพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ (Enlarge our economic horizons) การออกแบบที่ดีจะมีส่วนช่วยในการเสริมสร้างเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นด้านการส่งออก หรือการเสริมสร้างศักยภาพของบุคลากรได้
- การพัฒนาคุณภาพชีวิตภายในสังคม (Evolve our human ecology) นอกจากงานออกแบบจะช่วยในการแก้ไขปัญหาส่วนตัวได้แล้ว บางครั้งงานออกแบบก็มีส่วนช่วยในเชิงสังคมได้เช่นกัน

ภาพที่ 2.3 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์

จากแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์สู่การนำไปใช้เพื่อการพัฒนาในรูปแบบการสร้างแบรนด์ อัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนในมิติการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องต่อการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ตามมา โดยในความหมายแบรนด์อัตลักษณ์ หรือ อัตลักษณ์ของแบรนด์ (Brand Identity) แล้วหมายถึง อัตลักษณ์ของตราสินค้าต่าง ๆ เป็นภาพลักษณ์ ความคิดและรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับผู้บริโภคได้รับจากตราสินค้า เอกลักษณ์ คือ จุดแข็งที่เสนอคุณลักษณะที่สำคัญที่สุดเพียงหนึ่งเดียว เป็นก้าวแรกขององค์กรที่จะนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จ โดยลักษณะสำคัญของอัตลักษณ์ (Identity) ในที่นี้ คือ การสร้างสัญลักษณ์ (symbol) ซึ่งหมายถึงอะไรก็ตามที่สามารถสร้างสัมผัสแรกหรือการจดจำผ่านการมองเห็นได้ ดังนั้นการสร้างอัตลักษณ์ดังกล่าว จึงมักอยู่ในรูปแบบของ ชื่อแบรนด์ ตราสัญลักษณ์ สี สัน โลโก้หรือคำขวัญ และรายละเอียดปลีกย่อยอื่น ๆ เป็นต้น โดยทั้งหมดที่ถูกออกแบบจะต้องย้อนกลับมาสร้างคุณค่าให้แบรนด์และส่งต่อคุณค่านั้นสู่ลูกค้า ผ่านการกำหนดตัวตนและวิเคราะห์ทิศทางพัฒนา กลุ่มเป้าหมาย และตลาดให้ชัดเจน จึงขับเคลื่อนสร้างความแตกต่างต่อไป โดย 5 วิธีการสำคัญ คือ (1) การค้นหาจุดยืนของแบรนด์ (2) คำมั่นสัญญาที่ต้องการส่งมอบให้แก่ลูกค้า (3) บุคลิกที่ชัดเจน (4) เรื่องราวหรือที่มาที่ไปเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและความน่าสนใจ (5) อัตลักษณ์ที่แข็งแกร่ง อาทิ ชื่อแบรนด์ ตราสัญลักษณ์ สี สัน โลโก้หรือคำขวัญ เป็นต้น เช่นเดียวกับการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ของชุมชน อาทิ

วิไลวรรณ ทวีศรี (2560) ในการศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์ชุมชน แนวคิดและการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยหลักพุทธสันติวิธีของเทศบาลตำบลเชียงคาน จังหวัดเลย กล่าวว่า อัตลักษณ์ของชุมชน ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเมืองท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งชุมชนควรจะช่วยกันรักษาวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของท้องถิ่นด้วยให้ได้รับการควบคุมรักษาวัฒนธรรมชุมชนและอัตลักษณ์ชุมชน ต้องบริหารจัดการควบคุมด้วยชุมชนมีส่วนร่วม โดยหนทาง ในการปฏิบัติของการอยู่ร่วมกันด้วยหลักสาราณียธรรม ซึ่งนับเป็นเครื่องมือหนึ่งทางพุทธสันติวิธีที่จะช่วยเชื่อมประสานสมาชิกชุมชนให้มีทิศทางและแนวคิดจะรักษาอัตลักษณ์ชุมชนเป็นหนึ่งเดียวกันอันจะส่งผลให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนมีความยั่งยืน นอกจากนี้จากการศึกษาวิจัยพบว่า เชียงคานเริ่มมีปัญหาในประเด็นของการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน ในเรื่องคนนอกพื้นที่ซึ่งส่งผลต่ออัตลักษณ์ของชุมชนที่เริ่มเปลี่ยนไป ทำให้ต้องมีการวางแผนในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในชุมชนจนเกิดเป็นธรรมนูญชุมชนเชียงคานอย่างเป็นรูปธรรม และมีแนวทางในการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วยอัตลักษณ์ชุมชนเชียงคาน โดยชุมชนได้มีการจัดการปัญหาความขัดแย้งตามหลักพุทธสันติ กล่าวคือ หลักสาราณียธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันมีการแบ่งปันผลประโยชน์กัน มีการยอมรับซึ่งกันและกัน ทำให้ชุมชนเชียงคานสามารถคงอัตลักษณ์ของชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืนสืบต่อไป

ณัฐกานต์ รัตนพันธุ์ และคณะ (2558) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาอัตลักษณ์แห่งเมืองมอญ จังหวัดสงขลา โดยพบว่า จังหวัดสงขลา มีการกำหนดอัตลักษณ์ภายใต้แนวคิด “เมืองเศรษฐกิจชายแดนใต้ หลากหลายทางพุทธวัฒนธรรม” สืบเนื่องจากจังหวัดสงขลา มีศักยภาพและสามารถพัฒนาเป็นเมืองแห่งมอญได้ เนื่องจากจังหวัดสงขลาเป็นศูนย์กลางด้านการค้าชายแดนใต้ การเงิน การลงทุน การบริการ การคมนาคมขนส่งสู่กลุ่มประเทศอาเซียน มีความสะดวกในการเข้าเมืองและสถานที่จัดงาน ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ อีกทั้งมีความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยว แต่ที่พิกังขาดการพัฒนาบรรทัดฐานที่พึงและความปลอดภัย เนื่องจากความไม่สงบในพื้นที่ซึ่งส่งผลต่อภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยว ซึ่งอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดสงขลาที่ผู้ประกอบการเล็งเห็นตรงกันในการนำเสนอและสอดแทรกมากที่สุด คือ อัตลักษณ์ด้านอาหาร เนื่องจากสงขลาเป็นแหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตรและแปรรูปอาหารทะเลที่สำคัญของภาคใต้ ในขณะที่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ถือเป็นมรดกทางสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่า และคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ รวมถึงความหลากหลายในด้านภาษาการแต่งกาย การละเล่น ถึงแม้จะไม่ค่อยเป็นที่นิยม แต่ได้มีการนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดงานในอุตสาหกรรมมอญได้

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน (เพื่อส่งเสริมกระบวนการพัฒนาและการสร้างมูลค่าเพิ่มของทุนทางสังคมวัฒนธรรม) นับเป็นแนวคิดที่มีความสัมพันธ์ทั้งในเชิงนโยบายและเชิงกระบวนการปฏิบัติร่วมกันระหว่าง แนวคิดการบริหารจัดการชุมชนโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วม ดังที่ว่า “...เศรษฐกิจชุมชน เป็นภาพซ่อนอยู่ในเศรษฐกิจมหภาคของทุนสังคม เป็นภาพซ้อนที่อยู่ข้างล่างของความเจริญรุ่งเรืองของคนข้างบนเพียงหยิบมือเดียว และในเงื่อนงำที่เกิดภาวะวิกฤติหรือเศรษฐกิจ ตกต่ำ ระบบเศรษฐกิจ

ชุมชนจึงได้แสดงศักยภาพในตัวออกมา ว่าเป็นทางออกของการจะอยู่รอดร่วมกัน เป็นพลังทางศีลธรรม มนุษยธรรม ไม่ใช่ความมั่งคั่งของปัจเจกชน และกระจายความเจริญออกกว้างตามแนวนอน บ่งบอกนัยแห่งความมีอิสระเสรี การมีส่วนร่วมพัฒนาด้วยกัน” โดย พิทยา ว่องกุล ซึ่งได้กล่าวไว้ในหนังสือ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคมของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2554) ซึ่งเป็นคำกล่าวหนึ่งในการเกริ่นนำที่สามารถสะท้อนภาพและพลังของเศรษฐกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน โดย ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์ (2556) ได้กล่าวว่า แนวคิดนี้เกิดจากการพัฒนาการเศรษฐกิจของโลกตามแนวทางทุนนิยม ได้ก่อให้เกิดปัญหาและผลเสียหลายประการแก่ประเทศที่กำลังพัฒนา และในขณะเดียวกัน การศึกษา ค้นคว้าเศรษฐกิจชุมชนในหลายประเทศทำให้มีหลักฐานในเชิงประจักษ์ว่า แม้สังคมเศรษฐกิจจะได้ผ่านพัฒนาการมาแล้วหลายขั้นตอน นับแต่ชุมชนบุพกาลผ่านยุคเจ้าขุนมูลนาย ยุคการค้าอาณานิคม และการเติบโตของระบบทุนนิยม แต่ชุมชนหมู่บ้านก็ยังคงดำรงเอกลักษณ์วัฒนธรรมของตน และยังมีศักยภาพ ในการพัฒนาตนเอง ซึ่งในประเทศไทยได้มีความพยายามที่จะเสนอแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 โดยนายปรีดี พนมยงค์ ได้พยายามเสนอแนวคิดให้แบ่งการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศออกเป็นสองส่วน ซึ่งได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจของภาครัฐและการพัฒนาเศรษฐกิจระบบสหกรณ์ ไว้ในเอกสาร “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” หรือที่เรียกกันว่า “สมุดปกเหลือง” แต่แนวคิดดังกล่าวถูกมองจากฝ่ายตรงข้ามว่าเป็นแนวคิดของระบบคอมมิวนิสต์ จึงถูกต่อต้านอย่างหนักและไม่มีนำมาสู่การปฏิบัติแต่อย่างใด ในขณะที่ระบบทุนนิยมและระบบมาร์กซิสต์เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจที่รอวันตาย และมีความเชื่อว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนในท้ายที่สุดจะค่อย ๆ ถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนนิยม นั้นหมายความว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนจะสูญสลาย แรงงานครอบครัวจะ กลายเป็นเพียงแค่งานรับจ้าง ทรัพยากรมนุษย์จะกลายมาเป็นแรงงานที่ถือเป็นเพียงปัจจัยการผลิตชนิดหนึ่งของระบบทุนเท่านั้น

กระทั่งเมื่อเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 จึงได้มีการนำแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง จากพระราชดำรัสของในหลวง ซึ่งพระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ประกอบกับปรัชญาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่เน้นการพัฒนา “คน” และรัฐธรรมนูญใหม่ที่ให้ความสำคัญต่อ “ชุมชนท้องถิ่น” ได้สร้างกระแสอย่างกว้างขวางให้สังคมเริ่มกลับมาทบทวนแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนในชนบท

ดังที่ ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์ (2541) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า ในช่วงที่ผ่านมาการพัฒนาประเทศไทยได้สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในชนบท หรือ “เศรษฐกิจของฐานล่าง” ซึ่งเป็นเศรษฐกิจของประชากรส่วนใหญ่จึงมีส่วนสำคัญยิ่งต่อความยั่งยืนของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยรวม โดยภาครัฐมีหน้าที่ในการเร่งส่งเสริมพร้อมปรับกระบวนการพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับพระราชดำรัสที่ว่า “มันต้องถอยหลังเข้าคลอง มันต้องอยู่อย่างระมัดระวัง และต้องกลับไปทำกิจการที่อาจจะไม่ค่อยซับซ้อนมากนักคือ ใช้เครื่องมือที่ไม่หรูหรา...ต้องถอยหลังเพื่อจะก้าวหน้าต่อไป” โดยการพัฒนา “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” ตามขั้นตอนของทฤษฎีใหม่” ซึ่งโดยหลักแล้วเศรษฐกิจชุมชนที่พึงปรารถนา คือกิจกรรมเศรษฐกิจ ทั้งภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม

และภาคบริการ ที่คนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมเป็นเจ้าของ โดยการพัฒนาจากฐานของ “ศักยภาพของท้องถิ่น” หรือ “ทุนในชุมชน” ซึ่งรวมถึงเงินทุน แรงงาน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น พิพิธภัณฑสถาน วัด ที่ดิน แหล่งน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ สภาพภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ฯลฯ และมีเป้าหมายสำคัญ คือ เพื่อพัฒนาศักยภาพตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน โดยใช้กิจกรรมเศรษฐกิจสร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ซึ่งจะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ในขณะที่เดียวกันยังมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ หรืออีกนัยหนึ่ง เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ บนฐานความคิด ดังนี้

1) เน้นการพัฒนาอย่างบูรณาการ มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และยึดพื้นที่เป็นหลัก เพื่อให้การพัฒนาตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับศักยภาพของท้องถิ่น

2) สร้างภาคีและเครือข่ายความร่วมมือ ในลักษณะ “พหุภาคี” เพื่อประสาน “พลังสร้างสรรค์” ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนกลาง ส่วนภาคีอื่น ๆ ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้น อำนวยความสะดวก ส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนา

3) เริ่มการพัฒนาจากชุมชนท้องถิ่นไปสู่ระดับชาติ และให้องค์กรชุมชนเป็นจักรกลสำคัญในการดำเนินการพัฒนา เพื่อให้เกิดพลังการพัฒนาจากความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาที่มีความต่อเนื่อง

4) ส่งเสริมการรวมกลุ่มชาวบ้านและการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งด้านการศึกษา สาธารณะสุข การผลิต การตลาด การระดมทุน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

5) ใช้กิจกรรมเศรษฐกิจสร้างการเรียนรู้และสร้างอาชีพที่หลากหลาย เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่คนในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านเพศ วัย การศึกษา ความถนัด ฐานะเศรษฐกิจ ฯลฯ

6) ยึดปรัชญาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริ “การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง” ตามขั้นตอนของ “ทฤษฎีใหม่”

ทั้งนี้ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนในสังคมไทย มีอยู่หลายแนวทาง แต่มีเป้าหมายในการนำ ชุมชนไปสู่การพึ่งตนเอง ทั้ง แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่ วิสาหกิจชุมชน และอื่น ๆ โดยเศรษฐกิจชุมชน แนวคิดที่ว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม บริการ ทั้งในด้านการผลิตการบริโภค จากการใช้ “ทุนของชุมชน” และ เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ใช้แนวคิดของพุทธศาสนา “ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน” ซึ่งในแนวคิดนี้เห็นว่าฐานที่สำคัญที่สุดของคน คือ คนจำเป็นต้องกินต้องบริโภค ดังนั้นการผลิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุดของคน การค้าและการตลาดมีความสำคัญรองลงมา เพราะฉะนั้นก่อนอื่น ต้องให้ชุมชนหรือเกษตรกรผู้ผลิตพึ่งตนเองให้ได้ ชุมชนต้องพึ่งพาตนเองให้ได้ และในท้ายที่สุดสังคมและประเทศจึงจะพึ่งตนเองได้ ซึ่งก็จำเป็นต้องคำนึงถึง สภาพภูมิศาสตร์ และทรัพยากรของท้องถิ่นควบคู่ไปกับการพึ่งตนเอง

แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้า หากเกษตรกรสามารถทำการผลิตข้าว ปลา อาหาร ไร่กั้นในครอบครัวได้อย่างพอเพียง เกษตรกรจะเป็นฝ่ายกำหนดตลาดได้ว่าจะ

นำผลผลิตส่วนที่เหลือไปสู่ตลาด เมื่อไหร่ และสามารถกำหนดราคาเองได้ โดยชุมชนเป็นเจ้าของและดำเนินการเอง ผลผลิตมาจากกระบวนการชุมชน ริเริ่มสร้างสรรค์จากชุมชนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสานกับเทคโนโลยีและความเป็นสากล เชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ (บูรณาการ) กระบวนการเรียนรู้ และการพึ่งพาตนเอง อันมีกิจกรรมหลักที่สำคัญ คือ (1) ขยายสินค้าท้องถิ่นไปยังตลาดผลิตภัณฑ์ที่ผลิตต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นรวมทั้งการพัฒนาคุณภาพเพื่อขยายตลาดออกสู่เครือข่ายท้องถิ่น ภาคเมือง และตลาดโลก (2) ผลิตและคิดค้นขึ้นเองในท้องถิ่นอาศัยความรู้ความสามารถของคนในชุมชน ให้ความร่วมมือกันรับผิดชอบ มีหน่วยงานของจังหวัด กระทรวง กรม กอง เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ และคอยให้การสนับสนุนในด้านของเทคโนโลยี และการคิดค้น อุปกรณ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ

ทั้งนี้ เพื่อให้แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจชุมชนสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม จะต้องอาศัยแนวคิดหนึ่งในการขับเคลื่อนบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ คือ แนวคิดการบริหารจัดการโดยชุมชน(แบบมีส่วนร่วม) หมายถึง การที่ชุมชนมีการบริหารจัดการทุนของชุมชน ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อาทิ คน องค์กรชุมชน อาชีพ ทรัพยากร ฯลฯ เพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนตนเองไปสู่ส่วนรวมหรือเป้าหมายอื่น ภายใต้จิตสำนึกสาธารณะ และเชื่อมั่นในวิถีพลังชุมชน รวมถึงมีความสามารถในการจัดการชุมชนและจัดความสัมพันธ์กับภาคีหรือเครือข่ายได้ โดยใช้การจัดการความรู้ และทุนชุมชนแก้ไขปัญหา และพัฒนาทุกด้านอย่างเป็นระบบ

ชุมชน (Community) มีความหมายต่าง ๆ ดังนี้ ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายชุมชนไว้ 3 แนวดังนี้ คือ

- กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการ เหมือนกับลักษณะสังคมแต่มีขนาดเล็กกว่า และมีความสนใจร่วมที่ประสานกันในวงแคบกว่า

- เขตพื้นที่ ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่าง ที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตนเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ ใกล้ชิดกว่า และมีความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา

- ความรู้สึกและทัศนคติทั้งหมดที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่ม ดังที่ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2558) ได้อธิบายชุมชนไว้ว่า กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือมีอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรมความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน สอดคล้องกับ ศ.นพ.ประเวศ วะสี กล่าวว่า ชุมชนอาจหมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

ทั้งนี้กล่าวรวมได้ว่า ชุมชน คือ พื้นที่ของกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาประจำถิ่น มีจิตวิญญาณและ ความผูกพันอยู่กับพื้นที่แห่งนั้นภายใต้การปกครองเดียวกัน

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า “ชุมชน” มีความหมายมากกว่าการที่คนแต่ละคนมาอยู่ร่วมกันรวมตัวกันของหน่วยสังคมและที่อยู่อาศัยที่ขึ้นอยู่กับขนาดของกลุ่ม โดยใช้คำเรียกที่แตกต่างกัน

ออกไป เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน เมือง นคร และมหานคร แต่ได้สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเป็นระเบียบอันนำไปเป็นบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้ แต่บางครั้งมีการใช้คำว่า ชุมชนนำหน้าชื่อของกลุ่มคนเพื่อป้องกันคุณลักษณะต่าง ๆ ของกลุ่มคน

กล่าวถึงอดีต ชุมชนท้องถิ่นทุกหนแห่งล้วนบริหารจัดการตนเอง เป็นชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองในทุกด้าน จนกระทั่งมีการปฏิรูประบบราชการ มีการรวมศูนย์อำนาจในการบริหารจัดการประเทศ ซึ่งเริ่มต้นมาประมาณ 120 ปี รัฐส่วนกลางจึงค่อย ๆ รวมอำนาจการบริหารจัดการประเทศไปไว้ที่ส่วนกลางมากขึ้นเรื่อย ๆ ในทุกเรื่อง รัฐส่วนกลางมีอำนาจตามกฎหมายและมีเงินที่เก็บภาษีจากท้องถิ่นทั่วประเทศ เป็นเครื่องมือในการผลักดันประเทศ การรวมอำนาจเกิดขึ้นเบ็ดเสร็จเมื่อมีการวางแผนการพัฒนาประเทศเมื่อประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา แผนพัฒนาฉบับต่าง ๆ ล้วนสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาเมือง การพัฒนาการเกษตรสมัยใหม่ที่พึ่งพิงปัจจัยการผลิตและตลาดภายนอก คนในท้องถิ่นไม่มีอำนาจเครือข่ายองค์กรชุมชนทั่วประเทศซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและโครงสร้างการปกครองประเทศในทุกด้าน วิเคราะห์ว่าการพัฒนาและการบริหารการปกครองประเทศที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อด้านลบกับชุมชน ดังนี้

1) ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยสาเหตุหลักของปัญหาต่าง ๆ เกิดจากการรวมศูนย์อำนาจการบริหารจัดการประเทศ ที่รัฐส่วนกลางกำหนดความเป็นไปของประเทศในทุกด้าน อำนาจในการจัดการตนเองของชุมชนหมดไปเพราะระบอบราชการส่วนกลางใช้อำนาจตามกฎหมายกว่า 800 ฉบับและภาษีที่ตนเองเก็บจากท้องถิ่นเข้ามาเป็นเจ้าของและจัดการทรัพยากร จัดการเศรษฐกิจ สังคม ทุก ๆ ประเภท ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ป่า การศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การจัดการสุขภาพ การปกครอง ฯลฯ

2) นโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรม ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดจากชนบท ไม่ว่าจะเป็นดิน แร่ธาตุ น้ำ ป่าและกำลังคนที่มีคุณภาพ ทรัพยากรทุกประเภทในชนบทจึงร่อยหรอลงอย่างรวดเร็วในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมร่ำรวยและเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว การพัฒนาตามแนวทางนี้ยังก่อมลพิษต่อดิน แหล่งน้ำและอากาศของประเทศ โดยไม่มีใครรับผิดชอบค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นต่ออย่างไร้ขีดจำกัด

3) การส่งเสริมการเกษตรสมัยใหม่ที่พึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอก และพึ่งพิงตลาดภายนอกเป็นหลัก ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง สารเคมีมีพิษแพร่กระจายไปในไร่นา ดิน แหล่งน้ำ ตกค้างในผลผลิตทางการเกษตรและร่างกายของเกษตรกรและผู้บริโภค ทำให้เกษตรกรมีหนี้สินเรื้อรัง ต้องสูญเสียที่ดิน ทำลายคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในทุกระดับ นอกจากนั้นการส่งเสริมการเกษตรสมัยใหม่ ทำให้ชุมชนการเกษตรมีความมั่นคงทางด้านอาหารลดน้อยลงเพราะไม่มีการใช้พืชพันธุ์พื้นเมือง ไม่มีการใช้ภูมิปัญญาและปัจจัยการผลิตในชุมชน ทำลายการเกษตรแบบพึ่งตนเองที่หล่อเลี้ยงชุมชนมายาวนานหลายชั่วอายุคน ในหลายพื้นที่การลงทุนในแปลงการเกษตรขนาดใหญ่มีการกว้านซื้อที่ดิน ทำให้เกษตรกรสูญเสียที่ดิน กลายเป็นแรงงานรับจ้าง

4) เมื่อชนบทล่มสลาย คนชนบทก็อพยพเข้าเมือง หรือต้องไปทำงานต่างประเทศเพื่อนำเงินมาเลี้ยงครอบครัวในชนบท หรืออพยพไปอยู่ในชุมชนแออัดของเมืองต่าง ๆ ทำให้ครอบครัวอยู่ใน

สภาพบ้านแตกสาแหรกขาด ในขณะที่บางส่วนไปบุกรุกป่าหาที่ทำกินใหม่ คนที่หาทางออกไม่ได้ก็ฆ่าตัวตาย

5) ระบบการศึกษาที่ถูกกำหนดจากส่วนกลาง ละเอียด ละทิ้งระบบการศึกษาของชุมชนท้องถิ่น สร้างค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ ถูกดูแคลนภูมิปัญญา ภาษา วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ สร้างความเชื่อว่า “การพัฒนา” คือ การสร้างเมือง สร้างโรงงานอุตสาหกรรมและการทำการเกษตรแบบใช้สารเคมีเท่านั้น

6) เมื่อคนบางกลุ่มร่ำรวยขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมเกษตร ก็เกิดการขยายตัวของการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเข้ายึดครองพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ป่า พื้นที่ทำการเกษตร ชายหาดสาธารณะ แม่น้ำ แหล่งน้ำธรรมชาติ โดยคนในท้องถิ่นกลายเป็นแรงงานรับจ้าง

ด้วยเหตุผลสำคัญหลายประการที่กล่าวข้างต้น จึงเป็นเหตุผลให้ในปัจจุบันมีการเรียกร้องจากเครือข่ายองค์กรชุมชนทั่วประเทศ เกี่ยวกับการปฏิรูปประเทศไทยในการทวงคืนอำนาจในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการทรัพยากร การเกษตร การศึกษา การรื้อฟื้นประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น การดูแลสุขภาพ การวางแผนพัฒนาชุมชน การจัดสวัสดิการชุมชน รวมถึงด้านเศรษฐกิจชุมชน เพราะด้วยวิถีทางเช่นนี้เท่านั้นที่จะขจัดเหตุแห่งความยากจนและการกินอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรีของคนชนบทไปได้

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แนวคิดการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นับเป็นแนวคิดของการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเชิงบูรณาการ เป็นการบริหารจัดการเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเชิงรุก ที่รวมแนวคิดและประเด็นในการจัดการเชิงระบบเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งในด้านของระบบนิเวศ ระบบทางสังคมวัฒนธรรม (เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง) ที่เชื่อมโยงหรือส่งผลกระทบต่อเชื่อมต่อกัน โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้งหมดที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศอยู่เสมอและมีมนุษย์เป็นองค์ประกอบหลักของอิทธิพลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ดังเช่น อุดมศักดิ์ สนิธิพงษ์ (2558) ได้กล่าวสรุปในบทความเชิงวิชาการ เรื่อง ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นการมองในมุมของสิทธิและอำนาจในการจัดการที่ว่า แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน มุ่งให้ความสำคัญกับภาคประชาชนและชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการ โดยมีกลไกทางกฎหมาย คือ การกระจายอำนาจ เพื่อบริหารสิทธิชุมชนในการจัดการให้สอดคล้องกับแนวโน้มและพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรในปัจจุบัน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องที่อยู่ภายใต้บทบาทและภาระหน้าที่ขององค์กรชุมชน อันมีจารีตประเพณี (ทางสังคมวัฒนธรรม) ของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ดังรัฐธรรมนูญ ได้รับรองให้ชุมชนมีสิทธิในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนท้องถิ่นจึงมีบทบาทที่สำคัญในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่อาศัยและต้องพึ่งพา

ทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ และมีความชอบธรรมที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตน เพื่อให้คงไว้สำหรับการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

ภายใต้แนวคิดการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงประกอบด้วยกระบวนการแนวคิดเพื่อนำไปสู่แนวปฏิบัติการไว้ อาทิ แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดสิทธิชุมชน และแนวคิดการจัดการความขัดแย้งทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โดยแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการสำคัญที่อยู่ภายในหลักแนวคิดสิทธิชุมชนอย่างมีกลไกNYSEสัมพันธ์ กล่าวตามหลักรัฐธรรมนูญประเด็นการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น สิทธิชุมชนเป็นสิทธิตามธรรมชาติในการใช้ทรัพยากรร่วม ซึ่งเป็นสิทธิของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ไม่ใช่เป็นการใช้สิทธิในการจัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและลักษณะส่วนบุคคลของประชาชนแต่ละคน และไม่ใช้สิทธิของรัฐชุมชนใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์ข้อตกลงของชุมชนในการจัดการบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยคำนึงถึงความเป็นธรรมในสังคม ความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคม จารีตประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่ปัจจัยการมีส่วนร่วม คือ ปัจจัยที่ส่งผลในการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือของบุคคลในชุมชน ในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการวางแผน การรับรู้ เข้าถึงข้อมูล การตัดสินใจ ในการจัดสรร การติดตาม ประเมินผล การกำหนดกติกาในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนหรือบุคคลในชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญ การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ต้องอยู่บนฐานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สมดุลและยั่งยืนโดยอยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบร่วมกันของสังคม ดังเช่น กฤติน จันทร์สนธิมา และอรทัย อินตะไชยวงศ์ (2558) ได้สรุปว่าการมีแนวทางและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม ในการให้สิทธิชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน จะทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดความเป็นธรรม ลดความขัดแย้งระหว่างรัฐ หน่วยงานรัฐ เจ้าหน้าที่กับชุมชน หรือระหว่างชุมชนกับชุมชนด้วยกันเองหรือระหว่างชุมชนกับเอกชน เป็นต้น และการมีแนวทางและหลักเกณฑ์ที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยจะส่งผลทำให้การบังคับใช้สิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วม ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนั้น มีสภาพบังคับใช้ที่เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติได้ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

สำหรับแนวคิดการจัดการความขัดแย้งทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องนั้น เพ็ญญา สนวนทอง (2560) กล่าวให้มุมมองที่ว่า ความขัดแย้งทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยเป็นผลมาจากการปิดกั้นทรัพยากรโดยการจัดสรรของรัฐหรือชนชั้นนำทางสังคมเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ปัญหาทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นปัญหาทางการเมือง เมื่อกลุ่มท้องถิ่นแทรกแซง ควบคุมทรัพยากรของกลุ่มหรือทรัพยากรส่วนรวม โดยอิทธิพลอำนาจการจัดการในการพัฒนาโดยตัวแทนรัฐหรือบริษัทเอกชน ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับระบบนิเวศที่มีอยู่จึงเปลี่ยนมาสู่การอนุรักษ์หรือนโยบายการพัฒนาทรัพยากรโดยรัฐ (conservation or

resource development policy) เป็นผลให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิชุมชน ในประเด็นเรื่องสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ได้แก่

1) สิทธิการเข้าถึง (access rights) คือ สิทธิในการเข้าไปกำหนดพื้นที่ทางกายภาพและได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

2) สิทธิในการเก็บหา (withdrawal rights) คือ สิทธิในการเก็บผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติ

3) สิทธิในการจัดการ (management rights) คือ สิทธิในการกำหนดกฎเกณฑ์แบบแผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยทำให้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นยังสามารถดำรงอยู่ในสภาพที่ดีต่อไปได้

4) สิทธิในการกีดกัน (exclusion rights) คือ สิทธิร่วมที่กำหนดว่าใครบ้างที่สามารถเข้าถึงและใครบ้างที่จะต้องถูกกีดกัน

5) สิทธิในการถ่ายโอน (alienation rights) คือ สิทธิในการขายหรือให้กับบุคคลอื่น หมายความว่า เป็นสิทธิในการยินยอมให้ผู้มีสิทธิสามารถเคลื่อนย้ายส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดในการตัดสินใจร่วมไปยังบุคคลหรือกลุ่มอื่น

สืบเนื่องจากแนวคิดความขัดแย้งทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและสิทธิข้างต้น Strom (2008) ได้พยายามค้นหาทฤษฎีทางสังคมเพื่ออธิบายเหตุของความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจากการทำความเข้าใจและหาลักษณะร่วมในเชิงสถาบันของชุมชน เรียกว่า หลักการออกแบบกติกา (design principle) ซึ่งมีทั้งสิ้น 8 ประการ ได้แก่

ประการที่ 1 ความชัดเจนของขอบเขต (clearly defined boundaries) ขอบเขตในที่นี้มี 2 ส่วนคือ (1) ขอบเขตเกี่ยวกับผู้ใช้ คือชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสามารถแยกแยะกันเองในชุมชนได้ว่าใครคือคนที่มีหรือไม่มีสิทธิในทรัพยากรนั้น และ (2) ขอบเขตของทรัพยากรธรรมชาติ คือทรัพยากรที่ถูกจัดการนั้นมีขอบเขตชัดเจนสามารถแยกแยะได้ระหว่างขอบเขตของระบบทรัพยากรที่ชุมชนดูแลกับระบบนิเวศเชิงสังคมที่ใหญ่กว่านั้น

ประการที่ 2 ความสอดคล้องระหว่างกติกาว่าด้วยการเก็บเกี่ยวทรัพยากรและบำรุงรักษาระบบทรัพยากรกับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ (congruence between appropriation and provision rules and local conditions) มี 2 ส่วน คือ (1) ความสอดคล้องระหว่างกติกาว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและบำรุงรักษาระบบทรัพยากรกับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ และ (2) ความสอดคล้องกันระหว่างประโยชน์ที่สมาชิกจะได้ต้องสอดคล้องกับต้นทุนที่ลงไปด้วย

ประการที่ 3 คนส่วนใหญ่ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีสิทธิร่วมตัดสินใจและปรับปรุงกติกาในการจัดการทรัพยากร (collective-choice arrangements allowing for the participation of most of the appropriators in the decision making process)

ประการที่ 4 การกำกับดูแลที่มีประสิทธิผลโดยคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ (effective monitoring by monitors who are part of or accountable to the appropriators) การกำกับดูแล มี 2 ส่วน คือ (1) มีการสอดส่องดูแล

พฤติกรรมการ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและการบำรุงรักษาระบบทรัพยากรของ ผู้ใช้ทรัพยากรว่าเป็นไปตามกติกา ที่วางไว้หรือไม่ และ (2) มีการสอดส่องดูแลสภาพของ ทรัพยากรอย่างสม่ำเสมอ

ประการที่ 5 การลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป (graduated sanctions for appropriators who do not respect community rules) คือหากสอดส่องดูแลแล้วพบผู้กระทำผิดการลงโทษ ในครั้งแรก ๆ จะค่อนข้างเบามากในขณะที่การลงโทษผู้กระทำผิดละเมิดกฎซ้ำซากจะมีความรุนแรง เพิ่มขึ้น

ประการที่ 6 ต้องมีกลไกในการจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและทำได้ง่าย (conflict-resolution mechanisms which are cheap and easy of access) ชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ในการจัดการทรัพยากรจะมีกลไกในการจัดการความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้กันเองหรือผู้ใช้กับเจ้าหน้าที่ รัฐ ที่รวดเร็วและมีต้นทุนต่ำ

ประการที่ 7 รัฐบาลรับรู้และให้สิทธิ์แก่ผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการวางกฎ กติกาการใช้และจัดการทรัพยากร (minimal recognition of rights to organize)

ประการที่ 8 กฎกติกาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับ ระบบที่ใหญ่กว่า (In case of larger CPRs: organisation in the form of multiple layers of nested enterprises, with small, local CPRs at their bases) ทั้งนี้เนื่องจากระบบทรัพยากร และการจัดการทรัพยากรเองก็ตั้งอยู่และเชื่อมโยงกับระบบนิเวศน์สังคมที่ใหญ่กว่า ระบบการจัดการ และกติกาจึงจำเป็นต้องสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่าด้วย

กล่าวโดยสรุป ภายใต้แนวความคิดการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม จึงมีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ และสังคม วิเคราะห์อำนาจในการเข้าถึงและควบคุมเหนือทรัพยากรและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม อย่างเป็นระบบองค์รวม มีส่วนร่วม เพื่อการจัดการที่เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และลดปัญหา ความขัดแย้งที่อาจก่อให้เกิดอุปสรรคลงได้

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้

ความรู้ (Knowledge) หมายถึง การเรียนรู้ที่เน้นถึงการจำและการระลึกได้ถึงความคิด วัตถุ และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่าย ๆ ที่เป็นอิสระแก่กันไปจนถึงความจำในสิ่งที่ ยุ่งยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยแบ่งประเภทของความรู้ออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ ความรู้เด่นชัด (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสาร ได้แก่ ตำรา วิชาการ งานวิจัย แนวคิดหรือทฤษฎี บันทึก กฎหมาย ฯลฯ และความรู้ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงในตัวคนเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมยาวนานจากประสบการณ์ของการทำงานและการ ดำรงวิถีชีวิต อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า “ภูมิปัญญา” ซึ่งหมายรวมถึงความเชื่อและค่านิยม โดยวิจารณ์ พานิช (2547) ได้ให้ความหมายของความรู้ไว้หลายทัศนะ ดังนี้

- 1) ความรู้ คือ สิ่งที่มีแนวโน้มจะใช้ จะไม่หมดหรือสึกหรอแต่จะยิ่งงอกเงยหรืองอกงามขึ้น
- 2) ความรู้ คือ สารสนเทศที่นำไปสู่การปฏิบัติ

- 3) ความรู้เป็นสิ่งที่คาดเดาไม่ได้
- 4) ความรู้เกิดขึ้น ณ จุดที่ต้องการใช้ความรู้
- 5) ความรู้เป็นสิ่งที่ขึ้นกับบริบทและกระตุ้นให้เกิดขึ้นโดยความต้องการ

ดังนั้น ในชุมชนต่าง ๆ “ความรู้” จึงนับเป็นสินทรัพย์หรือทุนอย่างหนึ่ง แม้ว่าจะถูกมองว่าเป็นสินทรัพย์แฝง เพราะไม่สามารถตีราคาออกมาได้ แต่หากชุมชนใดมีบุคลากรที่มีความรู้มากกว่า มีการจัดการความรู้ที่ดีกว่า มีการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง ก็จะสามารถทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาที่อกเงยขึ้นมามากกว่า ความรู้จึงเป็นเครื่องมือที่ทำให้การดำเนินการต่าง ๆ ของชุมชนให้เป็นไปได้อย่างราบรื่นและรวดเร็ว ดังเช่น ขวัญภา สุขคร (2549) ที่ได้อธิบายสรุปไว้ว่า องค์ความรู้ของวัฒนธรรมท้องถิ่น (Knowledge of Local Culture) หมายถึง ในการดำเนินงานทางด้านสังคมวัฒนธรรมนั้น สิ่งที่มีความสำคัญในลำดับแรก คือ เรื่องของความรู้ หรือองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นซึ่งมีหลากหลายสาขา ทั้งที่เป็นความรู้ที่อยู่ในตำรา เอกสารต่าง ๆ และความรู้อีกประเภทคือ ความรู้ที่อยู่ในตัวของผู้รู้ ประชาชน ที่เรียกว่า Tacit Knowledge ซึ่งถือว่าเป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Assets) และมีคุณค่าอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันจะต้องเห็นคุณค่าและความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน (Wisdom and Value) ในฐานะเจ้าของทุนสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ เพื่อให้สามารถถ่ายทอดและนำไปประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบัน

ทั้งนี้ การได้มาซึ่งความรู้ของชุมชนที่มุ่งหวังให้มีความสามารถในการถ่ายทอด เผยแพร่ และนำไปใช้ประโยชน์ได้ จำเป็นจะต้องมีกระบวนการจัดระบบความรู้ หรือกระบวนการจัดการความรู้ อย่างเป็นระบบ โดยการสำรวจและวางแผนความรู้ การพัฒนาความรู้ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้ความรู้ในชุมชนสามารถช่วยให้การดำเนินการต่าง ๆ ขององค์กรเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวอาจแบ่งออกได้เป็น 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification) คือ ในการดำเนินงานหรือในการศึกษานั้นจะต้องมีการกำหนดขอบเขตความรู้ให้ชัดว่า ความรู้ที่จะต้องนำมาจัดการนั้นมีอะไรบ้าง โดยเราจะต้องเข้าใจตนเองเสียก่อนว่าเรามีเป้าหมาย อยากรู้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้เรื่องใดอยู่แล้วบ้าง ความรู้นั้น เก็บอย่างไร รูปแบบใด อยู่ที่ใคร

ดังเช่นในการจัดการความรู้ชุมชน จะต้องพิจารณาว่าความรู้ที่จะนำมาจัดการนั้นมีอะไรบ้าง ซึ่งเป็นบริบทพื้นเพและศักยภาพต่อการพัฒนาและการจัดการชุมชน โดยองค์ความรู้เหล่านี้ ดร.อุดมศักดิ์ ศักดิ์มันวงศ์ ประธานสภาวัฒนธรรมพื้นบ้านโลก (อ้างในขวัญภา สุขคร, 2549) ได้เคยนำเสนอไว้ในงานประชุมระดมความคิดเห็นและเวทีพิจารณาการจัดตั้งหอศิลปวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2548 โดยแบ่งเนื้อหาหรือขอบเขตของความรู้ด้านสังคมวัฒนธรรมออกเป็น 5 หมวด คือ

- 1) ภูมิหลัง ได้แก่ เรื่องราวโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ประวัติความเป็นมาสมัยต่าง ๆ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีต
- 2) ภูมิเมือง ได้แก่ เรื่องราวของเมือง ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แหล่งท่องเที่ยวสถานที่สำคัญต่าง ๆ ข้อมูลสถิติต่าง ๆ ภาพลักษณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง

3) ภูมิธรรม ได้แก่ เรื่องราวของศาสนา ความเชื่อ จารีต ประเพณี ที่คนในพื้นที่ เชื้อถ้อยยึดเหนี่ยว และรวมกันรักษาสังคมให้คงอยู่ถึงในปัจจุบัน เราอาจจะมีการแสดงนอกจากศาสนา พุทธแล้ว อาจมีข้อมูลศาสนาอื่น หรือความเชื่อในเรื่องอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย

4) ภูมิวงศ์ ได้แก่ เรื่องราวของตระกูลที่สำคัญที่มีบทบาทในการสร้างบ้านสร้างเมือง มาหลายตระกูล ที่เป็นตระกูลที่มีความสำคัญของพื้นที่ รวมทั้งบุคคลสำคัญทางศาสนาที่คนในชุมชนเคารพนับถือ

5) ภูมิปัญญา ได้แก่ วิธีชีวิต วิธีคิด วิธีการ และการบริหารจัดการภายใต้วิถีชีวิต นั้น ๆ รวมถึงนวัตกรรมต่าง ๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและคนในชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) โดยเมื่อรู้จักตนเอง รู้ต้นทุนตนเองว่ามีความรู้ หรือมี ข้อมูลใดบ้าง ขั้นตอนถัดมาคือการเสาะหาข้อมูล ความรู้นั้น เพื่อทำการ รวบรวมมาไว้อยู่ที่เดียวกันสำหรับการจัดการความรู้ต่อไป กล่าวคือ เมื่อกำหนดความรู้ด้านต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนแล้วจะต้องเข้าสู่กระบวนการสร้างและแสวงหา ซึ่งมีหลายแนวทางในการดำเนินงานหลากหลายวิธี เช่น การประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่มหรือที่เรียกว่า Focus Group เพื่อสร้างและแสวงหาความรู้ เกี่ยวกับความรู้ตามขอบเขตที่กำหนดไว้ เก็บรวบรวมและดำเนินการวิจัย รวมทั้งการจัดการและรวบรวมหนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งกระบวนการสร้างและแสวงหาความรู้ดังกล่าวจะต้องเป็นกระบวนการที่มาจากความร่วมมือของเจ้าของวัฒนธรรม

ขั้นตอนที่ 3 การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) เป็นการวางแผนโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้ อย่างเป็นระบบในอนาคต กล่าวคือ ข้อมูลความรู้ที่ได้มาจากแหล่งต่าง ๆ อาจจะถูกจัดกระจาย เก็บไม่เป็นระบบ ขั้นตอนนี้จะเป็นการเรียบเรียงความรู้ ให้ข้อมูลทุกอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย พร้อมต่อการจัดการความรู้ได้

ขั้นตอนที่ 4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) คือ หลังจากการเรียบเรียงความรู้แล้ว ขั้นตอนถัดมา คือ การประมวลผลข้อมูลความรู้และข้อมูลให้สมบูรณ์ และมีรูปแบบเอกสาร หรือข้อความที่เข้าใจได้ง่ายเป็นมาตรฐาน กล่าวคือ ในการศึกษาและจัดเก็บข้อมูลนั้น เมื่อได้ผลงานจากการศึกษา หรือวิจัยมาแล้วจะต้องมีกระบวนการ ประมวลและกลั่นกรองข้อมูลที่ได้มา เช่น การกลั่นกรองในเรื่องความน่าเชื่อถือ ถูกต้องของข้อมูล ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน

ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) และการเผยแพร่ความรู้ คือ ข้อมูลความรู้จะไม่มีประโยชน์เลยหากเก็บไว้ เพียงที่เดียว ดังนั้นขั้นตอนที่สำคัญถัดมาคือการเผยแพร่ความรู้ ออกไปในวงกว้าง โดยการพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ หรือการใช้บอร์ดประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้ใช้ความรู้สามารถเข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายสะดวก

ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) คือ หากเราพอใจในความรู้ที่มีก็อาจจะทำให้เรา ไม่สามารถพัฒนาตนเองได้ ดังนั้นจึงมีความจำ เป็นที่จะต้องแลกเปลี่ยนความรู้ ระหว่างกลุ่ม ผ่านทางการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ หรือการแลกเปลี่ยน ผ่านเอกสาร ก็จะทำให้เราได้รับความรู้ใหม่ที่ช่วยในการพัฒนาตนเองได้ กล่าวคือ เมื่อมีองค์ความรู้แล้วจะต้องมีการ

แบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธีการ กรณีเป็น Explicit Knowledge อาจจัดทำเป็น เอกสาร, ฐานความรู้, เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีเป็น Tacit Knowledge อาจจัดทำเป็น ชุมชนแห่งการเรียนรู้, เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้ (Learning) หรือการบูรณาการความรู้สู่การทำงาน คือ เมื่อเราสามารถสร้างความรู้และ บริหารความรู้หนึ่ง ได้แล้ว ก็ควรจะทำให้ต่อเนื่องโดยการฝึกสร้างความรู้ นำความรู้ไปใช้ แลกเปลี่ยนความรู้ และเกิดความรู้ใหม่ วนเวียนเป็นวัฏจักร ต่อไปเรื่อย ๆ จนกลายเป็นวิถีชีวิตแห่งการเรียนรู้ กล่าวคือ ในการดำเนินงานควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น เกิดระบบการเรียนรู้ การสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ไปใช้ เกิดการเรียนรู้และ ประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง เช่น การนำความรู้ไปบรรจุในหลักสูตร การนำความรู้ไปเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น การจัดการความรู้ที่มีอยู่จึงต้องมีรูปแบบกระบวนการจัดการที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ หรือสังคมนั้น ๆ ซึ่งความรู้ที่ว่ามี หมายถึง การรวบรวมความคิด หรือกรอบของการประสมประสานระหว่างสิ่งต่าง ๆ เช่น ประสบการณ์ ค่านิยม โดยการจัดให้เป็นหมวดหมู่ มีการประมวลสาระที่สอดคล้องกันในแต่ละหมวดความรู้เพื่อประเมินค่าหรือสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาบนฐานของความรู้เดิม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้โดยคำว่าความรู้นั้นสามารถแบ่งแยกออกได้หลายลักษณะ เช่น รู้อะไรบ้าง รู้ได้อย่างไร เป็นต้น (เกษม วัฒนชัย, 2544) โดยความรู้ที่นี้อาจแบ่งออกเป็นระดับที่แตกต่างกัน เช่น รู้อะไรบ้าง เป็นการอธิบายถึง สิ่งที่รู้ แบ่งออกเป็นระดับต่าง ๆ ดังเช่น วิจารณ์ พานิช (2548) อธิบายไว้ว่า

ระดับที่หนึ่ง คือ รู้ว่าคืออะไร เป็นความรู้เชิงทฤษฎีล้วน ๆ เปรียบเสมือนความรู้ของผู้จบปริญญาตรีมาใหม่ ๆ เมื่อนำความรู้เหล่านี้ไปใช้งาน ก็อาจจะใช้ได้ผลหรือไม่ก็ได้ผล

ระดับที่สอง คือ รู้วิธีการ เป็นความรู้ที่มีทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงบริบท เปรียบเสมือนความรู้ของผู้จบปริญญาตรีและมีประสบการณ์การทำงานผ่านมาระยะหนึ่ง ก็จะมีความรู้ในลักษณะที่รู้จักปรับ ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือบริบท

ระดับที่สาม คือ รู้เหตุผล เป็นความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผลได้ว่าทำไมความรู้ นั้น ๆ จึงใช้ได้ผลในบริบทหนึ่ง แต่ใช้ไม่ได้ผลในอีกบริบทหนึ่ง

ระดับที่สี่ คือ ใส่ใจกับเหตุผล เป็นความรู้ในระดับคุณค่า ความเชื่อ ซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนมาจากภายในจิตใจ ให้ต้องกระทำสิ่งนั้น ๆ เมื่อเผชิญกับสถานการณ์

รู้ได้อย่างไร เป็นการอธิบายถึง การเกิดขึ้น หรือการได้มาของความรู้ นั้น ๆ โดยอาจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังเช่นพรธิดา วิเชียรปัญญา (2547) ได้ระบุไว้ ได้แก่ ความรู้โดยนัยหรือความรู้ที่มองเห็นไม่ชัดเจน (Tacit Knowledge) ซึ่งจัดเป็นความรู้อย่างไม่เป็นทางการ เป็นทักษะหรือความรู้เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล ที่ได้มาจากประสบการณ์ ความเชื่อหรือความคิดสร้างสรรค์ในการปฏิบัติงาน เช่น การถ่ายทอดความรู้ ความคิด ผ่านการสังเกต การสนทนา การฝึกอบรม ความรู้ประเภทนี้เกิดจากประสบการณ์และการนำมาเล่าเรื่องแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ดังนั้นจึงไม่สามารถจัดให้เป็นระบบหรือหมวดหมู่ได้และ ไม่สามารถเขียนเป็นกฎเกณฑ์หรือตำราได้ แต่สามารถถ่ายทอดและแบ่งปันความรู้ได้โดยการสังเกตและเลียนแบบ ความรู้อีกลักษณะหนึ่ง คือ ความรู้ที่ชัดเจนหรือความรู้ที่เป็นทางการ (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่มีการบันทึกไว้ลายลักษณ์อักษร และใช้

ร่วมกันในรูปแบบต่าง ๆ ความรู้ประเภทนี้เป็นความรู้ที่แสดงออกมาโดยใช้ระบบสัญลักษณ์จึงสามารถสื่อสารและเผยแพร่ได้อย่างสะดวก

จากความหมายและลักษณะของความรู้สามารถกล่าว พัทพร วิชาศรินิมิต (2553) ได้สรุปไว้ว่า ความรู้ของคนนั้นมักจะเชื่อมโยงกับประสบการณ์จากการดำเนินชีวิต จึงทำให้ความรู้ที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ทั้งนี้เพราะความรู้ที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นการรู้แบบการรู้จำ แต่เป็นการรู้แบบการเข้าใจ และความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ ได้นำไปสู่ความรู้อีกรูปแบบหนึ่งดังที่พบเห็นในปัจจุบันที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น คู่มือ หรือตำรา เป็นต้น ซึ่งการจะนำความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้นั้น ต้องอาศัยกระบวนการหนึ่งที่เราเรียกว่า การจัดการความรู้ อันหมายถึงกระบวนการที่จะดำเนินการร่วมกันขององค์กร กลุ่ม ชุมชน ในการสร้างความรู้ที่เหมาะสม อย่างเป็นลำดับขั้นตอน โดยการตั้งโจทย์ร่วมกัน วิจัยร่วมกัน ร่วมเรียนรู้ จัดความรู้ให้อยู่ในรูปแบบที่เกิดการเรียนรู้ร่วมกันได้ มีการประเมินผลการปฏิบัติอันนำไปสู่การปรับตัวและถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่อง อาจมีการจัดระบบการจัดเก็บความรู้และการเข้าถึงข้อมูลที่สามารถเข้าถึง ได้ง่ายขึ้น

ในการจัดการความรู้ กับการนำความรู้ไปใช้นั้น มีข้อแตกต่างกันอยู่บางประการในแง่ของวิธีการ และผลที่ได้รับ กล่าวคือ การจัดการความรู้ คือ การนำความรู้ไปใช้ โดยผ่านวิธีการจัดการที่เป็นระบบ มีแบบแผน มีการคิดวิเคราะห์ และเตรียมแก้ไขปัญหาค่าที่เกิดขึ้นไว้ล่วงหน้า โดยมองถึงความเหมาะสมกับสิ่งต่าง ๆ ทั้งในเรื่องของ คน (วัย เพศ บทบาทหน้าที่ เป็นต้น) พื้นที่ และประเพณี วัฒนธรรม เพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงสุดและตรงตามเป้าหมายที่ต้องการ

สำหรับการนำความรู้ไปใช้นั้น ในมุมมองแรก อาจเป็นการดึงเอาความรู้ที่ผ่านการจัดการแล้ว (จากพื้นที่อื่น บริบทแวดล้อมอื่น ๆ) ไปใช้โดยตรง หรืออาจเป็นการนำไปปรับให้เข้ากับบริบทแวดล้อมนั้น ๆ ส่วนในมุมมองที่สอง เป็นการนำความรู้ไปใช้ ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่ได้ผ่านการจัดการความรู้มาก่อน ซึ่งผลที่ได้รับก็จะมีผลแตกต่างกันไป คือ ถ้ามีการจัดการความรู้ก่อนที่จะนำความรู้ไปใช้ ก็จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพที่ดีต่อทั้งในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ความยั่งยืนของทรัพยากร เป็นต้น เพราะผ่านการคิด วิเคราะห์ และพิจารณาถึงความเหมาะสม อย่างเป็นระบบ มีแบบแผนมาแล้ว แต่ในส่วนผลของการนำความรู้ไปใช้นั้น ถ้าเป็นในมุมมองแรกที่มีการดึงเอาความรู้ที่ผ่านการจัดการมาแล้ว (จากพื้นที่อื่น บริบทแวดล้อมอื่น ๆ) ไปใช้โดยตรง หรือมีการปรับใช้ อาจไม่ได้ผลดีเท่ากับการนำความรู้ที่ผ่านการจัดการเฉพาะในพื้นที่นั้น ๆ และยิ่งถ้าเป็นในมุมมองที่สองของการนำความรู้ไปใช้ ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่ได้ผ่านการจัดการมาก่อน ผลที่เกิดขึ้นอาจเป็นเพียงการตอบสนองถึงความต้องการพื้นฐานเท่านั้น แต่ไม่ได้ให้ประสิทธิภาพที่ดีเท่าที่ควร

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเชิงนวัตกรรม

“นวัตกรรม (Innovation)” มีรากศัพท์มาจากคำว่า Innovare ในภาษาละตินแปลว่า “ทำสิ่งใหม่ขึ้นมา” โดยพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายคำว่า “นวัตกรรม (Innovation)” หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นใหม่หรือแปลกจากเดิม ซึ่งอาจจะเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์ เป็นต้น เช่นเดียวกับสำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ ที่ได้ให้ความหมายว่า นวัตกรรม คือ สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม (สำนักงาน

นวัตกรรมแห่งชาติ, ม.ป.ป.) โดยกระบวนการสร้างนวัตกรรมนั้น สามารถเกิดขึ้นหลากหลายวิธี เช่น ความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ความต้องการแก้ปัญหา (Problem) การจัดการและต่อยอดองค์ความรู้ (Knowledge Management) และการปรับปรุงและพัฒนา (Improvement) จากประสบการณ์ทั้งทางด้านเทคโนโลยีและการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาต่อยอดให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่หรือกระบวนการผลิตใหม่หรือบริการรูปแบบใหม่ที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดในยุคใหม่เพิ่มมากขึ้น ตลอดจนการปรับปรุงระบบเทคโนโลยีต่าง ๆ การแพร่กระจายของเทคโนโลยี การออกแบบผลิตภัณฑ์ การออกแบบกระบวนการใหม่ และการฝึกอบรมฝึกปฏิบัติที่สามารถนำมาใช้เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคมในเชิงก่อให้เกิดประโยชน์ เป็นต้น

ในปัจจุบันได้มีการคิดค้นนวัตกรรมใหม่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนา แก้ไขปัญหา หรือตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยภาพรวมสามารถแบ่งนวัตกรรมออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญคือ นวัตกรรมทางธุรกิจ คือ เครื่องมือและผลผลิตขององค์การทางธุรกิจที่มุ่งเน้นให้เกิดปัจจัยเชิงบวกต่อองค์การ ได้แก่ (1) นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) (2) นวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) (3) นวัตกรรมการตลาด (Marketing Innovation) และ (4) นวัตกรรมองค์กร (Organisational Innovation) และนวัตกรรมทางสังคม คือ กระบวนการทางความคิด นโยบาย และแนวทางในการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาความสามารถทางสังคมทั้งขององค์กร ปัจเจบุคคล หรือแม้แต่ของรัฐภายใต้กระบวนการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งของสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นนวัตกรรมในเชิงการสร้างคุณค่า และ อัตลักษณ์ (เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในทุกมิติอย่างยั่งยืน) หมายถึง การรวมคุณค่า มูลค่า ของแต่ละองค์ประกอบเพื่อเกิดคุณค่าและมูลค่าที่มากขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการบางอย่าง โดยการออกแบบและสร้างสรรค์นวัตกรรมนั้น คือการทำงานร่วมกันของบุคลากรที่มีองค์ความรู้ และทักษะชำนาญการในหลาย ๆ เรื่องหลาย ๆ สาขามาสร้างและออกแบบกระบวนการทำงานที่มีคุณภาพ มีความสมบูรณ์ เป็นระเบียบ และอย่างเป็นระบบ (กฤตเมธ บุญนุ่น, 2560) อาทิ ในด้านการพัฒนาการดำเนินงานของภาครัฐ โดยมีการคิดค้นนวัตกรรมภาครัฐซึ่งขับเคลื่อนโดยสำนักงาน ก.พ.ร. ในสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนางานบริการภาครัฐ ได้แก่ นวัตกรรมเชิงบริการ นวัตกรรมการส่งมอบบริการ นวัตกรรมการบริหารองค์กร นวัตกรรมการสร้างแนวความคิดใหม่ นวัตกรรมการพัฒนาเชิงนโยบายและนวัตกรรมการพัฒนาเชิงระบบในรูปแบบต่าง ๆ มาเป็นระบบแนวทางในการพัฒนากระบวนการดำเนินงานของภาครัฐ ดังเช่น อภิลักษณ์ ธรรมวิมุติ และธีระวัฒน์ จันทิก (2560) ได้นำเสนอเกี่ยวกับกรอบแนวคิดทุนมนุษย์เชิงนวัตกรรมและสร้างสรรค์ของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน โดยกล่าวถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2554-2559) ที่ได้มุ่งเน้นจากการใช้ทุนและทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยให้วิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกสำคัญของชุมชนในการขับเคลื่อนแนวทางนี้ ประกอบกับการอาศัยทักษะความรู้ ความสามารถของบุคคลและการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญผนวกกับความคิดสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในการสร้างนวัตกรรม และมูลค่าเพิ่มจากความคิดและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้คนในท้องถิ่น ให้มีความสามารถสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีความสร้างสรรค์ สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ เป็นต้น

ในด้านการพัฒนาชุมชน โดยสถาบันการศึกษาและนักวิจัยในสาขาต่าง ๆ ได้มีการนำแนวคิดนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาชุมชนในหลาย ๆ มิติ ดังเช่น สุชาติ อุดมโสภกิจ (2554) ได้นำเสนอในประเด็นการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เกี่ยวข้อง คือ ชุมชนนวัตกรรม โดยกล่าวว่า ชุมชนนวัตกรรมนับเป็นรูปแบบหนึ่งของนวัตกรรมสังคม (social innovation) ซึ่งเป็นการระดมทั้งทรัพยากรและขีดความสามารถของสมาชิกในชุมชน เพื่อสร้างนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนส่วนร่วมเป็นหลัก เป็นการสร้างสรรค์แนวคิดในการแก้ปัญหาใหม่ตามแนวคิดการสร้างนวัตกรรม โดยให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ การศึกษา การแลกเปลี่ยนข้อมูล และการทำงานเป็นเครือข่าย การสร้างชุมชนนวัตกรรมจึงเป็นกระบวนการทางสังคม (social process) รูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยมีความมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมหรือชุมชนให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หรือดังเช่น ประยูร อภิวัฒน์ และคณะ (2561) ได้นำเสนอเกี่ยวกับนวัตกรรมการจัดการชุมชน ของชุมชนตำบลหัวงัม อำเภอบ้าน จังหวัดเชียงราย ที่เรียกว่า “ท้องถิ่นอภิวัดน์” โดยได้พัฒนากระบวนการแก้ไขปัญหาภายในชุมชนเป็นนวัตกรรมการจัดการชุมชนของตำบลหัวงัม คือได้ริเริ่มขับเคลื่อนเพื่อสร้าง ธรรมนูญประชาชนคนตำบลหัวงัม ซึ่งเป็นผลผลิตทางความคิด กระบวนการ ความร่วมมือจากหลายฝ่าย แสดงออกมาอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน เป็นตัวขับเคลื่อนเป็นกฎเกณฑ์และกติการ่วมกันของชุมชน เพราะชุมชนมีความเชื่อที่ว่าชุมชนจะเข้มแข็งได้ก็ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนด้วยกันเองที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนา การจัดการตนเอง การสาธารณสุขพื้นฐาน การอยู่อาศัยร่วมกัน การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน รวมถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงถือเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นของคนในชุมชน

จากตัวอย่างการสร้างนวัตกรรมชุมชนข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสามารถในดำเนินการภายใต้องค์ประกอบ 5 ประการ คือ

- 1) ผู้ดำเนินการ (actors) ซึ่งอาจเป็นบุคคล หรือสถาบันที่มีส่วนในกิจกรรมด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและนวัตกรรม (วทน.) เช่น ผู้นำ ชุมชน นักวิจัย มหาวิทยาลัย เป็นต้น
- 2) กิจกรรม (activities) ประกอบด้วย การสร้าง การถ่ายทอดและการใช้องค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีนวัตกรรม ซึ่งหมายรวมถึงการวิจัยและพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี การสร้างนวัตกรรม และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยในแง่ของการดำเนินกิจกรรมนั้น หากมองถึงความเชื่อมโยงตามกรอบการดำเนินงานภายใต้แผนชุมชน คือ กิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกัน เพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเองให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนมาร่วมกันคิดร่วมกำหนดแนวทางและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง คำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก นอกจากนี้ ในกรณีที่กิจกรรมใดที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการเองได้ ก็สามารถขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้ โดยชุมชนเสนอแผนชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนหน่วยงานหรือองค์กรท้องถิ่นของราชการได้ เป็นต้น
- 3) ความเชื่อมโยง (linkages) เป็นกระบวนการที่องค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม ได้รับการถ่ายทอดในหมู่ผู้ดำเนินการ เช่น การให้นักวิจัยถ่ายทอดองค์ความรู้จาก

ผลงานวิจัยให้แก่สมาชิกในชุมชนตามความสนใจหรือความต้องการ การร่วมกำหนดโจทย์วิจัย การร่วมวิจัย สังเกตและสรุปผลที่ได้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและสมาชิกในชุมชน เป็นต้น

4) ผลลัพธ์ (outcomes) คือ ผลที่ได้รับในระยะกลางจากกิจกรรมต่าง ๆ ผลลัพธ์จากการสร้างนวัตกรรมในชุมชนอาจรวมถึงทักษะในการคิดวิเคราะห์หรืออย่างมีเหตุผลของสมาชิกในชุมชน ผลลัพธ์จากการรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีของชุมชน อาจรวมถึงการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่เป็นการขยายตลาดของชุมชน

5) ผลกระทบ (impacts) คือ ผลที่ได้รับในระยะยาวจากกิจกรรมต่าง ๆ จากความเชื่อมโยงและจากผลลัพธ์ ซึ่งมักจะหมายถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ทั้งนี้ในการสร้างนวัตกรรมในชุมชน สุชาติ อุดมโสภกิจ (2554) ได้นำเสนอประเด็นสรุปกระบวนการสร้างนวัตกรรมในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนไว้ 5 ประเด็น ได้แก่

1) การสร้างแนวคิดใหม่ ๆ ด้วยการศึกษาปัญหาความต้องการของชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนร่วมกันวิเคราะห์สภาพปัญหาและจัดลำดับความต้องการของชุมชน และเจ้าหน้าที่ของภาครัฐทำหน้าที่อำนวยความสะดวก การปรึกษาหารือและการรับฟังความคิดเห็นจะช่วยให้เข้าใจสภาพปัญหา ที่แท้จริง ซึ่งอยู่ลึกกว่าที่สิ่งที่เห็นโดยผิวเผิน การทำความเข้าใจความรู้สึกของชาวบ้าน (empathy) เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการรับฟังปัญหา การปลูกฝังชุมชนนวัตกรรมควรตั้งอยู่บนสมมติฐานว่าสมาชิกในชุมชนมีความสามารถเพียงพอ ทั้งในการวิเคราะห์สภาพการดำรงชีวิตของตนเองและการแก้ปัญหาด้วยเหตุนี้ สมาชิกในชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญในการรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชนด้วยคนในชุมชนเอง

2) การระบุแนวทางการแก้ปัญหาที่เป็นไปได้ อาจเป็นแนวทางที่เสนอขึ้นใหม่ ผสมผสานแนวคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกัน หรือศึกษาจากแนวทางที่มีอยู่แล้ว และอาจเป็นแนวทางที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ชุมชน

3) การพัฒนาต้นแบบ หลังจากได้เลือกแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการของชุมชนแล้ว การพัฒนาต้นแบบเป็นขั้นตอนที่จะนำไปสู่การปฏิบัติจริง โดยสมาชิกในชุมชนร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เช่น องค์กรธุรกิจ มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัย เป็นต้น ในการพัฒนาต้นแบบด้วยกลไกต่าง ๆ ทั้งนี้ในสร้างนวัตกรรมมักจะประสบความล้มเหลวหลายครั้ง ก่อนจะประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องอธิบายให้สมาชิกในชุมชนเกิดความเข้าใจ และความต้องการที่สำคัญประการหนึ่งในขั้นตอนนี้ คือ เงินทุนสำหรับการพัฒนาต้นแบบ ซึ่งอาจต้องอาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งทุนวิจัย

4) การประเมินผล การขยายผล (scale up) และการกระจายแนวคิด (diffusion of ideas) การประเมินผลที่ได้จากการพัฒนาต้นแบบ โดยต้องกระทำอย่างตรงไปตรงมา เพราะการขยายผลไปสู่ระดับที่ใหญ่กว่า ต้องอาศัยการระดมทรัพยากรที่เพิ่มมากขึ้น และต้องการการสนับสนุนอย่างจริงจัง ทั้งจากบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จนกว่าจะถึงจุดที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสมบูรณ์และเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืน ในขั้นตอนนี้ การสื่อสารนับเป็นกลไกที่จำเป็นอย่างยิ่งในการกระจายแนวคิดสู่ชุมชนอื่น ๆ และจะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น หากการสร้างชุมชนนวัตกรรมสามารถสร้างตัวคูณให้เกิดขึ้นในชุมชนดังกล่าวได้เพิ่มมากขึ้น เพราะจะเป็นบุคลากรที่สำคัญในการกระจายแนวคิดออกไปในวงกว้างต่อไปได้

5) การเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง ชุมชนนวัตกรรมจะมีความยั่งยืนก็ต่อเมื่อมีการเรียนรู้บทเรียนที่ผ่านมา แล้วนำหลักการที่ได้ไปประยุกต์ใช้ เพื่อแก้ไขปัญหาหรือตอบสนองความต้องการอื่น ๆ ของชุมชนต่อไป กลไกที่จะทำให้ขั้นตอนนี้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องคือ การจัดให้มีกลุ่มหรือแกนของชุมชนที่มีขีดความสามารถในการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

จากกระบวนการข้างต้น สอดคล้องกับ ธีรศักดิ์ อุ่่นอารมณฺ์เลิศ และคณะ (2558) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างศักยภาพในการแข่งขันอย่างยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่างโดยพบว่า ปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงรูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันอย่างยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญ 5 องค์ประกอบ คือ (1) วิสาหกิจชุมชน (2) นักพัฒนา (3) ปราชญ์ชาวบ้าน (4) นักวิชาการ และ (5) ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจะต้องมีปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญอีก 4 ปัจจัย คือ (1) การใช้ทรัพยากรในชุมชน (2) การพัฒนาทางด้านจิตใจและการช่วยเหลือเกื้อกูล (3) ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีศักยภาพ และ (4) การจัดการความรู้ ในการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นควรจะมีขั้นตอนในการดำเนินการ 9 ขั้นตอนคือ (1) การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน (2) การสำรวจภูมิปัญญาและทุนทางสังคม (3) การวิเคราะห์ตลาด (4) การจัดการความรู้ (5) การสร้างแนวคิดผลิตภัณฑ์/กระบวนการ (6) การตรวจสอบแนวคิดผลิตภัณฑ์/กระบวนการ (7) การผลิตผลิตภัณฑ์ต้นแบบ/กระบวนการ (8) การทดสอบตลาด/การทดลองกระบวนการ (9) การปรับปรุงผลิตภัณฑ์/กระบวนการ เช่นเดียวกับ พรพิมล ขำเพชร และรุ่งรวี จิตภักดี (2562) ที่ได้ทำการศึกษาและนำเสนอในประเด็นนวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งกล่าวว่า นวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นหลักการทำงานการคิดคู่ขนานเพื่อแก้ไขปัญหาโดยใช้เหตุและผลควบคู่ไปกับการคิดเชิงบวกในการสนับสนุนให้การท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีปัจจัยองค์ประกอบที่เอื้อ ได้แก่ การมีส่วนร่วม การอนุรักษ์ และการจัดการ ในขณะที่ปัจจัยเอื้อภายนอกชุมชน ได้แก่ เครือข่าย และเทคโนโลยีสารสนเทศ อันเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนประสบความสำเร็จ

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนเชิงยุทธศาสตร์

ในการกล่าวถึงการบริหารจัดการชุมชนเชิงยุทธศาสตร์ คงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะกล่าวถึงเรื่อง “แผนชุมชน” หรือ “แผนพัฒนาชุมชน” เนื่องจากแผนพัฒนาชุมชนนั้น ถือเป็นกระบวนการนำของการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างมีกรอบเป้าหมายและทิศทางในการดำเนินการ ดั่งนิยามของแผนพัฒนาชุมชนที่มีการระบุโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2559) ว่า “แผนชุมชน” หรือ “แผนพัฒนาชุมชน” เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้คนในชุมชนท้องถิ่นได้รู้จักตัวตนและเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของ

ตนเองมากขึ้น ได้รับรู้ถึงปัญหาหรือความต้องการ อันนำไปสู่การร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทางแก้ไข ปัญหา และการลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาและเพื่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ภายใต้ทุนและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

ความเป็นมาของแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นนั้น มีที่มาจากกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน เพื่อการพัฒนาชีวิต เมื่อปี พ.ศ.2542 ในพื้นที่ต้นแบบกระบวนการ คือ ชุมชนไม้เรียง ตำบลไม้เรียง อำเภอดงหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งผลสำเร็จในพื้นที่นำไปสู่การขยายผลและเป็นที่ยอมรับมากขึ้นในกระบวนการที่มีความเชื่อมั่นว่า การที่คนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ของตนเองนั้น จะสามารถนำไปสู่การรู้จักตนเอง การมีส่วนร่วมในการคิด และการดำเนินการของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้ชุมชนมีทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งด้านสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างสอดคล้อง ตอบสนองกับปัญหาความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มและทุกภาคส่วน โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ

1) ใช้ความรู้และปัญญา เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนงาน โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนหลัก ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง

2) บูรณาการและเชื่อมโยงกระบวนการและแผนอื่น ๆ ที่จัดทำขึ้นโดยชุมชนและภาคีพัฒนา

3) เน้นกระบวนการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนด้านสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากนิยามและที่มาข้างต้น การจัดทำแผนพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น นับเป็นกระบวนการในการกำหนดทิศทางหรือแนวทางการดำเนินงานในเชิงยุทธศาสตร์ โดยการกำหนดสภาพการณ์ที่ต้องการบรรลุและแนวทาง ในการบรรลุบนพื้นฐานของการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบด้าน และเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น และปัญหาความต้องการของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ภายใต้หลักคิดวิธีการที่เน้นหนักในเรื่องของการส่งเสริม สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมและเรียนรู้ร่วมกัน ในการจัดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น รวมถึงการรู้จักในบทบาทหน้าที่ของตนเองตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตย

ดังนั้น ในการจัดทำแผนพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น จึงถือเป็นส่วนประกอบหนึ่งในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยชุมชนท้องถิ่นมีการกำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนา ซึ่งแสดงถึงวิสัยทัศน์ พันธกิจ และจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาในอนาคต โดยสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาในระดับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่แผนพัฒนาท้องถิ่นระดับอำเภอ แผนพัฒนาจังหวัด ตลอดจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังเช่น แผนยุทธศาสตร์กรมพัฒนาชุมชน พ.ศ.2560-2564 ที่ได้มีการกำหนดขึ้นเพื่อเป็นกรอบแผนและแนวทางในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลเชิงประจักษ์อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ในการบริหารงานพัฒนาชุมชนเชิงยุทธศาสตร์ ยังเป็นแนวคิดที่ประกอบด้วยแนวความคิดปลีกย่อยที่เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นกระบวนการ อาทิ

แนวคิดการบริหารจัดการองค์การ โดยเฉพาะในมิติของการจัดการเชิงกลยุทธ์ซึ่งช่วยให้ผู้บริหาร มีความตื่นตัวและพร้อมที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงซึ่งสามารถปรับปรุงแนวทางการ

ดำเนินงานให้สอดคล้องกับโอกาสที่เกิดขึ้นใหม่ รวมทั้งแสวงหาแนวทางหลีกเลี่ยงจากอุปสรรคที่อาจส่งผลกระทบต่อองค์การในอนาคต โดยการจัดการเชิงกลยุทธ์นี้ เป็นไปในลักษณะ “เชิงรุก” มากกว่า “เชิงรับ” ซึ่งหมายถึงความถึงการช่วงชิง การนำเพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันให้แก่องค์การในระยะยาว ขณะที่การวิเคราะห์ SWOT เป็นสิ่งที่องค์การใช้เพื่อประเมินสถานการณ์และนำไปสู่การกำหนดปัจจัยเชิงกลยุทธ์ และองค์ประกอบสืบเนื่องในการจัดการกลยุทธ์ อันประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling)

แนวคิดการบริหารจัดการที่ดี (Good governance) โดย อุทัย ปริญญาสุทธินันท์ (2558) กล่าวว่า เป็นศิลปะในการใช้คน เงิน และวัสดุอุปกรณ์เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพโดยเป็นการนำนโยบายและแผนไปปฏิบัติให้สำเร็จ ดังนั้นการจัดการจึงเป็นกิจกรรมพื้นฐานซึ่งนิยมใช้ในภาคเอกชน ขณะที่การบริหารเป็นการจัดการเกี่ยวกับนโยบายและแผน รวมถึงการจัดสรรทรัพยากร ดังนั้นการบริหารจึงเป็นกิจกรรมสนับสนุนซึ่งนิยมใช้ในภาครัฐ ส่วนการบริหารจัดการเป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดการบริหารและการจัดการเข้าด้วยกันจึงนิยมใช้ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน อย่างไรก็ตามโน้ตค้นการจัดการได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับภาคประชาชนมากขึ้นตามลำดับ สอดรับกับทฤษฎีการจัดการสำนักสมัยใหม่ ได้แก่ แนวทางเชิงระบบ และแนวทางเชิงสถานการณ์ ขณะที่การบริหารจัดการที่ดีเป็นเครื่องมือพัฒนาขีดความสามารถขององค์การทั้งภาครัฐและภาคเอกชนโดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม และตรวจสอบให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล ตลอดจนคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อผู้มีส่วนได้เสีย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนบนความเข้มแข็งและยั่งยืน

ในหลักวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชน คือ มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงการพัฒนาอย่างสมดุลในทุก ๆ ด้าน พร้อม ๆ กัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม โครงสร้างพื้นฐาน ตลอดจนด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งในการพัฒนาชุมชนนั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการหรือขั้นตอนในการดำเนินการอันเป็นกระบวนการเรียนรู้ชุมชน (ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2548) เพื่อยกระดับความสามารถในการคิด การวิเคราะห์ การคัดเลือกแนวทางและการแก้ไขปัญหาได้

ประการที่ 1 คือ กระบวนการเรียนรู้ชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 3 ประเด็น คือ

1) ด้านการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้เพื่อทำ เพื่อเป็น เพื่ออยู่ร่วมกัน และมีลักษณะเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต บนฐานของศักยภาพ ความรู้ และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และปัจจัยการเรียนรู้ ทั้งความสนใจ ความต้องการ ความพร้อมในการเรียนรู้ การจดจำในสิ่งที่เรียนรู้ และการกระตุ้นเตือน ซึ่งเกิดเพื่อตอบวัตถุประสงค์ภายใต้วัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ เรียนรู้เพื่อตัวเอง เรียนรู้เพื่อสิ่งรอบตัวที่มีความสัมพันธ์กับตัวทั้งใกล้และไกล และเรียนรู้เพื่อการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งนอกตัวนั้น ๆ

2) ด้านการปฏิบัติ เป็นการนำความรู้จากการเรียนรู้ไปสู่การแลกเปลี่ยนและปฏิบัติผ่านช่องทางหรือการแสดงออกในสื่อสังคมต่าง ๆ อาทิ พิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม วัฒนธรรมวิถีชีวิต

3) ด้านการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เป็นกระบวนการปฏิบัติบนฐานความรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงต่อเนื่องและถาวร ตั้งแต่ระดับทัศนคติ ค่านิยมความเชื่อ ตลอดจนทักษะในด้านต่าง ๆ ของการดำรงวิถีชีวิต

กล่าวโดยสรุป คือ การพัฒนาชุมชน เป็นรูปแบบการพัฒนาที่ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสำคัญ และต้องอาศัยปัจจัยของการพัฒนาอันตั้งอยู่บนพื้นฐานบริบทและศักยภาพของชุมชนเป็นหลัก

ประการที่ 2 คือ ในการพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้ โดยเป้าหมายท้ายสุด คือ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น ประกอบด้วยแนวคิด 3 ประการภายใต้กรอบนิยาม “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” (Sustainable Development) (สมพร แสงชัย, 2545) ดังนี้

1) ความต้องการของมนุษย์ อันเป็นความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตและความต้องการที่จะมีมาตรฐานที่ดีกว่าเดิม ตามหลักต้นทุนมนุษย์ 4 ด้าน ทั้งด้านกายภาพ ด้านสติปัญญา ด้านอารมณ์ และด้านจิตวิญญาณ ดังเช่น ในการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงเทคโนโลยีและความรู้ใหม่ ๆ ควรเป็นไปในทางสร้างสรรค์และเอื้อประโยชน์อย่างสอดคล้อง สมดุลและเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นของชุมชน

2) ศักยภาพและขีดจำกัดของสิ่งแวดล้อม ทั้งในด้านการขีดจำกัดการให้ประโยชน์หรือใช้ประโยชน์ และขีดจำกัดในด้านของการรองรับและผลลัพธ์จากผลกระทบในเชิงลบ ตามหลักต้นทุนทางธรรมชาติ ในฐานะที่ทรัพยากรเป็นแหล่งรับของเสีย และแหล่งให้บริการที่จำเป็น ดังเช่น ในการพัฒนาจะต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวม คือ มองว่าจะกระทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งอื่น ๆ หรือไม่ เป็นต้น

3) ความยุติธรรมในประสิทธิภาพของทรัพยากรและการหลงเหลือแก่สังคมต่อคนในสังคมในแต่ละช่วงเวลา ระหว่างปัจจุบันกับอนาคต กล่าวคือ ขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลกระทบต่อความต้องการในอนาคต ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยที่เป็นต้นทุนทางสังคมในเชิงโอกาสทางการใช้ประโยชน์ ศักยภาพ และความปลอดภัย เป็นต้น

นอกจากนี้ ในหลักแห่งความสัมพันธ์ของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ยังประกอบด้วยมิติที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) มิติการพัฒนาด้านสังคม หมายถึง การพัฒนาคนและสังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุล โดยพัฒนาคนไทยให้มีผลิตภาพสูงขึ้นปรับตัวรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงมีสำนึกและวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติ มีสิทธิและโอกาสที่จะได้รับการจัดสรรและผลประโยชน์ด้านการพัฒนาและคุ้มครองอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม พึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง มีระบบการจัดการทางสังคมที่สร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายรวมทั้งมีทุนทางสังคมที่อยู่หลากหลายมาใช้อย่างเหมาะสม เพื่อสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีคุณภาพมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตและมีความสมานฉันท์เอื้ออาทร

2) มิติการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพอย่างต่อเนื่องในระยะยาวและเป็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มีคุณภาพ การพัฒนาทางเศรษฐกิจจะต้อง

เป็นไปอย่างสมดุลและเอื้อต่อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความสามารถในการแข่งขันและการเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจนั้นจะต้องนำมาจากกระบวนการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีสะอาด ลดปริมาณของเสีย ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมไม่สร้างมลพิษที่จะกลายมาเป็นต้นทุนทางการผลิตในระยะต่อไปรวมทั้งเป็นข้อจำกัดของการเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน

3) มิติการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในขอบเขตที่คงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพและสามารถพลิกฟื้นให้กลับสู่สภาพใกล้เคียงกับสภาพเดิมให้มากที่สุด เพื่อให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสและมีปัจจัยในการดำรงชีพ ซึ่งจะต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ มุ่งการจัดการให้เกิดสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูลรวมถึงการชะลอการใช้และนำเทคโนโลยีสะอาดมาใช้ให้มากที่สุด

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน จึงหมายถึง การที่ชุมชนสามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางที่ชุมชนนั้นพึงปรารถนา และมีการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมเพื่อการเปลี่ยนแปลงนั้นไปได้อย่างยาวนาน โดยมีกระบวนการขั้นตอนในการดำเนินการของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของบริบทของแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกันเช่น สภาพภูมิประเทศ วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่ส่งผลให้การพัฒนามีความแตกต่างกันในแต่ละชุมชน และการที่จะพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จได้นั้นจะต้องทำให้ชุมชนนั้นเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืนซึ่งจะต้องพัฒนาจากระดับรากฐาน คือ นอกจากจะให้ประชาชนในท้องถิ่นและชุมชนช่วยเหลือตัวเอง ให้อำนาจเพื่อให้เกิดความเที่ยงธรรมจากการพัฒนาและการสร้างโอกาสในการมีส่วนร่วม โดยเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปสู่ความยั่งยืนและมีความหมายจำต้องมาจากภายในชุมชนเองเสมอ

และประการที่ 3 คือ ในการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาเพื่อมุ่งไปสู่ความยั่งยืน ดังเช่นประเทศไทย ซึ่งได้มีการกำหนดประเด็นเชิงรุกโดยใช้ประโยชน์จากจุดแข็งและจุดเด่นของประเทศ โดยมีลักษณะการบูรณาการ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) ดังนี้

- 1) การพัฒนานวัตกรรมและการนำมาใช้ขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกมิติเพื่อยกระดับศักยภาพของประเทศ
- 2) การส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม
- 3) การเตรียมพร้อมด้านกำลังคนและการเสริมสร้างศักยภาพของประชากร
- 4) การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำ
- 5) การปรับโครงสร้างการผลิตและการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจในแต่ละช่วงของห่วงโซ่มูลค่า
- 6) การปรับระบบการผลิตการเกษตรให้สอดคล้องกับพันธกรณีในด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและศักยภาพของพื้นที่
- 7) การเพิ่มศักยภาพฐานการผลิตและบริการเดิมที่มีศักยภาพในปัจจุบันให้ต่อยอดไปสู่ฐานการผลิตและบริการที่ใช้เทคโนโลยีที่เข้มข้นและมีนวัตกรรมมากขึ้น ควบคู่กับการวางรากฐานเพื่อสร้างและพัฒนาภาคการผลิตและบริการสำหรับอนาคต
- 8) การส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจกระแสใหม่ด้านต่าง ๆ

- 9) การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจบริการและการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพให้เติบโตและสนับสนุนภาคการผลิต
- 10) การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างภาคการผลิต
- 11) การพัฒนาวิสาหกิจขนาดย่อม ขนาดเล็กและขนาดกลาง วิสาหกิจชุมชนและวิสาหกิจเพื่อสังคม
- 12) การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและยกระดับคุณภาพสิ่งแวดล้อม
- 13) การฟื้นฟูพื้นฐานด้านความมั่นคงที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ
- 14) การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบและการสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย
- 15) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ของประเทศเพื่อขยายขีดความสามารถและพัฒนาคุณภาพการให้บริการเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองและพื้นที่เศรษฐกิจหลัก และส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของทุกกลุ่มในสังคม
- 16) การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ
- 17) การสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศให้เข้มข้นและส่งผลต่อการพัฒนาอย่างเต็มที่
- 18) การส่งเสริมการลงทุนไทยในต่างประเทศ
- 19) การปรับปรุงภาคการเงินของไทยให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและให้สามารถแข่งขันได้
- 20) การปฏิรูปด้านการคลังและงบประมาณ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

แนวคิดในการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชน เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบความคิดด้านการพัฒนาประเทศ โดยในระยะแรกนั้น แนวความคิดเรื่องการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนยังไม่ปรากฏเด่นชัดมากนัก ปรากฏเพียงแนวความคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศในเชิงกลไกและการพัฒนาเศรษฐกิจในภาพรวม อาทิ แนวคิดทฤษฎีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามลำดับขั้น แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสะสมทุน ทฤษฎีความทันสมัย และทฤษฎีวิภาค เป็นต้น

โดยในระยะที่มีการนำแนวคิดทฤษฎีข้างต้นนี้มาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจในภาพรวมนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงข้อผิดพลาดทางทฤษฎี โดย ฌูรฟูล ชันธไชย (2527) ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อผิดพลาดของการนำแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวไปใช้ในการพัฒนาประเทศของประเทศด้อยพัฒนา หรือประเทศโลกที่สาม อันก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างท้องถิ่นชุมชนและเมืองเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งประเทศด้อยพัฒนาในหลายประเทศยังต้องตกอยู่ในสภาพที่ต้องพึ่งพาพึ่งพิงประเทศที่พัฒนาแล้ว และถูกครอบงำโดยระบบทุนนิยมโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งจากข้อผิดพลาดทางทฤษฎี ส่งผลให้นักวิชาการในประเทศตะวันตกให้ความสนใจกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ ยังเริ่มมีการกล่าวถึงแนวคิด

ทฤษฎีของการพัฒนาแบบปฏิรูปขั้น อาทิ ทฤษฎีด้อยพัฒนา ทฤษฎีการพัฒนาอีกรูปแบบหนึ่ง และ ทฤษฎีการกระจายรายได้และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น และชุมชนดั้งเดิม อาทิ การพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนโดยเน้นการพัฒนาการเกษตร การพัฒนาท้องถิ่น และชุมชนด้วยหลักการพัฒนาชุมชน รวมถึงการผลักดันแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์และ วิทยาการมาประยุกต์ใช้เพิ่มเติม

นอกจากนี้ ในการดำเนินการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนนั้น มีองค์ประกอบซึ่งเป็นปัจจัยเสริม คือ (1) นโยบายของรัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐจะต้องปรับแนวคิดการวางแผนจากบนลงล่าง (Top-down) ไปเป็นล่างขึ้นบน (Bottom-up) มากขึ้น (2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กร ประชาชนควรมีโครงสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก ซึ่งจากทั้ง 2 ปัจจัย ดังกล่าว จำเป็นต้องการอาศัยหลักของกระบวนการที่ส่งเสริมให้บุคคลหรือประชาชนได้เข้ามา มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมแก้ไขปัญหาด้วยตนเองมากขึ้น เน้นหนักในเรื่องของการมีส่วนร่วม (Participation) ที่เกี่ยวข้องอย่างเข้มแข็งของบุคคลเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมกัน

ทั้งนี้ การพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วม ยังมีความจำเป็นต้องพึ่งพาการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (Self Help or Self Reliance Development) เพื่อให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงทิศทางการพัฒนา ในตั้งแต่ระดับบุคคล สู่กระบวนการมีส่วนร่วมและรอรับการพัฒนาจากภาคส่วนอื่น ๆ โดย สุพรรณิ ไชยอำพร และสนิท สมัครการ (2538) กล่าวถึงระดับของการพึ่งตนเองตามมิติในการพิจารณา ที่แตกต่างกัน ดังนี้

- 1) คุณภาพเฉพาะตัว (Self-Quality) ความพยายามพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นต่อเมื่อ ชาวบ้านในชุมชนมีอิสรภาพ มีความเสมอภาค ความเป็นไท ศักดิ์ศรีและความก้าวหน้า
- 2) มีการกระทำอย่างต่อเนื่องหรือมีความเป็นกระบวนการ (Continuing Action or Process) ทั้งในด้านความคิดและการตัดสินใจ มีกระบวนการและกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความ พยายามพึ่งตนเอง
- 3) ระดับการพึ่งตนเอง ได้แก่ (1) ระดับบุคคล (การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มี ประสิทธิภาพ) (2) ระดับท้องถิ่น (ชาวบ้านมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจ) (3) ระดับประเทศ (การ สร้างสมดุลระหว่างเมืองกับท้องถิ่นและชุมชน) (4) ระดับระหว่างประเทศ (การสร้างสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศและปรับให้มีความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี)

โดยเงื่อนไขของการพัฒนาบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองในระดับปัจเจกสู่การพัฒนาของการ พึ่งตนเองในระดับกลุ่มและการมีส่วนร่วม คือ

- 1) การพัฒนาจะต้องเป็นแบบกลุ่ม (Collective) โดยอยู่รวมกันเป็นชุมชนเป็น หมู่บ้าน
- 2) การมีจิตสำนึกและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) อันเป็นพื้นฐานของ การพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ
- 3) ต้องสร้างจิตสำนึกขึ้นมาใหม่เพื่อให้เกิดความชัดเจนและต่อเนื่อง
- 4) ต้องมีการรวมตัวกันของชาวบ้านในรูปกลุ่ม เพื่อเป็นพลังต่อรองกับสถาบัน ภายนอกชุมชน ทั้งนี้สามารถขยายผลสู่การสร้างเครือข่ายในการพัฒนาต่อไปได้

5) การประสานรวมวัฒนธรรมในระดับการปกครองต่าง ๆ

6) การอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม โดยให้เกิดความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการดำรงอยู่

ในกรณีประเทศไทย แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนได้เริ่มปรากฏเด่นชัดตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) โดยภาครัฐได้ใช้หลักแนวคิดของการมีส่วนร่วมนี้ เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการในโครงการต่าง ๆ ของรัฐ หรือกิจกรรมในเชิงผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องและสนใจ โดยเชื่อว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่อง อาทิ กระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองของท้องถิ่นและชุมชน เพื่อเป็นการปูพื้นฐานความมั่นคงสำหรับการเปลี่ยนแปลงไปสู่การปกครองตนเองของท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพในที่สุด

ในปัจจุบัน แนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ได้พัฒนาไปสู่แนวทางและกระบวนการในการผลักดันส่งเสริม โดยสอดคล้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม ดังเช่น

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการหรือแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติ ดังเช่น กฤติน จันทน์สนธิมา และอรทัย อินตะไชยวงศ์ (2558) ที่ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยศึกษาเฉพาะกรณี ป่าชุมชนบ้านคลองห้วยหวาย อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์ ระบุว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน กรณีป่าชุมชนบ้านคลองห้วยหวาย คือ การมองวิถีชีวิตในทุกมิติที่ทุกคนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสมดุล โดยเป็นการสืบทอดความคิดหรือแนวคิดอนุรักษ์ อุดมการณ์ เพื่อให้คนในชุมชนทุกคนมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน เช่น จัดทีมลาดตระเวน เผ่าระวังหาข่าวชาวบ้านภายในชุมชนมีความสามัคคีกัน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น การจัดการป่าชุมชนการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน มีการประชาสัมพันธ์เพราะประชาชนในชุมชนทุกคนเป็นของทรัพยากรร่วม บ้าน วัด โรงเรียนต้องมีส่วนร่วม การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร จากภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น กระบวนการตัดสินใจอยู่ที่ชาวบ้าน หรือดังเช่น นิรมล กุลศรีสมบัติ และพรสรร วิเชียรประดิษฐ์ (2551) ที่ได้กล่าวถึงกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการชุมชน ประเทศญี่ปุ่น โดยสรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการชุมชนในประเทศญี่ปุ่นที่ประสบความสำเร็จนั้น ล้วนมีกลไกเชิงสถาบันมารองรับ และสถาบันหรือกรอบเหล่านี้ล้วนได้รับการพัฒนาให้มีความเป็นมาตรฐาน (Standardization) เพื่อสามารถตอบสนองกับสถานการณ์และปัญหาที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น โดยเริ่มต้นจากสมาคมละแวกบ้านที่อาศัยเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ได้แก่ การใช้ระบบอาวุโสเป็นเครื่องมือสำคัญในการสั่งสมต้นทุนทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนประชาชนให้เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ และเติมเต็มความต้องการของชุมชนที่ภาครัฐไม่ (สามารถ) จัดหาให้ได้ และเมื่อเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป คณะกรรมการพัฒนาชุมชนจึงถูกออกแบบให้เป็นกลไกใหม่ในการสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนกับรัฐบาลอย่างกว้างขวางและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น โดยมี “ข้อบัญญัติท้องถิ่นว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน” ของระบบการวางแผนผังเฉพาะพื้นที่เป็นกรอบกฎหมายรองรับ และล่าสุดนิติบุคคล NPO ที่มี “กฎหมายองค์กรไม่แสวงหาผล

กำไร” เป็นกลไกสนับสนุนให้องค์กรเหล่านี้สามารถทำงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้อย่างมีสถานะเท่าเทียมทางกฎหมาย เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิริติ กมลประเทืองกร (2559) ในการนำเสนอบทความเรื่อง การจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแบบวิถีพุทธ โดยได้นำเสนอไว้ว่า ในชุมชนวิถีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็งนั้น คนในชุมชนมักไม่พึ่งพาสถาบันของรัฐ แม้ว่าสถาบันดังกล่าวจะดีและมีประสิทธิภาพ แต่ในชุมชนที่ไม่มีชีวิตสาธารณะนั้น คนในชุมชนมักจะพึ่งพาสถาบันของรัฐ ส่งผลให้รัฐมีภาระรับผิดชอบชุมชนในทุกด้าน จนไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ทั้งหมด และนำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด ในเมืองที่ชีวิตสาธารณะเข้มแข็งนั้น ความสัมพันธ์ของคนไม่ว่าจะเป็นสัมพันธ์ในรูปองค์กรหรือเครือข่าย ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มักเป็นความสัมพันธ์ต่อกันในแนวระนาบ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีก่อให้เกิดความซื่อสัตย์และไว้วางใจต่อกัน แต่ในเมืองที่ค่อนข้างไร้ชีวิตสาธารณะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนระหว่างคนกับสถาบันทางสังคมมักเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ที่ทั้งสองเอื้อประโยชน์ต่อกัน แต่ฝ่ายหนึ่งต้องพึ่งพาอีกฝ่าย ความสัมพันธ์ทั้งสองแบบต่างก่อให้เกิดการสื่อสาร แต่ข้อมูลที่ไหลตามช่องความสัมพันธ์ในแนวตั้ง มักเป็นข้อมูลที่เชื่อได้น้อย และความสัมพันธ์กันในแนวระนาบ (เท่าเทียม) นำไปสู่เมืองที่มีระบบการปกครองที่ดีและเศรษฐกิจมีมั่งคั่ง ความสัมพันธ์ในแนวตั้งก่อให้เกิดการปกครองแบบมาเฟีย และทำให้เศรษฐกิจของเมืองล้าหลัง

อุทัย ปริญาสุทธีพันธ์ (2558) ได้นำเสนอประเด็นเรื่อง การจัดการชุมชน : มโนทัศน์และทฤษฎีที่จำเป็นต้องทบทวน โดยระบุว่า การจัดการชุมชนกับมโนทัศน์ความยั่งยืนนั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ ทว่ามีมานานแล้ว หากต่างกันเพียงในแง่ของรูปแบบและกลไกที่มีความเฉพาะเจาะจงกับบริบทและเงื่อนไขของชุมชนนั้น ๆ โดยท่ามกลางพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะศาสตร์แห่งการจัดการ ซึ่งนับเป็นความท้าทายของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชุมชนที่จำเป็นต้องบูรณาการความรู้ท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่เข้าด้วยกัน ดังนั้นการทบทวนบางมโนทัศน์และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชุมชน อาทิ การจัดการ การจัดการเชิงกลยุทธ์ การจัดการความรู้ การพัฒนาองค์กร ภาวะผู้นำ นโยบายสาธารณะ วิสาหกิจชุมชน หรือสวัสดิการชุมชน โดยประเด็นเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชุมชนต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจเพื่อปรับปรุงชุดความรู้ของตนให้มีความร่วมสมัย ทั้งยังเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการบูรณาการศาสตร์ได้อย่างเหมาะสม

วิทยา จันทรแดง และจ่านง อติวัฒนสิทธิ์ (2554) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน โดยพบว่าพื้นที่ที่มีการนำนโยบายเรื่องการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งไปสู่การปฏิบัติ โดยมีการดำเนินการในด้านการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน และมีการประชุมใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการพัฒนาองค์กรในชุมชน และข้อค้นพบรูปแบบใหม่ คือ 1) การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ชุมชน

เข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคีสนับสนุน 2) ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์ และมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง 3) แนวทางในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ แนวทางด้านการฟื้นฟูชุมชน แนวทางด้านการปรับตัวของชุมชน และแนวทางด้านการดำรงอยู่ของชุมชน

ธัญพร ธรรมอร่ามกิจ (2554) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การจัดการชุมชนอย่างยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา : หมู่บ้านหนองน้ำใส ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยพบว่า ชาวบ้านมีการเรียนรู้วิธีการประกอบอาชีพจากศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อนำมาปรับใช้ในการประกอบอาชีพ ได้แก่ เลี้ยงหมูหลุม ทำนาข้าว ชุมชนมีการจัดการชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อประกอบกิจกรรมและกลุ่มอาชีพ มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเรียนรู้การทำปุ๋ยหมักใช้เอง เลิกใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อการบำรุงดิน ปลูกป่าทดแทน มีการจัดระเบียบทางสังคมในการกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้รับผิดชอบ มีการส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านในการประกอบอาชีพการเกษตร โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีใหม่ที่เหมาะสม และถ่ายทอดแนวทางการประกอบอาชีพใหม่แก่ชาวบ้าน มีการสร้างเครือข่ายให้ชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มการเรียนรู้ที่ศูนย์ทำให้นักเรียนในชุมชนมีความกระตือรือร้น มีน้ำใจ และมีจิตสำนึกสาธารณะปัจจัยที่ส่งเสริมการจัดการชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีผู้นำเป็นผู้ริเริ่มและเป็นต้นแบบ

วารุณี พงษ์ภิญโญ (2545) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการดำเนินกิจกรรมการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพบว่า กระบวนการดำเนินการที่เด่นชัดคือกระบวนการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีจุดประสงค์เดียวกันและการตั้งคณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อบริหารจัดการกันเองภายในชุมชน ด้านการจัดการสวัสดิการและธุรกิจชุมชน ด้วยความสามัคคีช่วยเหลือกันภายในชุมชน จึงเป็นพลังให้การดำเนินการของกลุ่มบรรลุจุดประสงค์และเกิดประโยชน์แก่สมาชิก เป็นการสร้างประโยชน์แก่ชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม นำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ชรินทร์ มั่งคั่ง (2560) ได้ศึกษาเรื่องศักยภาพชุมชนและการมีส่วนร่วมพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีสาธิตชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยพบว่าการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีสาธิตชุมชนนั้น พบศักยภาพของชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมพลเมือง ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ (1) ผู้นำชาวบ้านมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (2) ชาวบ้านมีการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (3) ชาวบ้านมีการสืบเสาะหาความรู้แบบเสริมพลัง และ (4) ชาวบ้านมีการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ

ประไพทิพย์ ลือพงษ์ (2555) ได้นำเสนอบทความเชิงวิชาการในประเด็น การพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีสมรรถนะความสามารถในการแข่งขัน โดยกล่าวว่า ในการพัฒนาทุนมนุษย์ในองค์กรให้มีความรู้ ความสามารถ และมีสมรรถนะในการแข่งขัน ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมให้องค์กรบรรลุเป้าหมายตามกลยุทธ์ที่วางไว้ เป็นปัจจัยในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน รวมทั้งเป็นปัจจัยต่อการพัฒนาองค์กร การพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีสมรรถนะความสามารถในการแข่งขัน ต้องมีการวางแผนอย่างมีกลยุทธ์ โดยสร้างกลยุทธ์เชิงนวัตกรรมในการพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีสมรรถนะความสามารถในการแข่งขัน ประกอบด้วย (1) การจัดการทรัพยากรมนุษย์ที่ได้อย่างมีระบบ (2) การสร้างคุณค่าให้แก่

ทรัพยากรมนุษย์ (3) การทำให้ทรัพยากรมนุษย์หายาก และ (4) การทำให้ทรัพยากรมนุษย์เลียนแบบได้ยาก ซึ่งองค์ประกอบทั้งสี่ประการนี้นับเป็นกลยุทธ์เชิงนวัตกรรมที่ช่วยในการพัฒนาทุนมนุษย์ในองค์กรเพื่อให้มีสมรรถนะในการแข่งขันได้เป็นอย่างดี เกิดการพัฒนาความรู้ ทักษะ และสร้างศักยภาพให้แก่ตนเองซึ่งส่งผลให้องค์กรเกิดการพัฒนา อยู่รอดและเติบโตได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ชานนท์ วิสุทธิชานนท์ (2558) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านและสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา มีการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านบรรพบุรุษ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และญาติพี่น้อง และภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการกระบวนกรรมกรรมสืบทอดมาแต่การดำเนินวิถีชีวิต การประกอบอาชีพของครอบครัว ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านบางส่วนยังคงมีรุ่นลูกรุ่นหลานสืบทอดต่อ ๆ กันมา จนถึงปัจจุบัน แต่ด้วยอิทธิพลจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาชาวบ้านบางส่วนถูกกลดทอดลงไป จึงมีการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ของแต่ละภูมิปัญญา โดยการส่งเสริมและการสร้างความร่วมมือจากชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและสถาบันทางศาสนา เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและการอนุรักษ์ได้อย่างควบคู่

บุรินทร์ เปล่งดีสกุล และภาคินี เปล่งดีสกุล (2561) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ชุมชนรอบเขื่อนจุฬาภรณ์ กรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปปลาน้ำจืดแม่สมศรี ตำบลทุ่งลุยลาย อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ โดยพบว่าในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ให้กับชุมชนรอบเขื่อนจุฬาภรณ์นั้น เป็นการออกแบบเพื่อสร้าง อัตลักษณ์ให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ให้เกิดการจดจำผ่านตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์บนผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของกลุ่ม รวมไปถึงการพัฒนาให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ขึ้น เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความน่าสนใจและเพิ่มตลาดสินค้าของกลุ่มมากขึ้น โดยนำภูมิปัญญาของการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนของกลุ่มนำมาสร้างความหมายให้สอดคล้องกับความเป็นเฉพาะของผลิตภัณฑ์แต่ละกลุ่มเพื่อให้เกิดอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโดยเฉพาะชุมชนรอบเขื่อนจุฬาภรณ์

ภาวดี ทะไกรราช (2560) ได้ศึกษาในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชายแดน โดยพบว่า การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชายแดน มีความผูกพันกับความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีที่สิ่งสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเจ้าที่ สิ่งสถิตอยู่กับต้นไม้และป่าเขา ส่วนการจัดการรูปแบบอื่น ๆ เพื่ออนุรักษ์เพื่ออนุรักษ์ รักษาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนก็ยังคงมีผสมผสานตามบริบทและความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลาย โดยสิ่งที่คล้ายคลึงกันคือ ความมุ่งหมายในการปลูกป่าให้มีจำนวนมากขึ้น การรักษาระบบนิเวศในพื้นที่ป่าเพื่อให้เป็นที่เคารพและบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิ่งสถิตอยู่ในป่า นอกจากนี้แล้วการบวชป่ายังถือเป็นการนำเอาความเชื่อทางด้านพุทธศาสนามาปรับใช้ในท้องถิ่นและปลูกจิตสำนึกในการรักต้นไม้ไม่กล้าจะทำลายป่าไม้ เป็นต้น

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

กรอบคิดในการวิจัยในครั้งนี้เป็นการประยุกต์ The SECI model เข้ากับ กระบวนการจัดการความรู้ 6 ขั้นตอน ประกอบด้วย

S (Socialization) = การสร้างความรู้ด้วยการแบ่งปันประสบการณ์ ขั้นตอนนี้จะเป็นขั้นตอนของการจัดการความรู้ทุนทางสังคม วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งประกอบด้วยการจัดการความรู้เกี่ยวกับ

- บริบทชุมชน
- การจัดการความรู้องค์ความรู้ชุมชน 5 ภูมิ ประกอบด้วย ภูมิหลัง ภูมิเมือง ภูมิวงศ์ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา

โดยใช้เครื่องมือเวทีประชาคมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสัมภาษณ์เชิงลึก และประยุกต์กระบวนการจากกระบวนการจัดการความรู้ 6 ขั้นตอนเป็นกรอบในการจัดการ

- 1) Knowledge Creation and Acquisition: การสร้างและแสวงหาความรู้
- 2) Knowledge Organization: การจัดความรู้ให้เป็นระบบ
- 3) Knowledge Codification and Refinement: การประมวลและกลั่นกรองความรู้
- 4) Knowledge Access: การเข้าถึงความรู้
- 5) Knowledge Sharing: การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้
- 6) Learning: การเรียนรู้

E (Externalization) = การนำความรู้ในตัวบุคคลมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน โดยใช้เครื่องมือที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการจัด Focus Group ซึ่งประกอบด้วย 3 ประเด็น

- ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
- กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน (ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน/ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ)
- คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่ (ผลสำเร็จในการดำเนินงานขึ้นกับชุมชน สรูปบทเรียน)

C (Combination) = การผสมผสานความรู้ เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่สามารถนำไปสู่ปฏิบัติ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

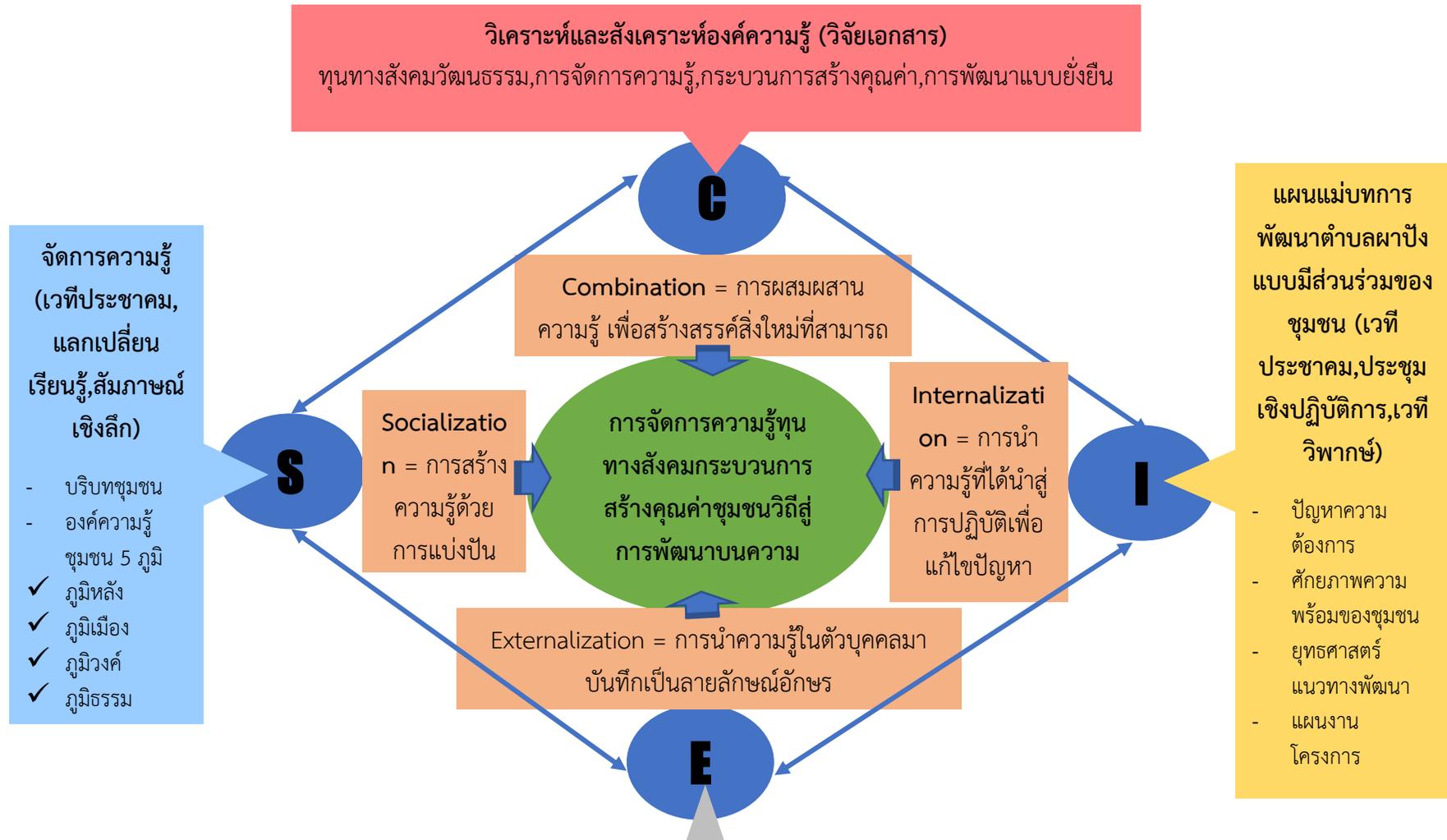
- แนวคิดทฤษฎีทุนทางสังคมวัฒนธรรม
- การจัดการความรู้
- กระบวนการสร้างคุณค่า
- การพัฒนาแบบยั่งยืน

รวมทั้งการวิเคราะห์สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยเพื่อนำเสนอแนวทางในการจัดการความรู้ทุนทางสังคมกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืน เพื่อนำไปเป็นต้นแบบในการพัฒนาในพื้นที่ ชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกัน โดยเครื่องมือการวิจัยเอกสาร

I (Internalization) = การนำความรู้ที่ได้ไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนเพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการนำองค์ความรู้ที่ได้มาจากการจัดการความรู้ การถอดบทเรียนของชุมชนมาวิเคราะห์ สังเคราะห์พร้อมทั้งร่วมคิด ร่วมกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์และแนวทางในการพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชนร่วมกัน โดยเครื่องมือที่ใช้คือ การเปิดเวทีประชาคม การประชุมเชิงปฏิบัติการ สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อจัดทำแผนแม่บท แผนปฏิบัติการ รวมทั้งการเปิดเวทีพหุภาคีแผนร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วยประเด็นคำถาม

- ปัญหาความต้องการ
- ศักยภาพความพร้อมของชุมชน
- สภาพแวดล้อมภายในภายนอกชุมชน
- ยุทธศาสตร์ แนวทางพัฒนา
- แผนงาน โครงการ

กรอบแนวความคิดของแผนงานวิจัย

ถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน (การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัด Focus Group)

- ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
- กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน (ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ/ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น /จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน/ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ)
- คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่(ผลสำเร็จในการดำเนินงานขึ้นกับชุมชน/สรุปบทเรียน)

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR = Participatory Action Research) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ถูกต้อง และมีความน่าเชื่อถือจึงได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญรวมทั้งเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสารจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ทั้งโดยการสำรวจพื้นที่จริง การจัดเวทีประชาคม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมเชิงปฏิบัติการ สันทนากลุ่ม (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงลึก รวมทั้งเวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล มีกระบวนการสังเคราะห์ วิเคราะห์ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยมีกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง
 2. เครื่องมือในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ และวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล
 3. การวิเคราะห์ข้อมูล
 4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล
- ซึ่งมีรายละเอียดตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ประชากรและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หมายถึงหน่วยตัวอย่างทั้งหมดที่สนใจต้องการศึกษา หรือหาข้อมูลที่ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถจะเป็นผู้ให้ข้อมูลได้ดีที่สุดที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ครูภูมิปัญญา ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลผาปัง หน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชนและภาคประชาชน นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ 2 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ครูภูมิปัญญา ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลผาปัง

กลุ่มที่ 2 หน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชน และภาคประชาชน นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่

โดยมีการกำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่มตามเครื่องมือการวิจัยดังนี้

1. การจัดเวทีประชาคมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบด้วย เวทีประชาคมเพื่อศึกษาบริบทของชุมชนและวิเคราะห์ปัญหาความต้องการและศักยภาพความพร้อมของชุมชน เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อบ่งชี้ความรู้ กำหนดขอบเขตความรู้และรายละเอียดความรู้ 5 ภูมิวัฒนธรรม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อถอดบทเรียนของชุมชน รวม 3 ครั้ง ๆ ละ 50 คน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 1 จำนวน 40 คน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 2 จำนวน 10 คน

2. **จัด Focus Group** ประกอบด้วย การจัด Focus Group) ถอดบทเรียนชุมชน การจัด Focus Group กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน รวม 2 ครั้ง ๆ ละ 30 คน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 1 จำนวน 15 คน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 2 จำนวน 15 คน

3. **การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์** จะดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 25 คน โดยแบ่งรายละเอียดแต่ละกลุ่มดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 1 จำนวน 15 คน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 2 จำนวน 10 คน

4. **จัดประชุมเชิงปฏิบัติการและเวทีวิพากษ์** ประกอบด้วย ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการ เวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันยุทธศาสตร์และข้อเสนอแนะร่างแผนแม่บท รวม 2 ครั้ง ๆ ละ 50 คน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 1 จำนวน 35 คน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 2 จำนวน 15 คน

5. **เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน** จำนวน 1 ครั้ง ๆ ละ 50 คน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 1 จำนวน 40 คน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก กลุ่มที่ 2 จำนวน 10 คน

เครื่องมือในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ และวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR = Participatory Action Research) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ถูกต้อง และมีความน่าเชื่อถือจึงได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสารจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสำรวจพื้นที่จริง การจัดเวทีประชาคม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมเชิงปฏิบัติการ สันทนากลุ่ม(Focus Group) การสัมภาษณ์เชิงลึก และเวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

1. **การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research)** เป็นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน (Documentary Data) จากเอกสารทางวิชาการงานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ วารสาร หนังสือและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ เกี่ยวข้อง รวมทั้งจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) ซึ่งเรียบเรียงข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการวิจัยและนำเสนอในการจัดประชุมกลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการดำเนินกิจกรรมในทุกขั้นตอนของการวิจัย

2. **เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research)** ประกอบด้วย การ

สำรวจพื้นที่จริง การจัดเวทีประชาคม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมเชิงปฏิบัติการ สันทนาการกลุ่ม (Focus Group) การสัมภาษณ์เชิงลึก และเวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

2.1 การจัดเวทีประชาคมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการจัดเวทีประชาคมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อค้นหาคำตอบการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยจัดเวทีทั้งหมด 3 ครั้ง ประกอบด้วย

2.1.1 เวทีประชาคมเพื่อศึกษาบริบทของชุมชนและวิเคราะห์ปัญหาความต้องการและศักยภาพความพร้อมของชุมชน โดยกำหนดประเด็นในการรวบรวมข้อมูลดังนี้

- บริบทของชุมชน
- ปัญหาความต้องการ
- ศักยภาพความพร้อมของชุมชน

2.1.2 เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อบ่งชี้ความรู้ กำหนดขอบเขตความรู้และรายละเอียดความรู้ทุนทางสังคมวัฒนธรรม

2.1.3 เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อถอดบทเรียนของชุมชน โดยกำหนดประเด็นในการรวบรวมข้อมูลดังนี้

- ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
- กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน
 - ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ
 - ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น
 - จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน
 - ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ
- คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่
 - ผลสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน
 - สรุปบทเรียน

2.2 การจัด Focus Group เป็นการจัดสัมภาษณ์กลุ่มเพื่อยืนยันข้อมูลและสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้ในข้อที่ 2 และข้อที่ 4 โดยจัดทั้งหมด 2 ครั้ง ประกอบด้วย

2.2.1 การจัด (Focus Group) ถอดบทเรียนชุมชน เพื่อยืนยันข้อมูลที่ได้จากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อถอดบทเรียนของชุมชนใน 3 ประเด็นดังนี้

- ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
- กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน
 - ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ
 - ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น
 - จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน
 - ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ

- คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่
 - ผลสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน
 - สรุปบทเรียน

2.2.2 การจัด Focus Group เพื่อสังเคราะห์ห้องค์ความรู้ กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิธีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ในมิติต่าง ๆ ของสังคม ประกอบด้วย

- กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสังคมวัฒนธรรมชุมชน
- กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสิ่งแวดล้อมชุมชน
- กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติเศรษฐกิจชุมชน
- กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติองค์ความรู้ในชุมชน

2.3 การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ จะดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดครอบคลุมทั้ง 4 ข้อ โดยกำหนดประเด็นสัมภาษณ์ดังนี้

- ประเด็นถอดองค์ความรู้ชุมชน
 - การจัดการความรู้บริบทของชุมชน และทุนทางสังคมวัฒนธรรม
 - ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
 - กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน
 - ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ
 - ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น
 - จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน
 - ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ
 - คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่
 - ผลสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน
 - สรุปบทเรียน
- ประเด็นกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิธีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสังคมวัฒนธรรมชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสิ่งแวดล้อมชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติเศรษฐกิจชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติองค์ความรู้ในชุมชน
- ประเด็นทิศทางในการพัฒนาและแผนแม่บท
 - สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน โดยใช้เทคนิค (SWOT Analysis)
 - การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน
 - จัดทำแผนงาน โครงการภายใต้ยุทธศาสตร์

2.4 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการและเวทีวิพากษ์ เป็นการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการในการจัดทำแผนแม่บท และเวทีวิพากษ์แผน เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้ในข้อที่ 3 โดยจัดทั้งหมด 2 ครั้ง ประกอบด้วย

2.4.1 ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการ โดยกำหนดประเด็นในการรวบรวมข้อมูลดังนี้

- สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน โดยใช้เทคนิค (SWOT Analysis)
- การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน
- จัดทำแผนงาน โครงการภายใต้ยุทธศาสตร์

2.4.2 เวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันยุทธศาสตร์และข้อเสนอแนะร่างแผนแม่บท โดยกำหนดประเด็นในการวิพากษ์ดังนี้

- สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน
- ทิศทางและยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน
- แผนงาน โครงการภายใต้ยุทธศาสตร์

2.5 เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ถึงข้อที่ 3 และทบทวนเพื่อปรับปรุงความสมบูรณ์ของข้อมูลการสังเคราะห์องค์ความรู้ กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนเพื่อตอบคำถามวิจัยในข้อที่ 4

- ประเด็นนำเสนอถ่ายทอด
 - องค์ความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม
 - สรุบบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
 - แผนแม่บทการพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
- ประเด็นทบทวนและให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสังคมวัฒนธรรมชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสิ่งแวดล้อมชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติเศรษฐกิจชุมชน
 - กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติองค์ความรู้ในชุมชน

การสร้างเครื่องมือในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

1. การสร้างเครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ และแบบกำหนดประเด็นคำถามในการระดมความคิดเห็น ประเด็นคำถามในการถอดบทเรียน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

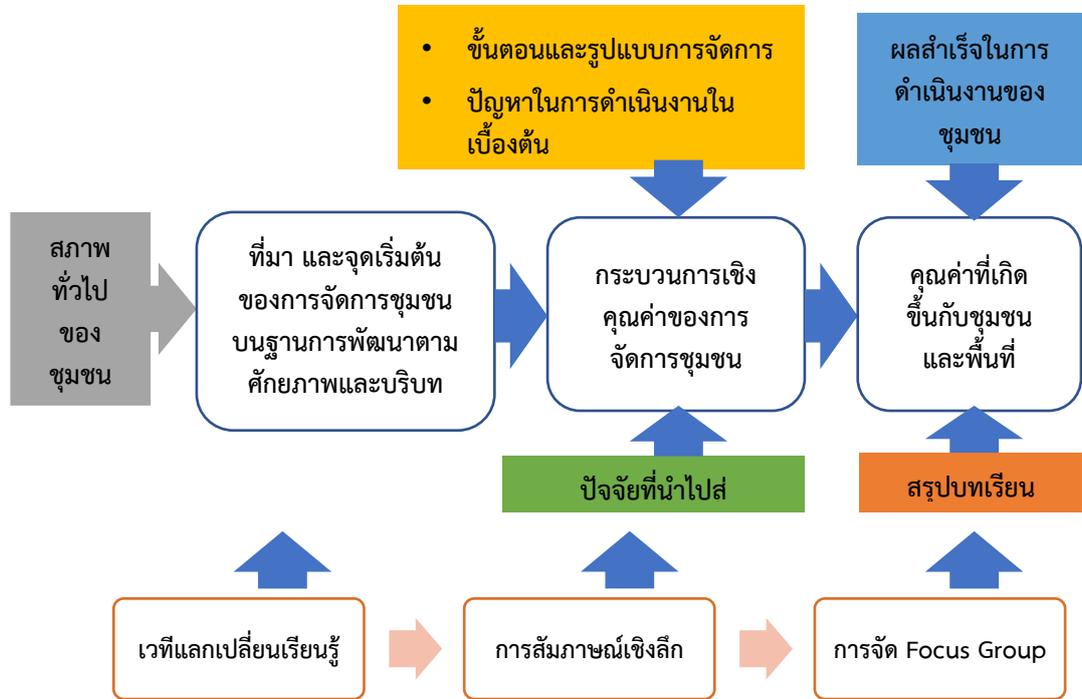

ภาพที่ 3.1 ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

กรอบในการตั้งประเด็นคำถาม

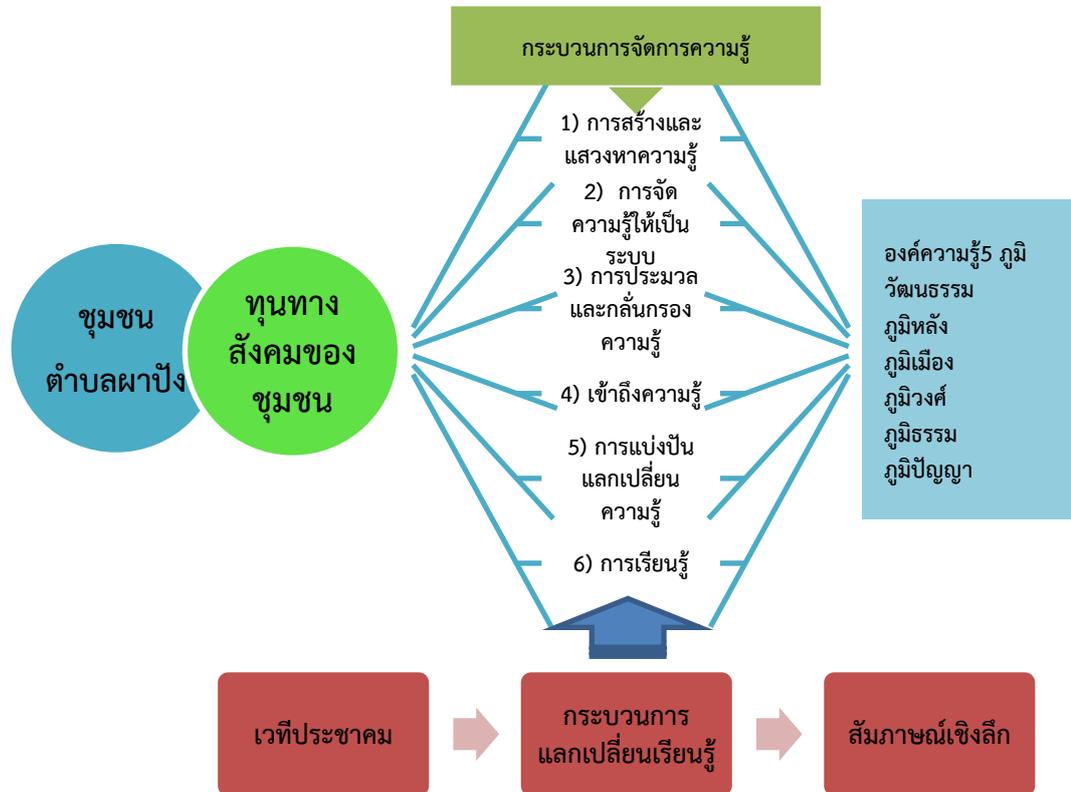
กรอบในการตั้งประเด็นคำถามของเครื่องมือในการวิจัยทั้ง 5 แบบยึดกรอบการประยุกต์แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในกรอบคิดว่าวิจัยประกอบด้วยแนวคิดด้านกระบวนการจัดการความรู้ แนวคิดกระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นแนวทางในการตั้งประเด็นคำถาม ซึ่งมีกระบวนการดังนี้

กรอบแนวคิดที่ 1 กรอบคิดวิเคราะห์กระบวนการถอดบทเรียนการจัดการชุมชนบนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน

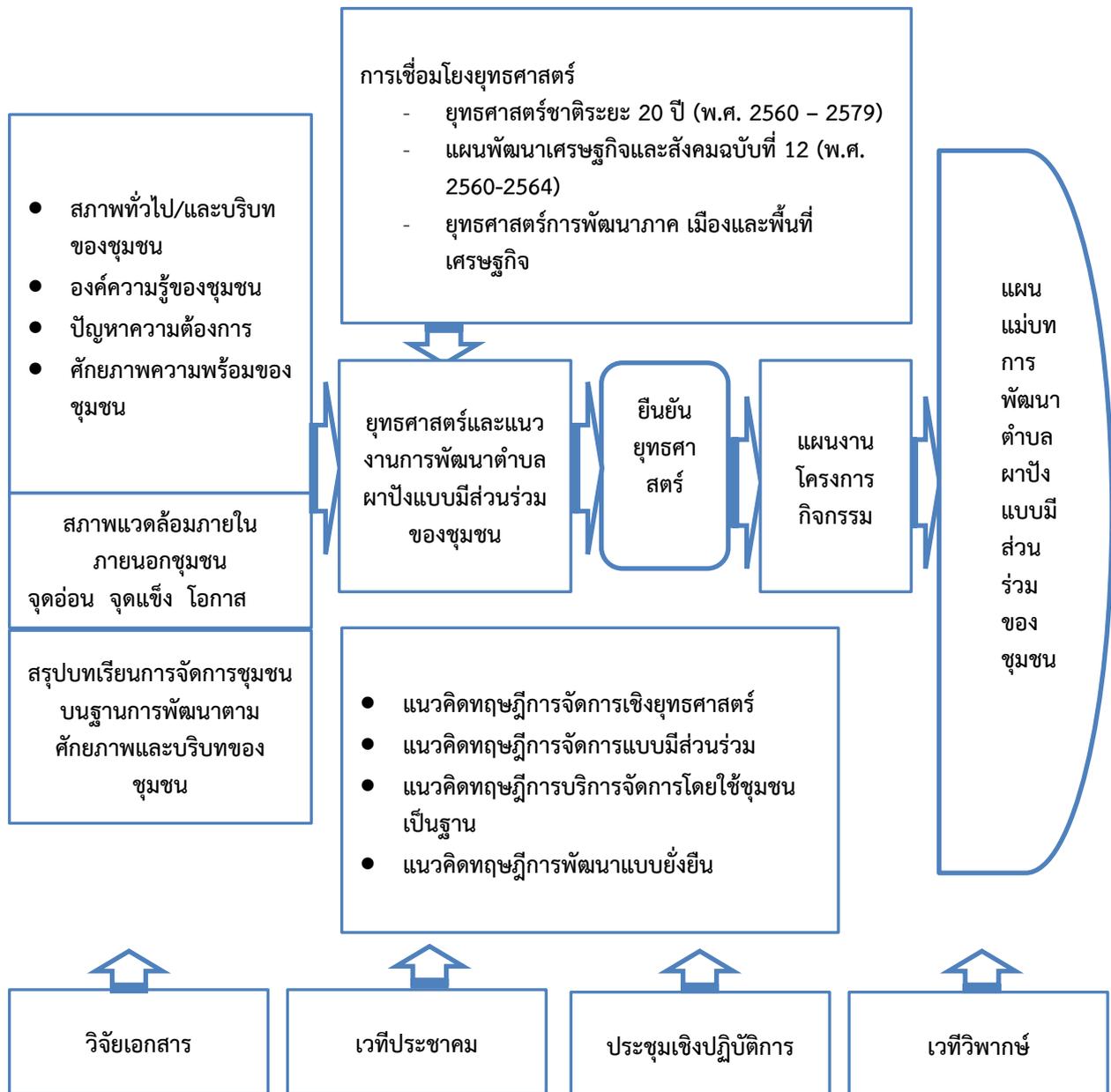
ภาพที่ 3.2 กรอบแนวคิดการวิเคราะห์บทเรียนการจัดการชุมชนบนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน

กรอบแนวคิดที่ 2 กรอบคิดการวิเคราะห์กระบวนการจัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

ภาพที่ 3.3 กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

กรอบแนวคิดที่ 3 กรอบคิดการวิเคราะห์กระบวนการจัดทำแผนเชิงยุทธศาสตร์

ภาพที่ 3.4 กรอบแนวคิดการวิเคราะห์เพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาตำบล iciping แบบมีส่วนร่วมของชุมชน

จากกรอบคิดในการตั้งประเด็นคำถามทั้ง 3 กรอบคิดนำไปสู่การตั้งประเด็นคำถามเพื่อเป็นกรอบในการนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืน โดยมีรายละเอียดของคำถามดังนี้

คำถามที่ 1 คำถามเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน ความสำเร็จของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชนรวมทั้งกระบวนการในเชิงคุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชน

- ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
- กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน
 - ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ
 - ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น
 - จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน
 - ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ
- คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่
 - ผลสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน
 - สรุปบทเรียน

คำถามที่ 2 คำถามเกี่ยวกับทุนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมและกระบวนการจัดการความรู้ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย ภูมิหลัง ภูมิเมือง ภูมิวงศ์ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา

คำถามที่ 3 คำถามกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน

- กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสังคมวัฒนธรรมชุมชน
- กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสิ่งแวดล้อมชุมชน
- กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติเศรษฐกิจชุมชน
- กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติองค์ความรู้ในชุมชน

คำถามที่ 4 คำถามทิศทางการพัฒนาและแผนแม่บท

- บริบทของชุมชน ปัญหาความต้องการ ศักยภาพความพร้อมของชุมชน
- สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน โดยใช้เทคนิค (SWOT Analysis)
- การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน
- จัดทำแผนงาน โครงการภายใต้ยุทธศาสตร์

2. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ การตรวจสอบค่าความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) ตามวิธีการของ Rovinelli และ Hambleton (1976, อ้างในพิศิษฐ์ ตันทวนิช และพนาจินดาศรี, 2561) ความถูกต้องเหมาะสม ความครอบคลุมของเครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์ โดยนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาว่าแบบ สัมภาษณ์แต่ละข้อคำถามนั้นมีความเที่ยงตรงและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยหรือไม่ อย่างไร หากมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยหรือไม่ อย่างไร โดยหากมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์จะให้ค่าเป็น +1 หมายถึง ข้อคำถามนั้นมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ หากให้ค่าเป็น -1 หมายถึง ข้อคำถามไม่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และหากให้ค่าเป็น 0 หมายถึง ผู้เชี่ยวชาญไม่แน่ใจว่าข้อคำถามมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือไม่

โดยผลการตรวจสอบความคิดเห็นปรากฏว่า ผู้เชี่ยวชาญเห็นด้วยกับความสอดคล้องของแบบสัมภาษณ์จำนวน 4 คน และไม่เห็นด้วยกับความสอดคล้องของแบบสัมภาษณ์จำนวน 1 คน ผลรวมของคะแนนพิจารณา จะได้เท่ากับ 4 โดยค่า IOC ที่ได้คือ 1.00

ดังนั้น ค่า 1.00 จึงแสดงถึงแบบสัมภาษณ์ชุดนี้มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ตามการยอมรับที่ว่า ความเที่ยงตรงคือ มีค่าตั้งแต่ 0.5 ขึ้นไป และนำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพแล้วมาตรวจสอบปรับปรุงอีกครั้งหนึ่ง จึงนำแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ไปใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้การรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ครบถ้วน สมบูรณ์ และตอบคำถามของการวิจัยให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้จึงกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธีดังนี้

การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) หรือข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม คือการสำรวจพื้นที่จริง การจัดเวทีประชาคม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมเชิงปฏิบัติการ สทนากลุ่ม (Focus Group) การสัมภาษณ์เชิงลึก และเวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งมีรายละเอียดครอบคลุม 4 ประเด็นคือ ประเด็นกระบวนการจัดการชุมชนบนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชนในปัจจุบันของตำบลผาปึง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ประเด็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนตำบลผาปึง ประเด็นสภาพแวดล้อมภายใน และทิศทางในการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม และประเด็นกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปึง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ทั้งกระบวนการและรูปแบบ

การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) คือแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่ได้ค้นคว้าจากเอกสารวิชาการ หนังสือหรือบทความ งานวิจัยอื่น ๆ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการคิดและวิเคราะห์ ตลอดจนข้อเสนอแนะอื่น ๆ ซึ่งประกอบไปด้วย

ส่วนที่ 1 ความสำเร็จและผลกระทบในกระบวนการจัดการชุมชน บริบทของการเปลี่ยนแปลง เศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่มีผลกระทบกับชุมชน กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืน

ส่วนที่ 2 ศึกษาเกี่ยวกับบริบทชุมชน ทุนทางสังคมวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ

ส่วนที่ 3 ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่สนับสนุนและประยุกต์ใช้ในการพัฒนากระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วยแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรม แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์กับการสร้างอัตลักษณ์ของแบรนด์ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเชิงนวัตกรรม แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนเชิงยุทธศาสตร์ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนบนความเข้มแข็งและยั่งยืน แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนอย่างมีส่วนร่วมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การตรวจสอบความเชื่อถือของข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่เน้นวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า โดยจัดเก็บจากเครื่องมือที่หลากหลายและแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน โดยเครื่องมือที่ใช้คือ การจัดเวทีประชาคม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมเชิงปฏิบัติการ สทนากลุ่ม(Focus Group) การสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน คือผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ครูภูมิปัญญา ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ตำบลผาปัง หน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชนและภาคประชาชน นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ และตรวจสอบความถูกต้องและความครบถ้วนของข้อมูลโดยการจัดเวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล เพื่อปรับปรุงงานให้เกิดความสมบูรณ์ ถูกต้องและเชื่อถือได้

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR = Participatory Action Research) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ถูกต้อง และมีความน่าเชื่อถือจึงได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญรวมทั้งเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะมีหลายรูปแบบ ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามประเภทของข้อมูลที่รวบรวมจากแหล่งต่าง ๆ ประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งปฐมภูมิ ซึ่งเป็น การวิเคราะห์ข้อมูลจากการจัดเวทีประชาคม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมเชิงปฏิบัติการ สทนากลุ่ม (Focus Group) การสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลทุติภูมิ โดยการรวบรวมมาจาก หนังสือ ตำรา บทความ และงานวิจัยต่าง ๆ นั้นแล้วนำข้อมูลทั้ง 2 ประเภท มาตีความ จัดหมวดหมู่ สังเคราะห์ และวิเคราะห์ตามประเด็นที่กำหนดในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

ส่วนที่ 1 การวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับคำถามเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน ความสำเร็จของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชนรวมทั้งกระบวนการในเชิงคุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชน ประกอบด้วยสภาพทั่วไปของชุมชน ที่มาและจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่ ผลสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน และสรุปบทเรียน

ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมและกระบวนการจัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย ภูมิหลัง ภูมิเมือง ภูมิวงศ์ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา

ส่วนที่ 3 วิเคราะห์เครื่องมือทฤษฎีด้านการจัดการชุมชนในมิติต่าง ๆ ประกอบด้วย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรม แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์กับการสร้างอัตลักษณ์ของแบรนด์ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวคิดและทฤษฎี

เกี่ยวกับการจัดการความรู้ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเชิงนวัตกรรม แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนเชิงยุทธศาสตร์ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนบนความเข้มแข็งและยั่งยืน แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนอย่างมีส่วนร่วมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาปรับใช้ในการกำหนดกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนครอบคลุม 4 มิติประกอบด้วย มิติสังคมวัฒนธรรมชุมชน มิติสิ่งแวดล้อมชุมชน มิติเศรษฐกิจชุมชน มิติองค์ความรู้ในชุมชน

ส่วนที่ 4 วิเคราะห์ทิศทางในการพัฒนาตำบลผาปังบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนโดยยึดกรอบการวิเคราะห์ และขั้นตอนตามกระบวนการเชิงยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย การวิเคราะห์บริบทของชุมชน ปัญหาความต้องการ ศักยภาพความพร้อมของชุมชน การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน โดยใช้เทคนิค (SWOT Analysis) การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการจัดทำแผนงาน โครงการภายใต้ยุทธศาสตร์

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยทั้ง 4 ส่วน ตามกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ครบทุกขั้นตอน โดยเริ่มจากการวิเคราะห์การจัดการชุมชน จุดเริ่มต้น ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่ ผลสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน และสรุปบทเรียน การวิเคราะห์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมและกระบวนการจัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย ภูมิหลัง ภูมิเมือง ภูมิวงศ์ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา วิเคราะห์เครื่องมือทฤษฎีด้านการจัดการชุมชนในมิติต่าง ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการกำหนดกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนและการวิเคราะห์บริบทของชุมชน ปัญหาความต้องการ ศักยภาพความพร้อมของชุมชน การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน โดยใช้เทคนิค (SWOT Analysis) การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน

จากกรอบการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูล โดยการอธิบายการวิเคราะห์ แบบพรรณนา (Descriptive Analysis) ของกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืน กรณีศึกษา : ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ในรูปแบบของ PHAPANG Model เพื่อประกอบการอธิบายกระบวนการและนำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาในรูปแบบของ แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

บทที่ 4 ผลการวิจัย

การศึกษาระบบการสร้างความคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม ผู้พัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ถอดบทเรียนการจัดการชุมชนบนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน และจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชนรวมทั้งสังเคราะห์และนำเสนอกระบวนการสร้างความคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ซึ่งในบทนี้เป็นการสรุปผลการวิเคราะห์จากการศึกษาจากเอกสารชั้นต้น เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสัมภาษณ์แบบรวมกลุ่ม (Focus Group) รวมทั้งการจัดเสวนาและวิพากษ์เพื่อรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วน ใน 4 ประเด็น โดยนำเสนอบทวิเคราะห์ดังลำดับต่อไปนี้

4.1 ถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน

ตำบลผาปัง เป็นตำบลเล็ก ๆ ที่อยู่ในหุบเขา มีสภาพเป็นที่ราบ มีภูเขาเป็นบางส่วน มีพื้นที่ทำนาทำสวน ทำไร่ ประมาณ 2 ใน 4 ของพื้นที่ทั้งหมด มีเนื้อที่ประมาณ 81 ตารางกิโลเมตร มีลำห้วยแม่ปู้ร่วมกับห้วยผาปัง ไหลผ่านหมู่บ้าน ลำห้วยแม่ปู้ไหลผ่านทิศทางเหนือ “ห้วยแม่ขยอก” ไหลผ่านทางทิศใต้ โดยจากการค้นคว้าเอกสารบันทึกของชุมชนประกอบกับคำบอกเล่าเกี่ยวกับประวัติตำบลผาปังเดิมของอาจารย์ไพบุลย์ คันระชมภู (อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านผาปังวิทยาคม) ได้บันทึกไว้ในหนังสือแฉ่วนส่องผาปัง ซึ่งเป็นหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงพระศพของหลวงพ่อพระครูวิจิตรพัฒนคุณอดีตเจ้าอาวาสวัดผาปังหลวง โดยบันทึกไว้ว่าตำบลผาปัง เป็นตำบลเล็ก ๆ ที่ซ่อนอยู่ในหุบเขาอย่างโดดเดี่ยวและเป็นทางตันที่ไม่อาจเดินทางด้วยรถยนต์ เพื่อจะผ่านไปยังอำเภอเถิน จังหวัดลำพูนได้ตั้งที่อยู่คนละฟากของภูเขา ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ดอยอานม้า” และ “ดอยหลวง” ขุนเขาทั้งสองลูกนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของผาปัง และเชื่อกันว่า เหตุที่ชื่อผาปังก็สืบเนื่องมาจากขุนเขาที่เป็นภูเขาหิน เมื่อมีแรงสั่นสะเทือนจากเหตุแผ่นดินไหวหรือฝนตกชะพื้นดินมาก ๆ จึงทำให้หินกร่อนและเมื่อถูกน้ำกัดเซาะนานวันเข้าจึงได้พังทลายลงมา (ปัง เป็นภาษาคำเมือง หมายถึง พัง)

ตำบลผาปังประกอบด้วย 5 หมู่บ้านได้แก่ บ้านนาริน บ้านผาปังหลวง บ้านผาปังกลาง บ้านห้วยไร่ และบ้านเด่นอุดม และ 1 โรงเรียน ซึ่งถึงจะเป็นโรงเรียนที่ห่างไกลความเจริญแต่ก็คว่ำรางวัลระดับเขตและระดับประเทศเป็นที่ประจักษ์ มีถนนสายเถิน-ผาปัง ระยะทาง 14 กิโลเมตรเพื่อติดต่อภารกิจในอำเภอเถิน และใช้เป็นเส้นทางหลักในการสัญจรไปเมืองใหญ่ ตำบลผาปังอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่พริกไปทางทิศเหนือ 24 กิโลเมตร การคมนาคมสะดวกทางลาดยางตลอดสายมีทางเข้าออกอยู่สองเส้นทาง คือ ทางอำเภอแม่พริก-ตำบลผาปัง และตำบลผาปัง-อำเภอเถิน เป็นคนไทยพื้นเมือง มีภาษาถิ่น หรือ ภาษาพูด คือ ภาษาพื้นเมือง (แผนพัฒนาชุมชนตำบลผาปัง พ.ศ.2547-2567) โดยประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอำเภอเถินนั้น

ทั้งนี้จากการค้นคว้าและบอกเล่าของคนในชุมชน พบว่า จากประวัติศาสตร์เมืองเถิน (ภูเดช แสนสา, 2558) ได้รวบรวม และเรียบเรียงเกี่ยวกับตำนานเมืองเถินไว้ โดยกล่าวถึงพญายักษ์ 3 ตน รักษา ชุมแก้ว ชุมทองคำ และชุมเงินในบริเวณเมืองเถิน อันเป็นสัญลักษณ์ทางตำนานที่หมายถึงคนพื้นเมืองดั้งเดิมคือ ชาวลัวะ หรือชาวมิลักขุ และบริเวณภูเขาขุนห้วยแม่พริก (บริเวณอำเภอแม่พริกในปัจจุบัน) ที่เป็นพรมแดนติดต่อกับเมืองลี้ ตำนานเมืองเถินได้กล่าวถึงหมู่บ้านใหม่เป็นหมู่บ้านของชาวลัวะ 7 หลังคาเรือน ซึ่งลัวะเหล่านี้สันนิษฐานว่าพัฒนามาจากมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์กลุ่มแรกที่เคลื่อนไหวยู่ในบริเวณลุ่มน้ำวัง น้ำปิง และน้ำยม และได้ผสมผสานกับกลุ่มคนชาติพันธุ์ไท (ไทวน ไทใหญ่ ไทซิ่น ไทลื้อ) หรือคนกลุ่มอื่น ๆ เช่น มอญ พม่า ลาว สยาม และจีนในเวลาต่อมาจนกลายเป็นเมืองเถินสืบมาจนปัจจุบัน

นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงเมืองเถินยุคสกุลวงศ์เจ้าชุมพู่และหัวเมืองกึ่งประเทศราชของสยาม (พ.ศ. 2333-2442) เมืองเถินยุคนี้มีชื่อทางการว่า “เมืองเถินบุรี” หรือ “เมืองเถินทบุรี” หรือ “เมืองเถินบุรินทร์” (หวญ. ร4 จ.ส.1227 สำเนาแปลจดหมายเจ้าเมืองเถิน จ.ศ.1227 เลขที่ 47) เมืองเถินหลังจากพญาเถินเฒ่าที่เคยเป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองเถินสืบเนื่องมาในสมัยพม่าปกครองล้านนามาจนถึงเป็นเมืองขึ้นตรงต่อเมืองนครเชียงใหม่ได้วายชนม์ จึงมีการการแต่งตั้ง “ท้าวชุมพู่ (น้อยชุมพู่)” มหาดเล็กประจำพระองค์ที่มีเชื้อสายกลุ่มผู้ปกครองเมืองเถินมาแต่เดิมขึ้นเป็น “พระยาจันทบุรี” เจ้าเมืองเถิน และได้เป็นต้นสกุลวงศ์เจ้าเมืองเถินสืบต่อกันมาจนมีการยกเลิกการปกครองระบบประเทศราชช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ที่เมืองเถินเป็น “เขตการปกครองพิเศษ” และเป็นหัวเมืองกึ่งประเทศราชในพระราชอาณาเขตสยาม ที่มีเจ้าเมืองเป็นชาวล้านนาสืบเชื้อสายกันปกครอง มีระบบโครงสร้างและตำแหน่งทางการปกครองเหมือนหัวเมืองนครประเทศราชล้านนาที่อื่นมีอำนาจในการตัดใจเป็นการภายใน การคัดเลือกเจ้าเมืองและเจ้านายขึ้นดำรงตำแหน่ง ผลประโยชน์ที่จัดเก็บเป็นของเจ้าเมืองและใช้ภายในบ้านเมือง รวมถึงอำนาจตัดสินคดีความต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

การสัญจรคมนาคมในยามปกติของเมืองเถิน เจ้าผู้ครองนครหรือเจ้านายขุนนางในล้านนาจะลงไปเข้าเฝ้ากษัตริย์สยามใช้เส้นทางผ่านแม่น้ำ ในช่วงล่องเรือไปเข้าเฝ้าถายเครื่องราชบรรณาการก็จะแวะพักจัดเตรียมเรือที่เมืองเถิน ขากลับก็จะหยุดแวะพักผ่อนที่เมืองเถินก่อนเดินทางกลับเข้าสู่เมืองนครลำปางหรือเมืองนครเชียงใหม่ สินค้าสำคัญของเมืองเถินในยุคนี้ได้แก่ครั้ง ชัน(ขี้ยา) ยาสูบ ข้าว ปลา ร้า ปลาอย่าง หากค้าขายกับหัวเมืองของสยามจะนิยมบรรทุกเรือล่องตามแม่น้ำวัง หรือต่างล่อเกวียนเดินทางประมาณเที่ยวละ 2-3 วัน ลงไปขายที่เมืองตาก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัยและเมืองนครสวรรค์ ข้าวเป็นสินค้าที่นิยมนำไปขายที่เมืองสุโขทัย ครั้งและชันเป็นสินค้าที่นิยมในเมืองตากและนครสวรรค์ ปลา ร้า และปลาอย่างเป็นที่นิยมในเมืองสวรรคโลก โดยเฉพาะบริเวณอำเภอทุ่งเสลี่ยม เนื่องจากมีชาวล้านนาจากเมืองเถิน และเมืองใกล้เคียงได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานขยายพื้นที่ทำกิน ส่วนล่อเกวียนที่ใช้บรรทุกสินค้าและวัวที่เทียมเกวียนขากลับก็ขนเกลือกจากเมืองตากหรือนครสวรรค์มาเก็บไว้ที่ยุ้งฉางเมืองเถินเพื่อกระจายขายในเมืองเถินและหัวเมืองล้านนาที่อยู่ทางตอนเหนือขึ้นไป เช่น เมืองลี้ เมืองนครเชียงใหม่ ขากลับก็นำเมียงจากแม่ริมมาขายตามรายทางกลับมาเมืองเถิน ซึ่งการค้าขายกับหัวเมืองในล้านนาพ่อค้าจะเปลี่ยนจากใช้เรือหรือล่อเกวียนเป็นวัวต่างแทนเพราะสะดวกต่อการเดินทางขนส่งในภูมิประเทศที่เป็นหุบเขา โดยตลาดที่สำคัญของเมืองเถินตั้งอยู่ในหมู่บ้านอุ้มลองที่หัวเมืองเถินเรียกว่า “กาดยาว” เป็นที่ค้าขายแลกเปลี่ยนทั้งชาวเมืองเถินในหมู่บ้านต่าง ๆ และชาวเมืองอื่น ๆ ทั้งไทวน (ล้านนา) ไทใหญ่ ไทลื้อ พม่า กะเหรี่ยง สยาม แขก และจีน

ขณะเดียวกันในช่วงนี้ได้เกิดการขยายพื้นที่ทำกินกว้างขวางมากขึ้นทั้งขยายตัวภายในและภายนอกเมืองเถิน โดยแต่ละกลุ่มก็จะมีเจ้านายเมืองเถินพาออกไปบุกเบิกตั้งถิ่นฐานใหม่จะกระทั้งขยายเป็นหมู่บ้านขึ้นใหม่ในที่สุด เช่น เจ้ากูและเจ้าสาดเชื้อสายเจ้าเมืองเถิน ได้นำชาวบ้านจากบ้านท่าหลวง (ตำบลเถินบุรี อำเภอเถิน) มาตั้งถิ่นฐานขยายที่ทำกินบริเวณห้วยแม่ปู ต่อมาได้ตั้งเป็นหมู่บ้านนาริน และขยายเป็นหมู่บ้านผาปังหลวง บ้านผาปังกลาง บ้านห้วยไร่ และบ้านเด่นอุดม ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก ศูนย์การศึกษาอนุเคราะห์และการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอแม่พริก. ทำเนียบภูมิปัญญาตำบลผาปัง. (เอกสารอัดสำเนา. 2553. หน้า 4)

ในส่วนการอพยพของคนผาปัง คุณจุติญา ศรีเจริญกุล ผู้ช่วยประชาสัมพันธ์ผู้สูงอายุ และประธานชมรมการท่องเที่ยวผาปัง กล่าวว่า จากการบอกเล่าแต่อดีตรบุว่า คนผาปังมาทำมาหากินอยู่ในแถบลำห้วยแม่ปู เพราะฉะนั้นเขาจะอยู่แถบ ๆ ล่างดอยและลำห้วยแค่นั้น ส่วนพื้นที่ราบน้ำไปไม่ถึงที่ทำกินก็เลยมีน้อย คนก็เพิ่มขึ้นที่ก็เลยเต็ม คนผาปังย้ายไปอพยพครั้งแรกประมาณปี 2500 ไปที่แม่สอด กำแพงเพชร เชียงราย สุโขทัย แล้วที่เหลืออยู่ก็เลยส่งให้ลูกเรียนหนังสือเพื่อจะได้มีงานทำ ตอนนั้นก็เลยเหลือแต่คนแก่และเด็กในหมู่บ้าน สถานที่สำคัญของผาปังคือ พระธาตุ 12 ราศี พระธาตุศรีบุญเรือง วัดท่าห้วยไร่ ส่วนความเป็นอยู่ของคนผาปังพอมีการขยับขยายบ้านเรือนหรือพื้นที่ทำกินก็จะขอบเขตถึงแค่นี้ดอยแล้วก็ย้ายออกไปเพราะคนผาปังจะไม่บุกรุกเขตพื้นที่ป่าและธรรมชาติ

สภาพชุมชนโดยทั่วไปของตำบลผาปัง มีสภาพเป็นพื้นที่ต้นน้ำ แต่ยังคงประสบปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคในฤดูแล้ง ทั้งที่มีการบริหารจัดการป่าอย่างเป็นระบบมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากสภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำ รวมถึงการขาดที่ดินทำกินในตำบลผาปัง กว่า 100 ปีที่ผ่านมา ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนผาปัง มีการอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ในพื้นที่อื่น ๆ ได้แก่ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก อำเภอจุน จังหวัดพะเยา รวมถึงการปรับเปลี่ยนแนวคิดของคนในชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาของลูกหลาน และการย้ายถิ่นฐานไปทำงานต่างถิ่นเพื่อหารายได้เพิ่มมากขึ้น ดังบทสรุปการถอดบทเรียนชุมชนโดยมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปัง ที่ระบุว่า “...คนที่เหลืออยู่ก็ปรับเปลี่ยนวิธีคิดส่งลูกหลานเรียนหนังสือ เพื่อให้ลูกหลานได้มีความรู้ติดตัวหาเลี้ยงชีพในอนาคต แต่เมื่อลูกหลานได้มีความรู้ ไม่มีงานรองรับในพื้นที่ ก็ย้ายถิ่นฐานไปทำงานต่างถิ่นจึงเป็นอพยพจากชุมชนชนบทสู่ชุมชนเมืองในกรุงเทพมหานคร ปทุมธานี สมุทรปราการ ชลบุรี พระนครศรีอยุธยา ลำปาง เชียงใหม่ ลำพูน ไม่ยอมกลับบ้านเกิดของตนเอง จะกลับบ้านเกิดก็จะกลับเฉพาะเทศกาลเพื่อมาเยี่ยมพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่ยังมีชีวิตอยู่ สำหรับครอบครัวที่ไม่มีเครือญาติอาศัยอยู่แล้วก็ปล่อยให้บ้านร้างกว่า 20 หลังคาเรือน...”

จากสถานการณ์ข้างต้นส่งผลให้ในปี พ.ศ.2537 ที่มีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในฐานะหน่วยการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ซึ่งมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 2 มีนาคม 2538 นั้น ได้มีการกำหนดให้ตำบลผาปัง อยู่ในเขตรับผิดชอบดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่พริกซึ่งมีพื้นที่หมู่บ้านในความดูแลมากถึง 11 หมู่บ้าน เนื่องจากตำบลผาปังมีจำนวนประชากรไม่ถึง 2,000 คน จึงไม่สามารถจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลประจำตำบลผาปังเพื่อการกำกับดูแลโดยตรงได้

เขตพื้นที่ติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลนาโป่ง อำเภอลำปาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลแม่ปู้ อำเภอมะปริง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลแม่ปู้ อำเภอมะปริง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลนาทราย อำเภอเถลี่ย

การเดินทางจากตำบลแม่ปริง ใช้ถนนกรมทางหลวงออกจากบ้านต้นธงจะเป็นถนนผาปัง-ต้นธง ระยะทาง 21 กิโลเมตร อีกเส้นทางจะเป็นถนน รพช.เถลี่ย-ผาปัง ระยะทาง 16 กิโลเมตรทุกหมู่บ้านในตำบลผาปังทั้ง 5 หมู่บ้าน มีไฟฟ้าและระบบประปาใช้ทุกหมู่บ้าน แม่ผาปังจะอยู่ในหุบเขา แต่มีระบบอินเทอร์เน็ต สถานีวิทยุชุมชนคนพลังงาน คลื่นเอฟเอ็ม 100.25 เมกะเฮิรตซ์ เปิดรับฟังได้ และคนผาปังมีการส่งเสริมการศึกษาให้เยาวชนมีการศึกษาเล่าเรียนต่อร้อยเปอร์เซ็นต์ ทำให้คนผาปังมีแนวคิดด้านการส่งเสริมด้านการศึกษาชอบที่จะเรียนรู้ และมีฝีมือในการทำงาน พื้นที่ตำบลผาปังครอบคลุมทั้งหมด 5 หมู่บ้านประกอบด้วย

บ้านนาริน หมู่ที่ 1 ตำบลผาปัง อำเภอมะปริง จังหวัดลำปาง

หมู่บ้านนารินอยู่ทางทิศเหนือของแม่ปริง ห่างจากที่ตั้งอำเภอไปตามทางหลวงแผ่นดินเส้นพหลโยธิน เป็นระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลนาโป่ง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านเด่นอุดม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านผาปังหลวง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อำเภอเถลี่ย จังหวัดลำพูน

ลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านโดยทั่วไปเป็นที่ดอนสลับกับที่ราบลุ่มมีลักษณะเป็นสันเนิน พื้นที่ทั่วไปมีความลาดเอียง ดินมีลักษณะเป็นดินลูกรังหน้าดินตื้น เหมาะแก่การปลูกพืชและผลไม้ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 15,086 ไร่ อาชีพหลักของประชาชนพื้นที่ได้แก่ เกษตรกรรม (ทำนา ปลูกถั่ว) อาชีพรองได้แก่ ปลูกพืชผักสวนครัว และรับจ้างทั่วไป

บ้านผาปังหลวง หมู่ที่ 2 ตำบลผาปัง อำเภอมะปริง จังหวัดลำปาง

หมู่บ้านผาปังหลวงห่างจากที่ตั้งอำเภอไปตามทางหลวงแผ่นดินเส้นพหลโยธิน เป็นระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอเถลี่ย จังหวัดลำพูน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านเด่นอุดม หมู่ที่ 5
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านผาปังกลาง หมู่ที่ 3
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านนาริน หมู่ที่ 1

ลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านผาปังหลวงโดยทั่วไปเป็นที่ดอนสลับกับที่ราบลุ่มมีลักษณะเป็นสันเนิน พื้นที่ทั่วไปมีความลาดเอียง ดินมีลักษณะเป็นดินลูกรังหน้าดินตื้น เหมาะแก่การปลูกพืชและผลไม้ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 12,506 ไร่ อาชีพหลักของประชาชนพื้นที่ได้แก่ เกษตรกรรม (ทำนา ปลูกยางพารา) และค้าขาย อาชีพรองได้แก่ ปลูกพืชระยะสั้น ผักสวนครัว การประมง และรับจ้างทั่วไป

บ้านผาปังกลาง หมู่ที่ 3 ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง

บ้านผาปังกลาง ตั้งอยู่ที่หมู่ 3 ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง มีจำนวนครัวเรือน 124 ครัวเรือน และจำนวนประชากร 239 คน ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านโดยมากเป็นพื้นที่ภูเขาและมีที่ราบลุ่ม ประกอบด้วยเนื้อที่ 1,268 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่าชุมชนประมาณ 800 ไร่ และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจประมาณ 50 ไร่ โดยพื้นที่บ้านผาปังกลางมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอลี้ จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านห้วยไร่ หมู่ที่ 4 ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านผาปังหลวง หมู่ที่ 2 และบ้านเด่นอุดม หมู่ที่ 5 ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านแม่ปู้ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่ปู้ อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง

การประกอบอาชีพของชาวบ้านผาปังกลางส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร เพาะปลูกตามฤดูกาลโดยอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก ได้แก่ ถั่วลิสง ปลูกหอม ปลูกพริก ทำนา ปลูกมันสำปะหลัง พื้นที่บ้านผาปังกลาง โดยมากมีพื้นที่ทำกินอยู่ในเขตบ้านห้วยไร่ หมู่ที่ 4 และ บ้านเด่นอุดม หมู่ที่ 5 เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดพื้นที่กว้างและมีพื้นที่สำหรับทำกินจำนวนมากกว่าพื้นที่ในเขตหมู่ 3

บ้านห้วยไร่ หมู่ที่ 4 ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง

บ้านผาห้วยไร่ ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง มีจำนวนครัวเรือน 98 ครัวเรือน และจำนวนประชากร 377 คน ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงานเฉลี่ย 60 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งบางส่วนทำงานนอกพื้นที่ และมีผู้สูงอายุเฉลี่ย 20 เปอร์เซ็นต์ของประชากรและมีจำนวนสูงขึ้นในทุกปี รวมถึงเยาวชนเฉลี่ย 20 เปอร์เซ็นต์ของประชากรและมีจำนวนลดลงในทุกปี โดยพื้นที่บ้านผาปังกลางมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอลี้ จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านเด่นอุดม หมู่ที่ 5 ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลแม่ปู้ อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลแม่ปู้ อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง

การประกอบอาชีพในอดีตนิยมประกอบอาชีพเกษตรกร ได้แก่ ทำนา ถั่วลิสง ข้าวโพด ฝ้าย พริก และการเลี้ยงสัตว์ ปัจจุบันทำนา ถั่วลิสง ข้าวโพด พริกและมันสำปะหลัง

บ้านเด่นอุดม หมู่ที่ 5 ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง

บ้านเด่นอุดม หมู่ 5 เป็นหมู่บ้านที่มีประชากรอพยพโยกย้ายมาจาก บ้านผาปังหลวง หมู่ 2 โดยขึ้นทะเบียนเป็นหมู่บ้านเด่นอุดม หมู่ 5 ภายใต้เขตการปกครองของตำบลผาปัง เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2561 และมีผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ นายจินดา จินะสะหุง ปัจจุบัน บ้านเด่นอุดม มีจำนวนครัวเรือน 136 ครัวเรือน และจำนวนประชากร 106 คน

พื้นที่หมู่บ้านเด่นอุดม ประกอบด้วยเนื้อที่ 12,500 ไร่ ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านโดยมากเป็นพื้นที่ดอนสลับกับที่ราบลุ่ม และมีลักษณะเป็นสันเนิน สภาพพื้นที่ที่มีความลาดเอียง ดินมีลักษณะเป็นดินลูกรังหน้าดินตื้นเหมาะแก่การปลูกพืชและไม้ผล โดยมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านผาปังหลวง หมู่ 2 ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านผาปังกลาง หมู่ 3 ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ พื้นที่เขตป่าชุมชน

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ 10 ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง

การประกอบอาชีพของชาวบ้านเด่นอุดมส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร เพาะปลูก (ปลูกข้าว ปลูกยางพารา ปลูกพืชผักสวนครัว และไม้ผล) จักสาน และรับจ้างทั่วไป

จากคำสัมภาษณ์ของครูแมว จุติญา ศรีเจริญกุล ผู้ช่วยประชาสัมพันธ์ผู้สูงอายุ และประธานชมรมการท่องเที่ยวผาปัง (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2561) สถานภาพทางสังคม และการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนมีความผูกพันเป็นระบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีวิถีในการดำเนินชีวิต ศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมือนกัน ซึ่งอาชีพหลักของคนผาปังคือเกษตรกร และด้วยพื้นที่ที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นป่าต้นน้ำ จึงมีสภาพอากาศที่บริสุทธิ์ดีเยี่ยม มีทิวทัศน์ที่ยังไม่ได้เปิดเผยหลายแห่ง ซึ่งถือเป็นจุดขายของตำบลผาปัง และประการสำคัญพื้นที่ในตำบลผาปังมีผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ พืชพันธุ์ธัญญาหารจากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเห็ดโคน เห็ดเผาะ และเห็ดอีกหลายชนิด รวมไปถึงสัตว์ป่าอนุรักษ์ที่จัดว่าเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปคือ อี้ง แอ้ อี๊ก ทั้งผักป่าพื้นบ้านนานาชนิด ไม่ว่าจะเป็น ดอกก้าน ผักหวาน ผักก้อแก้ว ผักบอนเต่า ฯลฯ

ปีพ.ศ. 2550 ชาวตำบลผาปังได้ตั้งคณะกรรมการพัฒนาชุมชนตำบลผาปังขึ้น เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการชุมชนแบบพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนโดยจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนขึ้น เพื่อเป็นหน่วยงานดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ มีเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนผาปัง เป็นหน่วยงานกำกับทิศทางการพัฒนาชุมชน และมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปัง ทำหน้าที่เป็นกรรมการอำนวยการบริหารชุมชนเป็นนิติบุคคล ที่ทำหน้าที่ประสานความร่วมมือ เชื่อมโยงโครงข่ายผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมเป็นเจ้าของในการพัฒนาโครงการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน ทั้งในระบบราชการ และนอกระบบ ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุด คือการพัฒนามวลรวมความสุขของประชาชนตำบลผาปังด้วยการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน และด้วยการพัฒนาชุมชนเพื่อก้าวสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน คนผาปังจึงมีความสุขอยู่ท่ามกลางธรรมชาติตามอัตภาพและเป็นต้นแบบการบริหารจัดการชุมชนแบบพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนที่มีหน่วยงานและผู้สนใจให้การสนับสนุนสร้างเครือข่ายการพัฒนาและเป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงาน ซึ่งการบริหารจัดการชุมชนแบบพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชนตำบลผาปังมีรูปแบบและกระบวนการบริหารจัดการที่เกิดจากศักยภาพและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกกระบวนการ จากการถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน ได้สรุปประเด็นในการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ประเด็นโดยเสนอบทวิเคราะห์จากงานวิจัยดังต่อไปนี้

4.1.1 การวิเคราะห์ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตาม ศักยภาพและบริบทของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า จุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง สามารถอธิบายได้เป็น 2 ระยะตามสภาวะการณ์ ปัญหา และข้อจำกัดของชุมชน ดังนี้

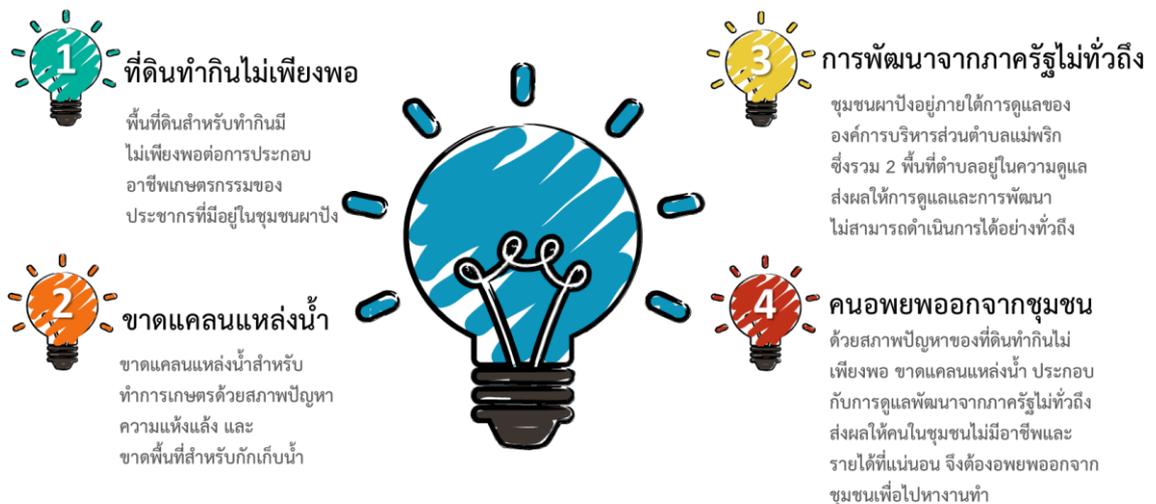
ระยะเริ่มต้นของปัญหาและการวิเคราะห์ตัวเอง ชุมชนผาปังตามลักษณะของภูมิประเทศของชุมชน เป็นเขตบึงเงาฝน อีกทั้งตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนปลายของอำเภอแม่พริกซึ่งค่อนข้างห่างไกลจากตัวอำเภอ ตำบลผาปังจึงประสบปัญหาขาดแคลนน้ำทั้งในส่วนของการอุปโภคและบริโภค การขาดแคลนพื้นที่ทำกิน อีกทั้งยังประสบปัญหาในด้านการบริหารจัดการที่ไม่ทั่วถึง เนื่องมาจากสองสาเหตุหลัก ได้แก่ ประการแรก ที่ตั้งของตำบลผาปังมีระยะทางห่างไกลจากตัวอำเภอ ถือว่าเป็นตำบลสุดท้ายชายแดนของอำเภอแม่พริกและมีพื้นที่จรดอำเภอเถิน จึงเป็นชุมชนที่ได้รับความสนใจและการจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาอย่างจำกัด ประการที่สอง ชุมชนผาปังมีการอพยพย้ายถิ่นฐานของประชากรค่อนข้างมาก ด้วยเหตุผลและความจำเป็นในด้านการศึกษาตลอดจนด้านเศรษฐกิจ โดยที่ย้ายไปศึกษาในระดับสูงขึ้น และทำงานต่างถิ่นและในเมืองหลวงโดยละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิด จนในที่สุดทำให้ประชากรในตำบลผาปังเหลือแต่ผู้สูงอายุที่รอลูกหลานอยู่ที่บ้าน บางครอบครัวก็มีผู้สูงอายุและเด็กเล็กที่ส่งกลับมาให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงดู จนกระทั่งทำให้ผาปังขาดแคลนกลุ่มคนในวัยแรงงาน ดังนั้นชาวบ้านที่ยังคงอาศัยอยู่ในชุมชนจึงได้ริเริ่มแนวคิดการพัฒนาเพื่อความอยู่รอดโดยการพึ่งตนเองเป็นหลัก โดยการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการพัฒนาในลักษณะต่าง ๆ เช่นกลุ่มพัฒนาผู้สูงอายุด้วยรูปแบบของโรงเรียนผู้สูงอายุ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เกิดจากพื้นฐานองค์ความรู้และภูมิปัญญาของคนในชุมชน

ระยะของการแก้ไขปัญหาและออกแบบกระบวนการแก้ไขปัญหา เมื่อชุมชนผาปังได้ผ่านปัญหาพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการขาดแคลนน้ำ และขาดแคลนกลุ่มคนในวัยทำงานมาระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งมีการจัดระบบบริหารจัดการชุมชนในลักษณะต่าง ๆ และดำเนินต่อเนื่องมา ประกอบกับเมื่อเวลาผ่านไปชาวผาปังที่ออกจากภูมิลำเนาเพื่อไปศึกษาในระดับที่สูงขึ้นและได้งานทำที่ก้าวหน้าในต่างถิ่น เริ่มทยอยกลับคืนสู่ถิ่นมาตุภูมิเพราะย่างเข้าสู่วัยเกษียณอายุ กลุ่มคนเหล่านี้ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการชุมชน ถือได้ว่าเป็นมันสมองที่ขับเคลื่อนชุมชนผาปังเพื่อสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มต่าง ๆ พัฒนากลุ่มอาชีพให้แก่ชุมชน ตลอดจนสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงตำบลผาปังให้เป็นที่รู้จักสู่ภายนอกในภาพลักษณ์ของชุมชนพึ่งพาตนเองด้วยวิสาหกิจชุมชนที่ขับเคลื่อนจากฐานทรัพยากรที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในป่า บุคลากรที่มีความรู้และมีภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ และอัตลักษณ์ของชุมชนผาปังที่สะท้อนชุมชนที่พัฒนาจากฐานภูมิปัญญา มุ่งเน้นการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม สะท้อนผ่านทางความเชื่อ และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่ยังคงอยู่ และมีศูนยรวมนจิตใจของชาวชุมชนผาปังที่ได้รับความศรัทธาอย่างมากคือครูบาเสมอ อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนบนฐานของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนนี้ ยังมีแรงต้านจากคนอีกกลุ่มหนึ่งในชุมชนที่มีแนวคิดในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน จากจุดของความขัดแย้งนี้ ทำให้เป็นจุดเริ่มต้นของการไม่ลงรอยในชุมชนที่แผ่กว้างขึ้น กระทั่งกับกระแสการพัฒนาและขับเคลื่อนการบริหารจัดการชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน จากจุดเริ่มต้นของปัญหาดังกล่าวทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักและเริ่มมองหาจุดเชื่อมต่อเพื่อสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นอีกครั้งในชุมชน และสร้างให้ผาปังเป็นสังคมแห่งเครือญาติเช่นเดิมอีกครั้ง แต่ทว่าชุมชนผาปังยังขับเคลื่อนการ

พัฒนาในเชิงเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันมีการปรับตัวเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มต่าง ๆ เพื่อพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พัฒนากลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน และมุ่งเน้นการริเริ่มแนวความคิดการพึ่งพาตนเองของชุมชน

(จากบทสัมภาษณ์ รังสฤษฎ์ คุณชัยมัง 16 กุมภาพันธ์ 2561) และ (สรุปการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ถอดบทเรียนชุมชน วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2561)

กล่าวโดยสรุป จุดเริ่มต้นของการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง เกิดขึ้นโดยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนภายใต้สภาวะการณ์ที่ขาดแคลนและผลกระทบจากแรงกดดันต่าง ๆ ที่มีต่อการดำรงวิถีชีวิต อาทิ ความแห้งแล้งจากการขาดแคลนแหล่งน้ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำเกษตรกรรมอันเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านในชุมชน ประกอบกับขาดการส่งเสริมดูแลจากภาครัฐซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนต้องอพยพโยกย้ายออกจากชุมชนไปยังต่างถิ่นเพื่อประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานอาศัยซึ่งก่อให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในชุมชนโดยจากผลกระทบและแรงกดดันดังกล่าว ชาวบ้านที่ยังคงอาศัยอยู่ในชุมชนจึงได้ริเริ่มแนวความคิดการพัฒนาเพื่อความอยู่รอดโดยการพึ่งตนเองเป็นหลัก

ภาพที่ 4.1 ที่มาและจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนผาปัง

4.1.2 วิเคราะห์กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน

จากการศึกษาพบว่า จากสภาพปัญหาและสภาวะการณ์ที่เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านชุมชนผาปังสู่การพัฒนาภายใต้แนวความคิดการพัฒนาเพื่อความอยู่รอดโดยการพึ่งตนเองเป็นหลักนั้น ชุมชนได้เริ่มกระบวนการขั้นตอนในการพัฒนาโดยเริ่มจากมิติทางวัฒนธรรม โดยมีการจัดทำโครงการก่อสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ 12 ราศี (บริเวณวัดน้อย (เดิม)) ขึ้น ในปี พ.ศ.2547 เพื่อเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งได้เริ่มเปิดโครงการดังกล่าวโดยสมาคมชาวเหนือ สมาคมชาวลำปาง เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2547 โดยจัดงานเปิดโครงการ ณ โรงเรียนผาปังวิทยา พร้อมทั้งกำหนดให้มีการจัดงานบุญประเพณีเพื่อรองรับโครงการดังกล่าวต่อจากนี้ จำนวน 4 กิจกรรม ได้แก่ (1) งานบุญประเพณีตานก๋วยสลากหลวง (2) งานเข้ารุกขมูล (3) งานสืบชะตาหลวง และ (4) งานพิพิธภัณฑ์ชุมชน เพื่อให้เกิดกิจกรรมที่จะให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและเกิดความต่อเนื่องและเชื่อมโยงในการทำงานในมิติอื่น ๆ ของชุมชน

โดยกิจกรรมแรกที่ได้รับเริ่มคือ งานบุญประเพณีตานก๋วยสลากหลวง เพื่อการปรับปรุงภูมิทัศน์ของสถานที่โดยรอบที่จะมีการก่อสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ 12 ราศี ซึ่งในงานบุญครั้งนี้ได้เปิดโอกาสให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนพร้อมรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านในสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและแนวทางการแก้ไขปัญหามาจากจุดเริ่มต้น ซึ่งจากการจัดงานบุญตานก๋วยสลากทั้ง 3 ครั้ง¹ ชุมชนได้ระดมกลุ่มคนที่มีแนวคิด ในการร่วมแก้ไขปัญหาและพัฒนา โดยจัดตั้งเป็นคณะทำงานพัฒนาชุมชนผาปัง และกำหนดรูปแบบการจัดการโดยการจัดตั้งชมรมพัฒนาผาปัง ก่อนพัฒนาเป็นมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปังในปัจจุบัน เพื่อเป็นแกนหลักดำเนินการขับเคลื่อนและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งกลุ่มคนที่รวบรวมและจัดตั้งขึ้นเป็นคณะกรรมการนั้น ต่างมีความรู้ ความเชี่ยวชาญในแขนงสาขาที่แตกต่างกันไป ซึ่งมีรูปแบบการบริหาร แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มหลักคือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ มีแผนงาน 6 ยุทธศาสตร์ โดยมีเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนผาปัง เป็นศูนย์ปฏิบัติการด้านเศรษฐกิจชุมชน เพื่อดำเนินการด้านต่าง ๆ อาทิ

1) การดำเนินงานสร้างคนคุณธรรมวัฒนธรรมมีชีวิตของคณะกรรมการชุมชน โดย แบ่งหน้าที่และบริหารจัดการเชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น มีหน้าที่ความรับผิดชอบตั้งแต่การดำเนินงานขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นปลาย เชื่อมโยงเป็นโครงข่ายความร่วมมือที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตภายในชุมชน เพื่อขับเคลื่อนแผนชุมชน โดยยึดลักษณะทั่วไปของสังคมเป็นในการขับเคลื่อน จะใช้บ้าน วัด โรงเรียน สถานีนามัย เป็นสถานที่สำคัญในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา หรือโรงเรียนเป็นแหล่งสำคัญในการให้การปฏิบัติศึกษา และอบรม บ่มนิสัยแก่ประชาชนในรูปแบบการปฏิบัติจริง ค่านิยมในเรื่องคุณความดีทางศาสนาเป็นตัวควบคุมความประพฤติของคนในชุมชน โดยมีศูนย์คุณธรรมวัดผาปังกลาง และผลลัพธ์ทางสังคม "ธนาการความดี" เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนาเชิงสังคมของชุมชนผาปัง

2) การพัฒนาบุคลากรในตำบลผาปัง ให้มีองค์ความรู้ต่อการพัฒนาขับเคลื่อนกลไกเพื่อดำเนินกิจกรรมปัญหาปฏิบัติศึกษาในรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง Learning by doing

3) การบริหารจัดการที่ดินทำกิน และทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ สิ่งแวดล้อมในชุมชน ภายใต้กฎหมายเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ชุมชนตำบลผาปังได้กำหนดเป็นแผนงานจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ "คน" กับ "ป่า" อยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพา โดยมีการจัดการที่ดินกรรมสิทธิ์ไม่ให้มีการบุกรุกทำลายป่า พร้อมทั้งวางแผนบริหารจัดการที่ให้มีการดูแลและพัฒนาในรูปแบบที่ดินสวนป่าเศรษฐกิจ (50 ไร่) ที่ดินป่าชุมชน (24,451 ไร่) และที่ดินป่านุรักษ์ ภายใต้กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 ร่วมกับกรมป่าไม้ โดยการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิ การปลูกในที่ดินกรรมสิทธิ์ การปลูกในพื้นที่ป่าชุมชน สวนป่าเศรษฐกิจชุมชน การดูแลต้นน้ำ การสร้างฝาย การบริหารจัดการน้ำทางท่อ การสร้างอ่างเก็บน้ำ เป็นต้น

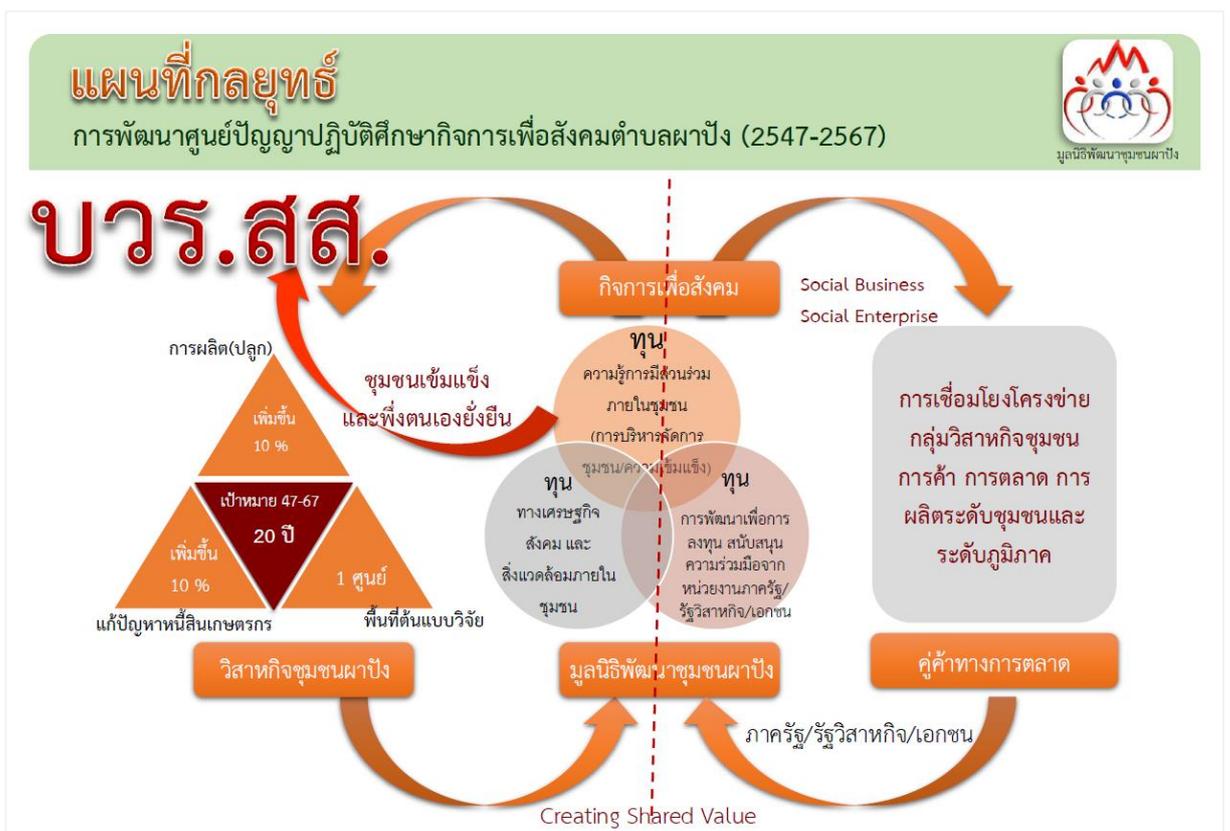
นอกจากนี้ ยังได้มีการออกแบบรายละเอียด (Detail design) โดยการจัดทำแผนที่กลยุทธ์ชุมชนพึ่งตนเอง พ.ศ.2547-2567 ให้ครอบคลุมการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ จากฐานชีวภาพในท้องถิ่น โดยอาศัยทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทรัพยากรบุคคล และทุนสนับสนุนความ

¹ งานบุญตานก๋วยสลาก ครั้งที่ 1 จัดขึ้นเฉพาะชุมชนตำบลผาปัง ครั้งที่ 2 จัดขึ้นโดยร่วมกับตำบลและอำเภอใกล้เคียง (ตามพื้นที่ที่มีชาวบ้านในตำบลผาปังได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานไป) และครั้งที่ 3 จัดขึ้นโดยมีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี และกีฬาพื้นบ้าน

ร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และเอกชนภายนอก มาบริหารจัดการความร่วมมือเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางสังคม (สรุปเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อถอดบทเรียนของชุมชน สรุปการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ วันที่ 23 เมษายน 2561 และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน วันที่ 10 พฤษภาคม 2561)

จากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชนตำบลผาปัง ตามกรอบการวิเคราะห์ออกเป็น 4 ประเด็นดังนี้

1) **ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ** จากการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการชุมชนผาปัง ถูกขับเคลื่อนโดยคณะกรรมการพัฒนาชุมชนผาปัง ภายใต้การบริหารจัดการโดยมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปัง (Foundation for Pha-pang Community Development) อันเป็นองค์กรภาคประชาสังคม ประเภทกิจการเพื่อสังคมหรือ Social enterprise ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ประสานความร่วมมือในการมีส่วนร่วม Public Participation ของเครือข่ายภาคประชาชนในตำบลผาปัง และหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน ในการร่วมสร้างศูนย์ปัญญาปฏิบัติศึกษาการเกษตรอุตสาหกรรมชุมชนร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมเป็นเจ้าของการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองจากฐานทุนชีวภาพที่มีอยู่ในท้องถิ่น อันก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางสังคมร่วม (Creating Shared Values: CSV) เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและการจัดการสุขภาพในตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 4.2 แผนที่กลยุทธ์การพัฒนาศูนย์ปัญญาปฏิบัติศึกษากิจการเพื่อสังคมตำบลผาปัง (2547-2567)

2) ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น จากการศึกษาพบว่า ปัญหาในการดำเนินงานเบื้องต้น เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนบ้านผาปิง คือ ความแตกต่างทางความคิดในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ โดยเป็นความแตกต่างทางความคิดในเชิงการอนุรักษ์ กับการต่อยอดบนฐานทรัพยากรของชุมชนเพื่อพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างควบคู่ ในเชิงของการคำนึงถึงผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ทั้งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่อาจเสื่อมโทรมลงจากการท่องเที่ยวที่ขาดการควบคุมอย่างเท่าทัน ตลอดจนผลกระทบต่อประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงในเรื่องขององค์ความรู้ชุมชนที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก หากแต่ไม่ได้รับการจัดการองค์ความรู้และการเพิ่มพูนพัฒนาอย่างเป็นระบบและตรงประเด็น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อรองรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นกับชุมชนผาปิงนี้ ได้ถูกนำมาสานต่อในเชิงพัฒนาองค์ความรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาและการจัดการการพัฒนาของตำบลผาปิงในปัจจุบัน

ประเด็นต่อไปที่เป็นปัญหาต่อการพัฒนา คือการกระจายผลประโยชน์จากการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติของผาปิง ซึ่งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ถูกมองว่าควรคำนึงถึงประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับในระยะยาวมากกว่าการใช้ประโยชน์เพียงชั่วคราวเท่านั้น ในเชิงการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความสมดุลของระบบนิเวศน์ของชุมชน ซึ่งเหตุผลดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความกังวลที่เกิดขึ้นต่อการสมบูรณ์ของอาหารจากป่าที่อยู่ล้อมรอบชุมชน อันถือว่าเป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำหลักของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน

3) จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน จากการศึกษาพบว่า ในการดำเนินงานของชุมชนผาปิงนั้น จุดเด่นที่พบได้อย่างชัดเจนมาจากปัจจัยที่มาหนุนเสริมอย่างเป็นลำดับขั้นซึ่งเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับทุนทางสังคมบนฐานทรัพยากรในชุมชนที่สำคัญ 3 ด้าน ดังนี้

3.1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยในด้านทรัพยากรธรรมชาตินี้ สำหรับพื้นที่ที่ชุมชนผาปิง จะแวดล้อมด้วยพื้นที่ป่าเศรษฐกิจชุมชน หรือ ป่าสวน ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารหลักของคนในชุมชน อาหารที่มาจากป่า อาทิ แยม อัง เห็ด ข้าว ไม้ ผักหวาน ฯลฯ และพืชสมุนไพรที่มาจากป่า ได้แก่ กระเจี๊ยบ มะรุม ฯลฯ รวมไปถึงพืชผลที่ปลูกขึ้น ได้แก่ มะนาว ขนุน กล้วย มะขาม ถั่ว ฯลฯ ซึ่งเป็นฐานทุนทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่มีการนำไปพัฒนาต่อยอดสู่การสร้างรายได้และอาชีพให้แก่คนในชุมชน ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนและมุ่งสู่ธุรกิจชุมชนในอนาคต

ทุนทางธรรมชาติเหล่านี้ของชุมชนมีอยู่อย่างสมบูรณ์ และชาวบ้านได้นำมาใช้ประโยชน์ตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน ซึ่งรูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มีความแตกต่างกันออกไป

3.2) ทุนมนุษย์และฐานองค์ความรู้ ชุมชนผาปิงหากพิจารณาถึงทรัพยากรมนุษย์ที่มีในชุมชนนั้น แม้ว่าในปัจจุบันคนในชุมชนจะมีข้อจำกัดว่าในแต่ละช่วงวัยจะไม่ค่อยมีการกระจายตัวอย่างสมดุล อาทิ คนในชุมชนจะมีผู้สูงอายุและเด็กเป็นหลักและจะขาดแคลนคนในวัยทำงาน อันสืบเนื่องจากการส่งลูกหลานไปเรียนในเมืองใหญ่ ๆ แต่ทว่าชุมชนผาปิงมีกระบวนการในการบริหารจัดการคนในกลุ่มต่าง ๆ ที่มีช่วงวัยแตกต่างกัน โดยมีการดึงมาเป็นศักยภาพออกมาเพื่อการพัฒนาในแต่ละด้านอย่างเหมาะสม ทั้งกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งเปรียบเสมือน “องค์ความรู้ที่มีชีวิต” กลุ่มเด็กและเยาวชน รวมถึงกลุ่มคนวัยทำงานที่กลับคืนมาสู่ชุมชน โดยในแต่ละกลุ่มคนเหล่านี้ต่างมีศักยภาพในองค์ความรู้ที่

แตกต่างกัน อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในหลายแขนง เช่น หัตถกรรม (จักรสาน ทอผ้า) หัตถศิลป์ (ดนตรีพื้นเมือง - ซอ กลองปี่จ่า นาฏศิลป์ - ฟ้อนรำ) กลุ่มเด็กและเยาวชน หรือกลุ่มวัยทำงาน เช่น ความรู้ด้านการสื่อสาร (การใช้สื่อเทคโนโลยี การประชาสัมพันธ์ การถ่ายทอด) รวมถึงการผนวกองค์ความรู้สมัยใหม่จากคนรุ่นใหม่ ควบคู่องค์ความรู้ดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชน ในด้านการคิดค้นทางวิทยาศาสตร์และประยุกต์ใช้นวัตกรรมเพื่อการพัฒนา เป็นต้น

3.3) ทูทางสังคม สำหรับชุมชนผาปังแล้ว ทูทางสังคมที่เอื้อให้ชุมชนผาปังขับเคลื่อนการจัดการที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้จะประกอบด้วยทูทางสังคมจากปัจจัยภายใน กล่าวคือ ความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติของคนในชุมชน โดยสังคมในตำบลผาปังนั้นเป็นสังคมของครอบครัวขยาย และเป็นสังคมแห่งเครือญาติที่แท้จริง ซึ่งเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างด้วยการผูกสายสัมพันธ์ไว้เรียกว่า วิถี “ไม้ตระกูล” หรือ “นาตระกูล” โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอด เรียกว่า “บ่อม่วงพะกูน นาพะกูน” โดยเป็นการสืบทอดทรัพย์สินมรดกที่บรรพบุรุษมอบให้กับลูกหลาน เป็นกลยุทธ์ในการเรียกคนคืนถิ่น กลับมาบ้านเพื่อมาสานต่อความรัก ความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพา และแบ่งปันซึ่งกันและกัน ในสังคมชุมชนผาปัง โดยเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวมะม่วงที่อยู่ตามเรือกสวน หัวท้าย ปลายนา บรรดา ลูกหลานที่ขยายครอบครัวออกไปก็จะนัดรวมตัวกันเพื่อมาล่อนส้ม (สอยส้ม) ลงมารวมกันเป็นกองใหญ่ แล้วแบ่งออกเป็นกอง ๆ ตามจำนวนครัวเรือน และแบ่งส่วนคนขึ้นสอยอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งทุกอย่างจะมีการจัดการอย่างลงตัว เป็นต้น หรือกรณีเช่นที่ดินไร่สวน ไร่นา ซึ่งบรรพบุรุษจะยังไม่ทำการแบ่งสรรให้เป็นสัดส่วน แต่ให้เป็นส่วนรวมของครอบครัวเพื่อให้ลูกหลานช่วยกันดูแล เรียกว่า “สวนตระกูล”

จากความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวส่งผลให้คนในชุมชนมีความใกล้ชิดสนิทสนมและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และช่วยให้การสร้างกติกาสังคม หรือ “ธรรมนูญหมู่บ้าน” จนประสบผลสำเร็จ รวมถึงมีความเข้าใจและความร่วมมือในการดำเนินงานระหว่างสถาบันทางสังคมพื้นฐานของชุมชน คือ บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อขับเคลื่อนชุมชนโดยยึดเป้าหมาย คือ ผลสำเร็จของชุมชนในองค์กรวมโดยอาศัย กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นที่ตั้ง เพื่อลดและหลีกเลี่ยงการปะทะและความขัดแย้งทางความคิดและปัจจัยภายนอก คือ ในความร่วมมือเพื่อการพัฒนาจากภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานด้านวิชาการ และการปฏิบัติจริง โดยเฉพาะในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควบคู่กับการดูแลรักษาความสมดุลของสังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม

จากฐานทุนทรัพยากรชุมชนที่มีอยู่ทั้ง 3 ด้าน นำมาสู่กระบวนการพัฒนาที่ถือเป็นจุดเด่นของคนในชุมชน ได้แก่

(1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ฐานการผลิตวิสาหกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน

ชุมชนตำบลผาปัง นับเป็นชุมชนที่มีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยลักษณะการตั้งถิ่นฐานและแนวคิดแรกเริ่มที่ไม่มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อจัดสรรเป็นที่ดินทำกิน ส่งผลให้ปัจจุบันผาปังสามารถนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมาต่อยอดพัฒนาผ่านกระบวนการจัดการทางองค์ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิม ต่อยอดกับองค์ความรู้และวิทยาการสมัยใหม่ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปเพื่อจัดจำหน่ายในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนอาหารปลอดภัย อาทิ การนำกล้วยน้ำว้า หน่อไม้ พริก พริกไทย ดีปลี มาอบแห้งโดยตู้เทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์ เพื่อผลิตและจำหน่ายให้กลุ่มครัวพลังงานชุมชน จำหน่ายในชุมชนและผู้มาศึกษาดูงาน รวมไปถึงการพัฒนาสินค้าเพื่อจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

(2) ทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ ผู้จัดการองค์ความรู้และนวัตกรรม การสร้างคน (การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน)

จากศักยภาพทุนทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนตำบลผาปิ้ง โดยการขับเคลื่อนของ มูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปิ้ง ได้ดำเนินการด้านการสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ของคนในชุมชนให้ตรงกับ ศักยภาพที่มีอยู่อย่างตรงจุดสูงสุด รวมถึงมีการวางระบบการจัดการองค์ความรู้ต่าง ๆ ในรูปแบบการ ถ่ายทอดผ่านกระบวนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และการทำกิจกรรมที่สอดคล้องภายใต้เทศกาล ประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน ดังที่ว่า “ผาปิ้งเรา พยายามสร้างคนรุ่นต่อรุ่น ทั้งเยาวชน และผู้สูงอายุ ให้มี ความกล้าพูด กล้าคิด และกล้าแสดงออก และเราสร้างกระบวนการปรับวิถีให้เป็นองค์ความรู้ที่ลึกซึ้ง น่าสนใจ และถ่ายทอดได้จนกลายเป็นเสน่ห์และความต่างของผาปิ้ง” (รังสฤษฏ์ คุณชัยมั่ง, 16 กุมภาพันธ์ 2561)

(3) ทุนทางสังคม ผู้สร้างสร้างความเข้มแข็งภายในและการสร้างอำนาจต่อรอง กับภายนอก

จากศักยภาพทุนทรัพยากรธรรมชาติผสมผสานกับทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ ที่ได้รับการบริหารจัดการ และการพัฒนาอย่างเป็นระบบตรงจุด ภายใต้การขับเคลื่อนงานของมูลนิธิ พัฒนาชุมชนผาปิ้ง โดยคณะกรรมการพัฒนาชุมชนผาปิ้งนั้น ก่อให้ชุมชนตำบลผาปิ้ง สามารถสร้าง อำนาจการต่อรองในเชิงคุณค่าทางสังคมและมูลค่าทางเศรษฐกิจได้เพิ่มมากขึ้น โดยตัวชี้วัดแห่ง ความสำเร็จที่สะท้อนสู่ภายนอกอย่างชัดเจน คือ การที่ชุมชนได้รับการยอมรับด้านการศึกษาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างชุมชนในฐานะชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ หรือการวิจัยที่เกี่ยวข้องในความเป็นชุมชน ต้นแบบโดยความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กรภาคธุรกิจและภาคสังคมต่าง ๆ รวมถึงการที่ผลิตภัณฑ์ ชุมชนได้รับมาตรฐานคุณภาพและการยอมรับในวงกว้างทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังรางวัลเชิง บริหารจัดการและการสร้างคุณธรรมจริยธรรมเพื่อสร้างสรรคมูลค่าเพิ่มทางสังคมร่วม (CSV) อย่างเป็น ระบบจากรุ่นสู่รุ่น อาทิ รางวัล Thailand Green Design Awards รางวัลป่าชุมชน เป็นต้น

ภายใต้หลัก “พึ่งพาตนเอง” ในการบริหารจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วม ชุมชนตำบลผาปิ้งได้นำ หลักคิดดังกล่าวไปสู่การพัฒนาเชิงประจักษ์ คือ การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมเป็น เจ้าของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในรูปแบบ “การเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง” บนฐานทุนทรัพยากร และศักยภาพของชุมชนที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ได้แก่

1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่ป่าชุมชน อาทิ แอ้ อั้ง เห็ด ข้าว ไม้ ผักหวาน ฯลฯ และป่า เศรษฐกิจของชุมชน (ป่าสวน) อาทิ พืชสมุนไพร (กระเจี๊ยบ มะรุม ฯลฯ) รวมถึงพืชผลที่ปลูกขึ้น (มะนาว ขนุน กัลยัม มะขาม ถั่ว ฯลฯ)

2) ทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ ในกลุ่มคนช่วงวัยต่าง ๆ ที่ถูกดึงมาเป็นศักยภาพเพื่อการพัฒนาในแต่ละด้านอย่างเหมาะสม ทั้งกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเด็กและเยาวชน รวมถึงกลุ่มคนวัยทำงานที่ กลับคืนมาสู่ชุมชน โดยในแต่ละกลุ่มคนเหล่านี้ต่างมีศักยภาพในองค์ความรู้ที่แตกต่าง อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุ ที่มีองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายแขนง เช่น หัตถกรรม (จักรสาน ทอผ้า) หัตถศิลป์ (ดนตรีพื้นเมือง-ซอ กลองปู่จา นาฏศิลป์ - ฟ้อนรำ) กลุ่มเด็กและ เยาวชน หรือกลุ่มวัยทำงาน เช่น ความรู้ด้านการสื่อสาร (การใช้สื่อเทคโนโลยีการประชาสัมพันธ์ การ ถ่ายทอด) รวมถึงด้านการคิดค้นทางวิทยาศาสตร์และประยุกต์ใช้นวัตกรรมเพื่อการพัฒนา เป็นต้น

3) ทูตทางสังคมจากปัจจัยภายนอก ในความร่วมมือเพื่อการพัฒนาจากภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานด้านวิชาการ และการปฏิบัติจริง โดยเฉพาะในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควบคู่กับการดูแลรักษาความสมดุลของสังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม

ทั้งนี้ การพัฒนาในรูปแบบการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ ที่เห็นผลในเชิงประจักษ์ชัดของชุมชน ตำบลผาป้าง โดยการขับเคลื่อนของชาวบ้านในชุมชนและมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาป้างในฐานะหน่วยงานที่เลี้ยง ได้แก่

1) การพัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการดำเนินการด้านการบริหารจัดการที่ดินทำกิน และทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ สิ่งแวดล้อมในชุมชนภายใต้กฎหมาย ซึ่งชุมชนตำบลผาป้างได้มีการกำหนดเป็นแผนงานดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้ "คน" กับ "ป่า" สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างได้อย่างพึ่งพาอาศัย มีการบริหารจัดการที่ดินกรรมสิทธิ์ไม่ให้มีการบุกรุกทำลายป่า มีการบริหารจัดการดูแลในรูปแบบที่ดินสวนป่าเศรษฐกิจ(50 ไร่) ที่ดินป่าชุมชน (24,451 ไร่) และที่ดินป่านุรักษ์ ภายใต้กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 ร่วมกับกรมป่าไม้

2) การพัฒนาบุคลากรในตำบลผาป้าง ด้วยความตระหนักถึงความสำคัญขององค์ความรู้ชุมชนและชาวบ้านในชุมชนที่เท่าทันต่อการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเป็นหลัก เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนซึ่งรูปแบบในการดำเนินการ คือ การพัฒนาบุคลากรในตำบลผาป้างโดยผ่านกระบวนการกิจการปัญญาปฏิบัติศึกษาในรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง หรือ Learning by doing ซึ่งในประเด็นดังกล่าว ทางมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาป้าง ได้กำหนดหลักสูตรบ่มเพาะการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่องเพื่อการออกแบบความคุ้มค่าในการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และเพื่อเสริมสร้างความรู้ให้กับบุคลากรชุมชนในระดับผู้นำชุมชน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในสัมมาชีพแต่ละด้านทั้งการผลิตผลผลิต การเกษตร การบริหารจัดการ การตลาด การเงิน การบัญชี ตามแผนงานยุทธศาสตร์ในแต่ละด้านอย่างครบถ้วน

3) การพัฒนาด้านการส่งเสริมวิถีชีวิต คุณธรรมและศิลปวัฒนธรรม ได้มีการดำเนินงานโดยการสร้างคนคุณธรรม วัฒนธรรมมีชีวิต ของคณะกรรมการชุมชน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ และนำหลักการบริหารจัดการเชิงโครงสร้างมาประยุกต์ใช้ให้มีความสอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น โดยกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบตั้งแต่การดำเนินงานขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นปลาย เชื่อมโยงเป็นโครงข่ายความร่วมมือในรูปแบบแบบ “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อขับเคลื่อนแผนชุมชน และการประกอบกิจกรรมบ่มเพาะต่าง ๆ

ภาพที่ 4.3 จุดเด่นในการดำเนินงานการพัฒนาชุมชนผาปัง

จากผลสรุปการถอดบทเรียนชุมชนผาปัง พบว่า ชุมชนผาปังเป็นชุมชนที่มีแนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนา โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดหลักเริ่มแรก คือ การพึ่งตนเองและการอยู่รอดด้วยตนเองจากฐานทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ และการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งกันในชุมชน สู่แนวคิดการดำเนินงานที่มีการพัฒนาต่อยอด คือ “ปัญญาปฏิบัติศึกษาการเรียนรู้ที่ยั่งยืน” โดยสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เสริมสร้าง พัฒนา และยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของชุมชน โดยใช้อัตลักษณ์ และองค์ความรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อสร้างความแตกต่าง และความโดดเด่นของชุมชนตำบลผาปัง ให้เป็นศูนย์ปัญญาปฏิบัติศึกษาการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง Learning by doing ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน สร้างงานวิจัย สิ่งประดิษฐ์ นวัตกรรม และงานสร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นองค์ความรู้การพัฒนาการจัดการ ตอบโจทย์ในการแก้ปัญหา และพัฒนาชุมชน พัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น พัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชน เพื่อขับเคลื่อนกิจการเพื่อสังคม Social Enterprise จากทรัพยากรและวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น

4) ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารจัดการของชุมชนตำบลผาปัง คือ ความหลากหลายของกระบวนการคิดการยอมรับความแตกต่าง และทัศนคติเชิงบวกของผู้นำและคนในชุมชน โดยมองปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเป็นภาวะกดดันและการบีบคั้นทางสังคมมาเป็นแรงขับในการต่อสู้และพัฒนาในรูปแบบแนวคิดใหม่ สร้างเป็นพลังบวกในการขับเคลื่อนการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ตามความถนัด ตามความเชื่อ และความศรัทธา นอกจากนี้ยังร่วมกันมองศักยภาพของทุนที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐานสำคัญแห่งการพัฒนาเพื่อการอยู่รอดในการดำรงวิถีชีวิตในการอนุรักษ์ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดแบบดั้งเดิม ซึ่งทั้งหมดรวมเป็นบทเรียนเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ การแก้ไขปัญหา และการพัฒนาต่อยอดในอนาคต

ทั้งนี้ กระบวนการที่ถูกนำมารองรับอย่างเป็นปกติธรรมดาตามบริบทและศักยภาพของชุมชน และการบริหารจัดการในทุกกระบวนการตั้งอยู่บนฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน กล่าวคือ เป็นการประสานผลประโยชน์และผลกระทบร่วมกันของชุมชน เพื่อหาจุดลงตัวของการพัฒนาและการลดความขัดแย้ง อาทิ การร่วมคิดร่วมทำร่วมพัฒนา การอยู่อย่างเกื้อกูลและพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างเต็มประสิทธิภาพโดยการศึกษาทดลองภายใต้กระบวนการวิจัย การวางระบบการดำเนินงานในทุก ๆ เรื่อง การสร้างกฎระเบียบชุมชนเพื่อนำไปสู่ความมีวินัยและจิตสำนึกแม้ไร้การควบคุม และการสร้างคุณค่าชุมชนรวมถึงมาตรฐานสินค้าเพื่อสร้างการยอมรับและการเข้าถึงโอกาสที่เพิ่มมากขึ้น เป็นต้น

4.1.3 คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่

จากการศึกษาพบว่า คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของ ความสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน และผลสำเร็จในการดำเนินงานของชุมชนที่สะท้อนกลับคืนสู่ทุนทรัพยากรของชุมชนทั้ง 3 ด้าน ให้มีศักยภาพที่เพิ่มมากขึ้น ได้แก่ 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ และ 3) ทุนทางสังคมของชุมชน โดย

ทุนทรัพยากรธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นได้อย่างประจักษ์ชัดจากคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและมีความสมดุลควบคู่กับศักยภาพที่มีอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบ

ทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ ที่สะท้อนผ่านกระบวนการคิดของคนในชุมชนที่ได้รับ การปรับปรุงยุคตีใหม่ภายใต้ศักยภาพของทุนที่มีอยู่ควบคู่กับบทเรียนจากความขัดแย้งสู่การพัฒนา การเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาและการจัดการตนเองของชุมชน โดยถือให้สังคมเป็นตัวขับเคลื่อน พร้อมทั้งเป็นตัวกำกับสังคมในอีกทางหนึ่ง

ทุนทางสังคมของชุมชน อันแสดงให้เห็นถึงการยอมรับในเชิงคุณค่าจากสังคมภายนอกทุกภาคส่วนที่มีต่อชุมชนในฐานะชุมชนต้นแบบการดำเนินการด้านการบริหารจัดการตนเองเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการพัฒนาสำหรับพื้นที่อื่น ๆ

ดังตัวอย่างแผนผังที่ผลิตภัณท์ความเข้มแข็งที่สะท้อนให้เห็นถึงผลสำเร็จในการดำเนินงานของชุมชนดังที่ได้กล่าวมา ดังนี้

ภาพที่ 4.4 ความสำเร็จและเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนผาปัง

4.2 กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน

การศึกษากระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนได้ดำเนินการตามกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ครบทุกขั้นตอน โดยเริ่มจากการถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน ยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง จากการศึกษาพบว่าชุมชนตำบลผาปังมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนใน

หลากหลายมิติ ทูทางสังคมและวัฒนธรรมที่โดดเด่นของผาปังประกอบด้วย ทูมนุษย์และฐานองค์ความรู้ ชุมชนผาปังมีจุดเด่นในกระบวนการบริหารจัดการคนในกลุ่มต่าง ๆ ที่มีช่วงวัยแตกต่างกัน โดยมีการดึงมาเป็นศักยภาพออกมาเพื่อการพัฒนาในแต่ละด้านอย่างเหมาะสม ทั้งกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งเปรียบเสมือน “องค์ความรู้ที่มีชีวิต” กลุ่มเด็กและเยาวชน รวมถึงกลุ่มคนวัยทำงานที่กลับคืนมาสู่ชุมชน โดยในแต่ละกลุ่มคนเหล่านี้ต่างมีศักยภาพในองค์ความรู้ที่แตกต่างซึ่งสามารถใช้เป็นฐานที่เข้มแข็งในการพัฒนาชุมชน ทูทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนผาปัง แวดล้อมด้วยพื้นที่ป่าเศรษฐกิจชุมชน หรือ ป่าสวน ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารหลักของคนในชุมชน ซึ่งเป็นฐานทุนทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่มีการนำไปพัฒนาต่อยอดสู่การสร้างรายได้และอาชีพให้แก่คนในชุมชน ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนและมุ่งสู่ธุรกิจชุมชนในอนาคต ทูทางสังคม ผาปังมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง มีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติของคนในชุมชนและสถาบันทางสังคมพื้นฐานของชุมชน คือ บ้าน วัด โรงเรียน ที่เข้มแข็ง บนพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชนนำไปสู่กระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชนในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยใช้กระบวนการปลูกจิตสำนึกและพลังบวกของคนในชุมชนในการขับเคลื่อนการถ่ายทอดและปลูกฝังในวิถีคิด และวิถีวัฒนธรรมของชุมชนแก่คนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยนวัตกรรมทางความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือหรือกลไกหลักในการเชื่อมโยงความคิด ความต่าง และความร่วมมือของคนในชุมชน มีกระบวนการการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานในการพัฒนาและวางระบบการฟื้นฟู ดูแล และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ แหล่งน้ำ และพืชพรรณอาหารป่าต่าง ๆ ให้คงอยู่ ด้วยความตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนในระยะยาว มีเป้าหมาย ข้อตกลงและทิศทางการพัฒนาชุมชนร่วมอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย มีแผนพัฒนาชุมชนตำบลผาปัง 20 ปี (2547-2567) มีการกำหนดกติกาชุมชนร่วมกันกำหนดเป็น “ธรรมนูญหมู่บ้าน” มีการกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการในลักษณะคณะกรรมการเพื่อพัฒนาชุมชนร่วมกัน ประกอบด้วย คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการตำบลผาปังและมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปัง กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่กระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม จากทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ สู่การจัดการองค์ความรู้และนวัตกรรมการสร้างคน จากทุนทรัพยากรธรรมชาติ สู่ฐานการผลิตวิสาหกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน จากทุนทางสังคม สู่การสร้างความเข้มแข็งภายในและการสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอก จากฐานการพัฒนาดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาเชิงประจักษ์ คือ การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมเป็นเจ้าของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในรูปแบบ “การเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง” บนฐานทุนทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนเกิดการต่อยอดและมีความต่อเนื่องร่วมทั้งการพัฒนาในมิติที่หลากหลายและสมดุล คณะผู้วิจัยจึงนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน โดยใช้ฐานศักยภาพคน ผ่านตัวตนอัตลักษณ์ที่ชัดเจนของคนผาปัง ฐานความเข้มแข็งของสถาบันทั้งสถาบันครอบครัว ระบบเครือญาติ องค์กรทั้งภายในและภายนอกที่สนับสนุน รวมทั้งองค์กรเครือข่าย พันธมิตรและวิสาหกิจชุมชน ฐานวัฒนธรรมชุมชน วิถีอัตลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะพื้นที่โดดเด่นแตกต่างจากพื้นที่อื่นอย่างชัดเจน รวมทั้งฐานภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่สะสมจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนนำไปสู่การพัฒนาที่ครอบคลุมในทุกมิติของชุมชน ทั้งสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม เน้นการบูรณาการกระบวนการสร้างคุณค่าของชุมชนอย่างสมดุล เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาเพื่อให้ผาปังเป็นชุมชนแห่งความสุข สร้างสรรค์และยั่งยืน โดยนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนในรูปแบบ PHAPANG Model ประกอบด้วย

P: Potential and community capital with balanced development and covering all dimensions

ศักยภาพและทุนชุมชน มีการพัฒนาอย่างสมดุลและครอบคลุมทุกมิติ

H: Human capital development process on the basis of knowledge and innovation to create a value process for the community

กระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์ บนฐานองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชน

A: Administration and innovation for community management with creative conflict management processes

การจัดการและการสร้างนวัตกรรมเพื่อการจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์

P: Participation and strengthen the participation process that adheres to the cultural base, the way of belief, community identity and identity of people in the community

การมีส่วนร่วมและเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรม วิถีความเชื่อ อัตลักษณ์ และตัวตนของคนในชุมชน

A: Authentic Local Identity and Creating Community's Identity Brands for sustainable creative happiness

อัตลักษณ์ท้องถิ่นและการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน

N: Notable local identity products

ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์

G: Genuine value creation and the process of value creation and utilization of natural resources and the environment by adapting the local wisdom base

คุณค่าที่แท้จริงและกระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน

ภาพที่ 4.5 แสดงกรอบโมเดล PHAPANG Model

จากกรอบคิดในการนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนในรูปแบบ PHAPANG Model สามารถอธิบายรายละเอียดในแต่ละกระบวนการดังต่อไปนี้

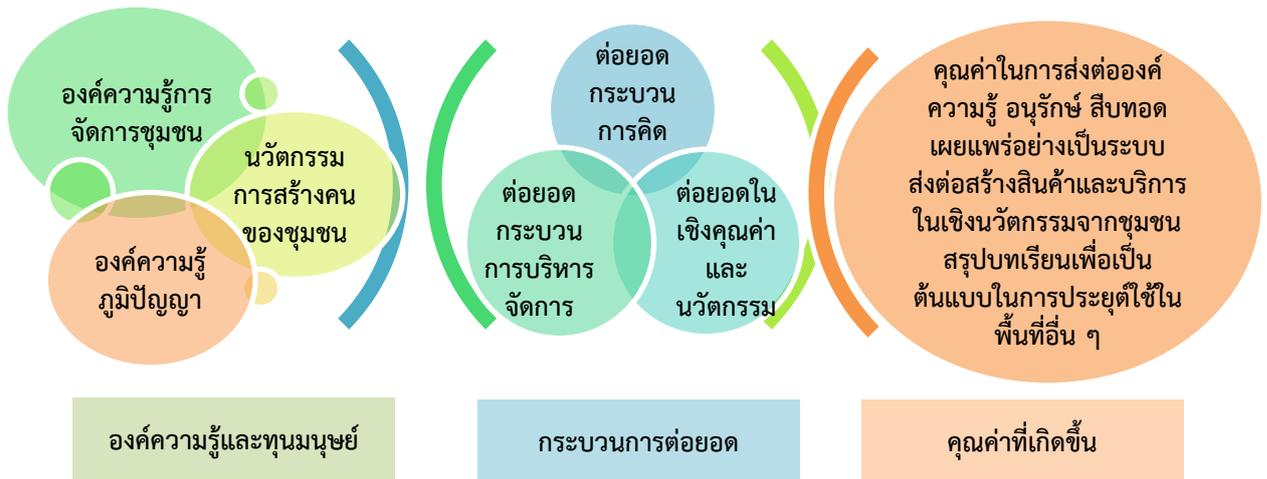
4.2.1 ศักยภาพและทุนชุมชน มีการพัฒนาอย่างสมดุลและครอบคลุมทุกมิติ (P: Potential and community capital With balanced development and covering all dimensions) ชุมชนตำบลผาปังมีศักยภาพและทุนของชุมชนที่หลากหลายที่สามารถพัฒนาต่อยอดในการสร้างมูลค่าเพิ่มและความเข้มแข็งของชุมชน จากการวิจัยพบว่าการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจของผาปังประสบความสำเร็จในระดับที่สามารถสร้างรายได้และเป็นต้นแบบในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็งพื้นที่ต่าง ๆ เข้าศึกษาดูงานเพื่อนำไปประยุกต์อย่างต่อเนื่อง จากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน พบว่าชุมชนยังมีความต้องการในการพัฒนาในมิติอื่น ๆ ของชุมชน ซึ่งมีศักยภาพทั้งทางด้านสังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการจัดการความรู้ของชุมชนที่สามารถนำไปเป็นฐานในการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ของชุมชนดังนั้นในการพัฒนาชุมชนจึงเสนอให้ชุมชนพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาในทุกมิติของชุมชนอย่างสมดุลเพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว

ภาพที่ 4.6 แสดงกรอบโมเดลย่อย การพัฒนาอย่างสมดุลและครอบคลุมทุกมิติของชุมชน

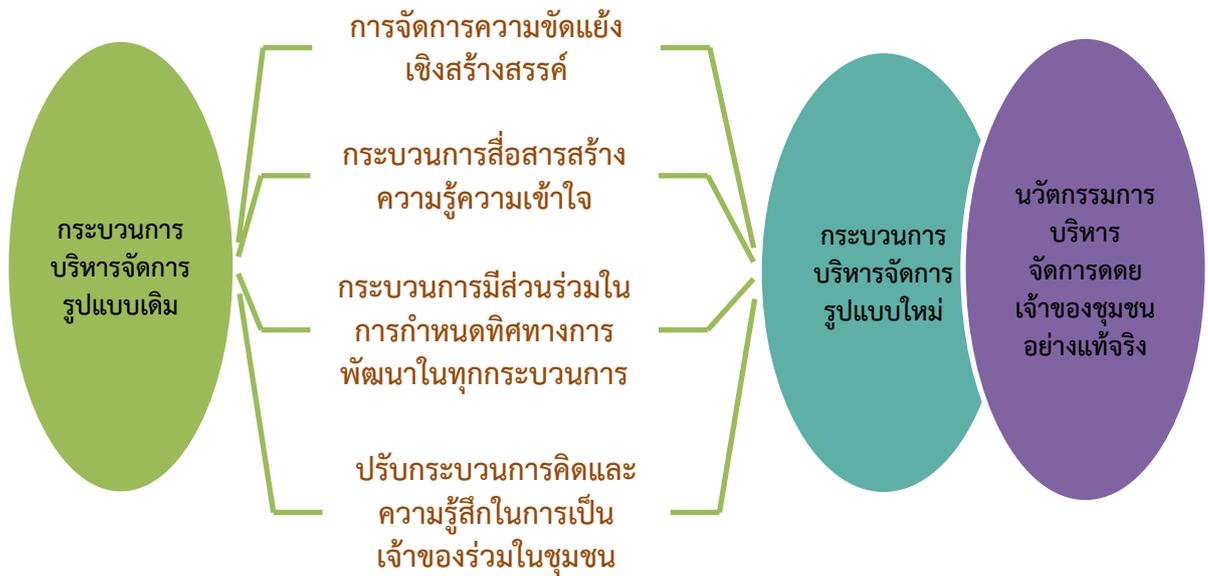
4.2.2 กระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์ บนฐานองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชน (H: Human capital development process On the basis of knowledge and innovation to create a value process for the community) จากการวิจัยพบว่าชุมชนบ้านผาปังมีการสะสมองค์ความรู้ของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ องค์ความรู้การจัดการชุมชนแบบวิถีดั้งเดิมและกระบวนการจัดการที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นตามบริบทและการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งนวัตกรรมกระบวนการสร้างคนของ

ชุมชน ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวเป็นฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาจึงควรมีกระบวนการเชิงคุณค่าที่จะต่อยอดทั้งกระบวนการคิด กระบวนการบริหารจัดการ ต่อยอดในเชิงคุณค่าและนวัตกรรมซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาที่เกิดความยั่งยืนและคุณค่าเกิดขึ้นในทุกกระบวนการ อาทิ คุณค่าในการส่งต่อองค์ความรู้ อนุรักษ์ สืบทอด เผยแพร่อย่างเป็นระบบ ส่งต่อสร้างสินค้าและบริการในเชิงนวัตกรรมจากชุมชน สรုပ်ทเรียนเพื่อเป็นต้นแบบในการประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น ๆ

ภาพที่ 4.7 แสดงกรอบโมเดลย่อย กระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์ บนฐานองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชน

4.2.3 การจัดการและการสร้างนวัตกรรมเพื่อการจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์ (A: Administration and innovation for community management with creative conflict management processes) จากงานวิจัยพบว่าในการบริหารจัดการชุมชนที่ผ่านมาสมาชิกในชุมชนบางส่วนยังมีความเข้าใจในเป้าหมายการพัฒนา และภาพรวมในการพัฒนาไม่ตรงกันซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งเชิงความคิดของคนในชุมชนต่อการพัฒนาในบางส่วน ดังนั้นในกระบวนการสร้างคุณค่าจะต้องร่วมสร้างรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนใหม่ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์ เพื่อดึงศักยภาพของสมาชิกในชุมชนมาร่วมพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ ตามความสามารถ ความเชี่ยวชาญ บนพื้นฐานความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในรูปแบบการบริหารจัดการที่มีความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของชุมชนน่วมกัน

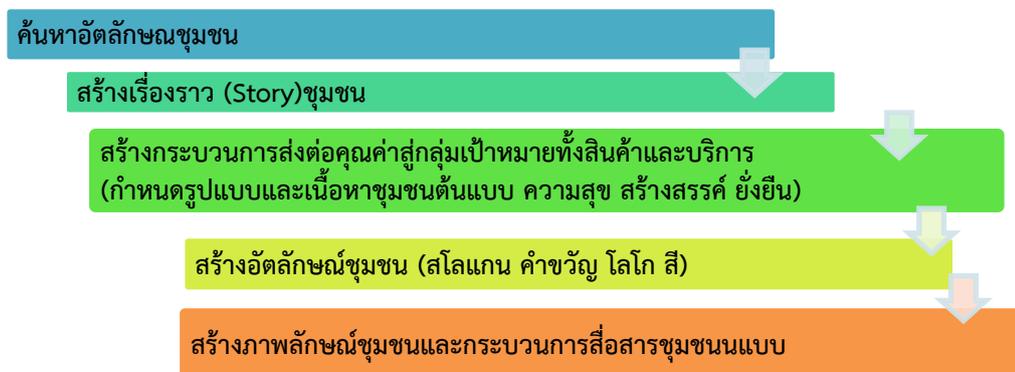
ภาพที่ 4.8 แสดงกรอบโมเดลย่อย การจัดการและการสร้างนวัตกรรมเพื่อการจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์

4.2.4 การมีส่วนร่วมและเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรม วิถี ความเชื่ออัตลักษณ์ ตัวตนของคนในชุมชน (P: Participation and strengthen the participation process that adheres to the cultural base, the way of belief, community identity and identity of people in the community) ในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนด้วยกลไกที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรม วิถี ความเชื่อ อัตลักษณ์ตัวตนของคนในชุมชนจะนำไปสู่กระบวนการเชิงคุณค่าที่แตกต่างจากชุมชนอื่น เนื่องจากชุมชนผาปิ้งมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่เข้มแข็งที่เอื้อต่อกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งในรูปแบบความสัมพันธ์ของชุมชน ระบบเครือญาติและกระบวนการถ่ายทอดกระบวนการคิดในการมีส่วนร่วมในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น รวมทั้งระบบการบริหารจัดการชุมชนที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาและกำหนดกติการ่วมกันในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในทุกระดับ โดยแบ่งหน้าที่และบริหารจัดการเชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น มีหน้าที่ความรับผิดชอบตั้งแต่การดำเนินงานขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นปลาย เชื่อมโยงเป็นโครงข่ายความร่วมมือที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตภายในชุมชน ยึดหลัก บวร (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นตัวจักรในการขับเคลื่อนร่วมกัน ปรับกระบวนการคิด สร้างความรู้สึกการเป็นเจ้าของร่วมในการพัฒนาชุมชน และส่งเสริมกระบวนการในการมีส่วนร่วมในทุกระดับ มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา มีส่วนร่วมในการดำเนินงานและรับผิดชอบหน้าที่ในบทบาทต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม และมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน

ภาพที่ 4.9 กรอบโมเดลย่อย การมีส่วนร่วมและเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรม วิถี ความเชื่ออัตลักษณ์ ตัวตนของคนในชุมชน

4.2.5 อัตลักษณ์ท้องถิ่นและการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน (A: Authentic Local Identity and Creating Community’s Identity Brands for sustainable creative happiness) การสื่อสารในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่หลากหลายและรวดเร็วกระบวนการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นจึงมีความจำเป็นชุมชนควรมีกระบวนการเชิงคุณค่าที่นำไปสู่การสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ที่เป็นระบบ โดยเริ่มจากกระบวนการค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อสร้างเรื่องราว (Story) ชุมชนและสร้างกระบวนการส่งต่อคุณค่าสู่กลุ่มเป้าหมายทั้งสินค้าและบริการ (กำหนดรูปแบบและเนื้อหาชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน) สร้างอัตลักษณ์ชุมชนที่ชัดเจน (สโลแกน คำขวัญ โลโก้ สี) รวมทั้งสร้างภาพลักษณ์ชุมชนและกระบวนการสื่อสารชุมชนต้นแบบ

ภาพที่ 4.10 กรอบโมเดลย่อย อัตลักษณ์ท้องถิ่นและการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน

4.2.6 ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์ (N: Notable and identity local products) จากการวิจัยพบว่าชุมชนผาปังมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่สามารถนำมาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและแบรนด์อัตลักษณ์ของชุมชนในหลากหลายมิติและสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่นที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์โดยใช้กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่มีแนวทางในการพัฒนาควบคู่กับการธำรงอัตลักษณ์ของพื้นที่เพื่อการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนซึ่งมีแนวทางในการพัฒนาต่อยอดในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

- พัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาชุมชนพัฒนา
- สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่จากทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อสร้างสินค้าอัตลักษณ์
- ผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์และบริการเพื่อมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สืบทอด
 - เส้นทางท่องเที่ยวอัตลักษณ์วิถีชุมชน
 - แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาเพื่อการท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.11 แสดงกรอบโมเดลย่อย ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์

4.2.7 คุณค่าที่แท้จริงและกระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน (G: Genuine value and the process of creating value and utilization of natural resources and the environment by adapting the local wisdom base) กระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชนนั้นทุกภาคส่วนในชุมชนจะต้องให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าที่แท้จริงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญาของชุมชน และในกระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จะต้องมีกระบวนการผสมผสานแนวคิดที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนเข้ากับแนวคิดสมัยใหม่ ผสานแนวคิดรูปแบบ ความเชื่อวิถีแบบดั้งเดิม ที่สืบทอดมาปรับประยุกต์ใช้ หรือเชื่อมระบบความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับแนวทางการอนุรักษ์สมัยใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน สามารถควบคุมพฤติกรรมของคนได้ในวงกว้างและไม่ขัดต่อสภาพหรือบริบทของชุมชนมากที่สุดและเพื่อให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จจะต้องมีกระบวนการเสริมเพื่อเกิดการขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรมดังนี้

- สร้างต้นแบบผู้นำและทีมที่เข้มแข็ง และมีการบูรณาการการทำงานร่วมกันในทุกระดับ เพื่อเป็นตัวอย่างและมีผลต่อความรู้สึกของชาวบ้านในการปฏิบัติตามหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

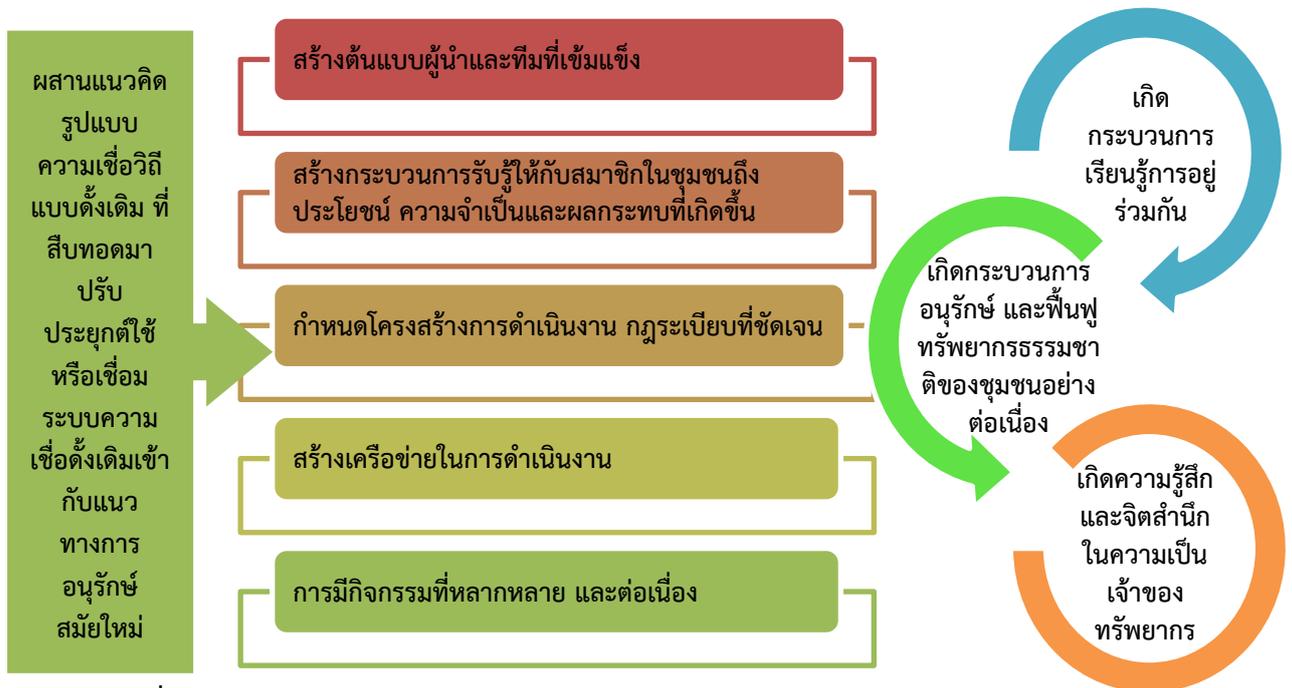
- สร้างกระบวนการรับรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนถึงประโยชน์ ความจำเป็นและผลกระทบที่เกิดขึ้น กระตุ้นจิตสำนึกของความเป็นเจ้าของพื้นที่และทรัพยากร เพื่อการฟื้นคืนทรัพยากรธรรมชาติขึ้นมา โดยเน้นในการให้ความสำคัญกับการดำเนินงานที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหลัก

- กำหนดโครงสร้างการดำเนินงาน กฎระเบียบที่ชัดเจน ทั้งในรูปแบบของคณะกรรมการ กลุ่มอนุรักษ์ และองค์กรอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ภายใต้ภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมาย และมีกฎระเบียบที่ชัดเจนตามกรอบกติกา ข้อตกลงที่มีการกำหนดร่วมกันของคนในชุมชน

- สร้างเครือข่ายในการดำเนินงาน ทั้งในส่วนของภาครัฐ ท้องถิ่น กลุ่มองค์กรต่าง ๆ รวมถึงสถาบันทางสังคมที่สำคัญ เช่น สถาบันครอบครัว วัด และโรงเรียน โดยการสนับสนุนเป็นได้ในหลายลักษณะ

- ออกแบบกิจกรรมที่หลากหลาย และต่อเนื่องเพื่อเป็นแรงจูงใจที่สามารถเข้าถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย ทุกมิติของชุมชน ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงมีการดำเนินกิจกรรมในด้านการอนุรักษ์ภายในชุมชนอยู่เสมอเพื่อเป็นการปลูกฝังและตอกย้ำจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ให้แก่คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะนำไปสู่ผลลัพธ์ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างยั่งยืน เกิดกระบวนการเชิงคุณค่าทั้งในเชิงของกระบวนการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชน กับทรัพยากรธรรมชาติและเกิดกระบวนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างต่อเนื่อง และเกิดความรู้สึก และจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกันของสมาชิกในชุมชน

ภาพที่ 4.12 แสดงกรอบโมเดลย่อย กระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน

4.3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิเคราะห์และนำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชนยึดกรอบ การวิเคราะห์และขั้นตอนตามกระบวนการเชิงยุทธศาสตร์ จากการศึกษาสรุปประเด็นในการวิเคราะห์ ออกเป็น 3 ประเด็นโดยเสนอดังต่อไปนี้ (สรุปผลจากเวทีประชาคมเพื่อศึกษาบริบทของชุมชนและ วิเคราะห์ปัญหาความต้องการและศักยภาพความพร้อมของชุมชน วันที่ 20 มีนาคม 2561 และสรุปผล จากเวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันยุทธศาสตร์และข้อเสนอแนะร่างแผนแม่บท วันที่ 23 เมษายน 2561)

4.3.1 สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน โดยใช้เทคนิค (SWOT Analysis)

1) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน เป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในของชุมชน โดยภาพรวม ซึ่งพิจารณาจากปัจจัยภายใน เช่น โครงสร้างชุมชน วัฒนธรรมชุมชน ความเข้มแข็งของ ชุมชน การประกอบอาชีพ เป็นต้น อันเป็นข้อได้เปรียบ หรือข้อเสียเปรียบต่อการพัฒนาของชุมชน ซึ่งมุ่ง ทราบถึงจุดแข็ง และจุดอ่อน โดยสรุปได้ดังนี้

จุดแข็ง (Strength) ในด้านบริบทชุมชนโดยภาพรวม พบว่า ชุมชนผาปังมีความอุดม สมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นมิตรและให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ผู้นำชุมชนมีวิสัยทัศน์และความเข้มแข็ง ศักยภาพของคนในชุมชนที่มีอยู่ทั้งด้านองค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมที่หลากหลาย สภาวะแวดล้อมของชุมชนมีความปลอดภัยผู้คนมีอัธยาศัยดี ช่วยเหลือสามัคคี ปลอดภัยเสพติดมีประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีกระบวนการการถ่ายทอดและได้รับ การสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ ยังพบจุดแข็งในด้านกระบวนการสร้างคุณค่าภายในชุมชน โดยจุดแข็งซึ่งประเด็นสำคัญคือ

1) กระบวนการคิดในการพัฒนาคนและการพัฒนาชุมชนอย่างควบคู่ ตามมิติต่าง ๆ ภายใต้การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน อาทิ

- การพัฒนาจากจุดเริ่มต้นของศักยภาพคนในชุมชนที่มีองค์ความรู้ที่หลากหลาย กล่าวคือ การนำคนที่มีความรู้ที่หลากหลายในชุมชนมาช่วยกันคิดร่วมกันแก้ไขปัญหา เป็นการรวมกลุ่มเหมือนองค์กรหนึ่ง หรือเป็นการรวมพล รวมพลังสามัคคี โดยออกแบบกระบวนการ และประเมินรายละเอียดความคุ้มค่าที่ใช้องค์ความรู้ของคนในท้องถิ่นยึดโยงด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อมุ่งสู่การพึ่งตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืนในรูปแบบกิจการชุมชน

- การสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนด้วยความตระหนักคิดแห่งจิตวิญญาณหรือจิตสำนึกในการมีส่วนร่วม กล่าวคือ การสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนด้วยความตระหนักคิดแห่งจิตวิญญาณ (Mind set) ที่ระเบิดจากข้างในของคนในพื้นที่ชุมชน ที่ก้าวไปถึงขีดความสามารถนำพาความยั่งยืนมาสู่ชุมชนอย่างแท้จริง การพัฒนาและจัดการทรัพยากรในพื้นที่เริ่มโดยการขับเคลื่อนจากพลังเล็กๆ ของกลุ่มคนในชุมชนที่ตระหนักคิดถึงวิกฤตชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานวัตกรรม และใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ (Innovation Square Meter) อย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สิ่งแวดล้อม และความสมดุลทางธรรมชาติ

- การวิเคราะห์ตนเองปัญหาความต้องการ จุดอ่อนและจุดแข็งของชุมชน กล่าวคือ การวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งของชุมชนให้ได้อย่างลึกซึ้ง โดยต้องรู้ว่าในชุมชนมีที่เป็นจุดแข็ง หรือมีสิ่งใดที่ต้องแก้ไข และเมื่อเจอปัญหาของชุมชน ควรต้องให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการเพื่อแก้ปัญหาอย่างจริงจังจนสำเร็จและพึ่งตนเองได้ในเรื่องนั้น ๆ

- การเร่งพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนทุกระดับชั้น ได้แก่ ผู้นำชุมชน และคณะกรรมการชุมชน โดยการศึกษาและอบรมเพิ่มเติม

- การพัฒนาและสร้างนวัตกรรมในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ โดยไม่ละทิ้งหรือทำลายรากฐานเดิมของชุมชน กล่าวคือ ออกแบบให้พื้นที่ให้เกิดคุณค่าใหม่ โดยไม่ละทิ้งหรือทำลายรากฐานเดิมของชุมชน

2) การมีองค์กรขับเคลื่อนการดำเนินงานของชุมชนตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาที่ชัดเจน ได้แก่

- มูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปัง ในการขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านพลังงานของชุมชน ควบคู่กับการดำเนินธุรกิจต่าง ๆ ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องทางพลังงาน อาทิ วิสาหกิจผลิตปุ๋ยชีวภาพ (ไม้) วิสาหกิจอัดฟางก้อน วิสาหกิจถ่านอัดแท่ง วิสาหกิจผลิตเชื้อเพลิงแท่ง วิสาหกิจแปรรูปเยื่อไม้ เป็นต้น

- เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนผาปัง ในการขับเคลื่อนการดำเนินธุรกิจต่าง ๆ ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนของตำบลผาปัง อาทิ วิสาหกิจครัวพลังงานชุมชน วิสาหกิจผลิตข้าวกล้อง วิสาหกิจผักปลอดสารพิษ วิสาหกิจกล้วยอบพลังงานสะอาด วิสาหกิจปลูกสมุนไพรพื้นบ้าน วิสาหกิจชุมชนเวชสำอาง เป็นต้น

- มุลนิธิพระมหาธาตุเจดีย์ 12 ราศี ในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยมีสภาเด็กและเยาวชนตำบลผาบึงเป็นศูนย์กลางขับเคลื่อนการสืบสานงานศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี

3) แผนการพัฒนาชุมชนตำบลผาบึง ประจำปี 2547-2567 (20 ปี) ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการตำบลผาบึง และมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาบึง โดยชุมชนมีการขับเคลื่อนการดำเนินงานซึ่งเป็นไปตามแผนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ในแต่ละด้าน

จุดอ่อน (Weakness) ในด้านบริบทชุมชนโดยภาพรวม รวมถึงด้านกระบวนการสร้างคุณค่าภายในชุมชน โดยจุดแข็งซึ่งประเด็นสำคัญคือ พบจุดอ่อนของชุมชนผาบึงอยู่ 4 ประเด็นที่สำคัญได้แก่

1) ทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำของชุมชนมีจำกัด ชุมชนผาบึงความขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการทำการเกษตร รวมถึงเพื่อการอุปโภคและบริโภคอย่างทั่วถึงทุกพื้นที่ โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศตั้งอยู่ในเขตภูเขา และเงาฝน ส่งผลให้สภาพพื้นที่โดยรวมมีสภาพค่อนข้างแล้ง ขาดแคลนแรงงานในวัยแรงงาน มีการอพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพต่างพื้นที่ ขาดแคลนบุคลากรเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ของชุมชน คนในชุมชนยังขาดองค์ความรู้และประสบการณ์ความรู้ทั้งในด้านการพัฒนาแบบองค์รวมและเป็นระบบของสมาชิกในชุมชนการบริหารจัดการ (กลุ่ม) และการใช้เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนากิจการ งานด้านต่าง ๆ ทักษะคติที่แตกต่างในเชิงแนวคิดระหว่างกลุ่มคนในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

2) หน่วยงานส่วนท้องถิ่นที่ทำหน้าที่บริหารจัดการพื้นที่ตำบลผาบึงอยู่ห่างไกลเนื่องจากชุมชนมีข้อจำกัดในด้านจำนวนประชากร ไม่สามารถจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลเองได้ จึงต้องรวมพื้นที่การบริหารจัดการเข้ากับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่พริก จากจุดอ่อนดังกล่าวในด้านอำนาจในการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่นของตำบลผาบึงที่ไม่สามารถดำเนินการได้โดยอิสระเนื่องจากมีจำนวนประชากรไม่เพียงพอต่อการจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลตามพระราชบัญญัติองค์การปกครองท้องถิ่น จึงเป็นเหตุให้ต้องยุบรวมอำนาจการบริหารการปกครองรวมกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่พริกซึ่งทั้ง 2 ตำบลมีระยะห่างกันกว่า 25 กิโลเมตร ประกอบกับตำบลผาบึงมีขนาดพื้นที่เพียง 82 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมเขตการปกครองจำนวน 5 หมู่บ้าน ในขณะที่ตำบลแม่พริกมีขนาดพื้นที่ 387 ตารางกิโลเมตรครอบคลุมเขตการปกครองจำนวน 11 หมู่บ้าน ซึ่งส่งผลกระทบต่อในเชิงสัดส่วนการจัดสรรงบประมาณและขาดการดูแลส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่องเท่าที่ควร รวมถึงในด้านกระบวนการสร้างคุณค่าภายในชุมชน

3) การสืบทอดกระบวนการทั้งเชิงแนวคิดและการปฏิบัติจากรุ่นปัจจุบันสู่รุ่นถัดไป กล่าวคือ แม้ในปัจจุบันการสืบทอดกระบวนการทั้งเชิงแนวคิดและการปฏิบัติของการขับเคลื่อนในรุ่นปัจจุบันได้มีความพยายามถ่ายทอดไปยังเด็กและเยาวชนในบางส่วนหนึ่งโดยเปิดโอกาสและกระตุ้นให้เข้ามาสัมผัสทบทวนเป็นส่วนหนึ่งของพลังการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนในฐานะสภาเด็กและเยาวชนภายใต้มูลนิธิพระมหาธาตุเจดีย์ 12 ราศี แต่ยังมีแนวโน้มการสืบทอดที่ข้ามรุ่นมากเกินไป ยังมีช่องว่างที่ก่อให้เกิดปัญหาในการเชื่อมต่อทางความคิดซึ่งขาดการเชื่อมต่อกับคนในวัยกลางหรือวัยทำงาน เนื่องจากคนในรุ่นดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่ได้มีการอพยพโยกย้ายออกไปประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานอยู่ต่างพื้นที่ ต่างอำเภอ ต่างจังหวัด หรือในเมืองหลวงเสียส่วน

ใหญ่ จึงอาจไม่ได้รับการถ่ายทอดและสืบทอดในแนวคิดและกระบวนการปฏิบัติรวมถึงไม่สามารถเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นระบบ

4) การรวบรวมและจัดการองค์ความรู้แต่ละด้านเพื่อนำไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นย้งดำเนินการไม่เป็นระบบและไม่สามารถนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด อาทิ องค์ความรู้ในเชิงทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ

ตารางที่ 4.1 แสดงปัจจัยภายในชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนา

ปัจจัยภายในชุมชน	
จุดแข็ง (S=Strength)	จุดอ่อน (W=Weakness)
<p>ด้านบริบทชุมชนโดยภาพรวม</p> <p>1) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และป่าไม้ รวมถึงสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยในองค์รวมทั้งดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ และอาหาร</p> <p>2) ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติของคนในชุมชนที่ส่งผลให้คนในชุมชนล้วนมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นมิตร และให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน</p> <p>3) วิสัยทัศน์และความเข้มแข็ง ความสามัคคีในการพัฒนาของกลุ่มผู้นำชุมชน</p> <p>4) ศักยภาพของคนในชุมชนที่มีอยู่ทั้งด้านองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมที่หลากหลาย และการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมถึงการได้รับการพัฒนาอย่างตรงจุด และด้านความคิดพื้นฐานในคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกรักชุมชน</p> <p>5) ความอยู่เย็นเป็นสุขและความปลอดภัยภายใต้สภาวะแวดล้อมของชุมชนและคุณลักษณะของคนในชุมชน อาทิ ผู้คนมีอัธยาศัยดี ช่วยเหลือสามัคคี ปลอดภัยเสพติด และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน</p> <p>6) ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีกระบวนการการถ่ายทอดและได้รับการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน รวมถึงองค์ความรู้ในด้านประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม และสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในชุมชน ตลอดจนการบริหารจัดการเชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนการสร้างค่านิยมของการมีคุณธรรมจริยธรรมของคนใน</p>	<p>ด้านบริบทชุมชนโดยภาพรวม</p> <p>1) ความขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการทำการเกษตร รวมถึงเพื่อการอุปโภคและบริโภคอย่างทั่วถึงทุกพื้นที่ โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศตั้งอยู่ในเขตภูเขา และเงาฝน ส่งผลให้สภาพพื้นที่โดยรวมมีสภาพค่อนข้างแล้ง</p> <p>2) ขาดแคลนแรงงานในวัยแรงงาน เนื่องจากประชากร โดยเฉพาะประชากรวัยแรงงานในชุมชนมีการอพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพต่างพื้นที่ ส่งผลให้ชุมชนเหลือเพียงประชากรวัยเด็ก และวัยชราที่เกษียณอายุและกลับมาอยู่บ้าน</p> <p>3) ขาดแคลนบุคลากรเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ของชุมชน (บุคลากรหนึ่งคน ขับเคลื่อนการดำเนินงานในหลายส่วนงาน)</p> <p>4) คนในชุมชนยังขาดองค์ความรู้และประสบการณ์ความรู้ทั้งในด้านการพัฒนาแบบองค์รวมและเป็นระบบของสมาชิกในชุมชนหรือการบริหารจัดการ (กลุ่ม) และ การใช้เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนากิจการ งานด้านต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน อาทิ ด้านการเกษตร ด้านการทำวิสาหกิจ ด้านการดูแลผู้สูงวัย</p> <p>5) ทัศนคติที่แตกต่างในเชิงแนวคิดการพัฒนาระหว่างกลุ่มคนในพื้นที่</p> <p>6) ขาดอำนาจในการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่นโดยอิสระ</p>

ปัจจัยภายในชุมชน	
จุดแข็ง (S=Strength)	จุดอ่อน (W=Weakness)
<p>ชุมชน มีศักยภาพดี สร้างความประทับใจให้ผู้มาเยือน</p> <p>ด้านกระบวนการสร้างคุณค่า</p> <p>1) กระบวนการคิดในการพัฒนาคนและการพัฒนาชุมชนอย่างควบคู่ ตามมิติต่าง ๆ ภายใต้การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน อาทิ</p> <ul style="list-style-type: none"> - การพัฒนาจากจุดเริ่มต้นของศักยภาพคนในชุมชนที่มีองค์ความรู้ที่หลากหลาย - การสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนด้วยความตระหนักคิดแห่งจิตวิญญาณหรือจิตสำนึกในการมีส่วนร่วม - การวิเคราะห์ตนเองปัญหาความต้องการจุดอ่อนและจุดแข็งของชุมชน - การเร่งพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนทุกระดับชั้น - การพัฒนาและสร้างนวัตกรรมในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ โดยไม่ละทิ้งหรือทำลายรากฐานเดิมของชุมชน <p>2) การมีองค์การขับเคลื่อนการดำเนินงานของชุมชนตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาที่ชัดเจนได้แก่ มูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปิ้ง เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนผาปิ้ง และมูลนิธิพระมหาธาตุเจดีย์ 12 ราศีที่ดำเนินงานโดยสภาเด็กและเยาวชนตำบลผาปิ้ง</p> <p>3) แผนการพัฒนาชุมชนตำบลผาปิ้ง ประจำปี 2547-2567 (20 ปี) ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการตำบลผาปิ้ง และมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปิ้ง</p> <p>4) แนวคิดของการพัฒนาชุมชนบนฐานทุนทางทรัพยากรของชุมชน ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่แกนนำชุมชนยึดไว้เป็นหลักในการปฏิบัติ</p>	<p>ด้านกระบวนการสร้างคุณค่า</p> <p>1) ขาดการสืบทอดกระบวนการทั้งเชิงแนวคิดและการปฏิบัติจากรุ่นปัจจุบันสู่รุ่นถัดไป</p> <p>2) ขาดการรวบรวมและจัดการองค์ความรู้แต่ละด้านเพื่อนำไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์สูงสุด</p>

2) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกของ เป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกของชุมชนโดยภาพรวม ซึ่งพิจารณาจากปัจจัยภายนอก เช่น ปัจจัยด้านการเมือง ด้านเทคโนโลยี กฎหมาย กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง รวมถึงหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก เป็นต้น อันเป็นปัจจัยที่เอื้อ หรือ ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาของชุมชน ซึ่งมุ่งทราบถึงโอกาส และอุปสรรค โดยสรุปได้ ดังนี้

โอกาส (Opportunity)

1) ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ.2561 – 2580 ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศไทย โดยภาพรวม ซึ่งเป็นการกำหนดทิศทางพัฒนาประเทศไทยในระยะ 20 ปี ภายใต้วิสัยทัศน์ในการขับเคลื่อน คือ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย 6 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ ซึ่งจากยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนทั้ง 6 ยุทธศาสตร์ของประเทศ จึงเป็นปัจจัยเอื้อสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนในทุกกระดับและครบทุกมิติสำคัญแห่งการพัฒนา

2) การจัดตั้งองค์กรสำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ (สกส.) ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพว่าด้วยการจัดตั้งสำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2553 เพื่อเป็นกลไกสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนแม่บทว่าด้วยการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคม พ.ศ.2553-2557 ตามนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น มีเป้าหมายสำคัญในการกระตุ้น สนับสนุน ประสานความร่วมมือเพื่อให้เกิดกิจการเพื่อสังคมและพัฒนาเป็นเครือข่ายกิจการเพื่อสังคมทั่วประเทศไทย รวมทั้งตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยครอบคลุมการประกอบการจากบุคคลทั่วไปที่มีจุดมุ่งหมายในการทำธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ให้เกิดแรงบันดาลใจและสร้างจิตสำนึกที่ดีให้ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม นำพาให้สังคมโดยรวมดีขึ้นต่อไป และจากนโยบายการปฏิบัติงานดังกล่าวจึงนับเป็นโอกาสเอื้อต่อการพัฒนาชุมชนผาปังในการก่อตั้งวิสาหกิจชุมชน โดยชุมชนตำบลผาปังได้จัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้จริง Learning by doing ตามนโยบายและการดำเนินงานในข้างต้น ในปี พ.ศ.2554 เพื่อเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ และหน่วยงานต่าง ๆ ต่อการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน รวมถึงการสนับสนุนจากตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย และหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ เอกชนต่าง ๆ ทำให้ผาปังยกระดับคุณภาพชีวิตพร้อมทั้งพึ่งพาตัวเองอย่างยั่งยืนได้ตลอดจนสามารถนำสู่การพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากรูปแบบวิสาหกิจสู่รูปแบบธุรกิจเพื่อสังคม รวม 4 ประเภท คือ ธุรกิจการท่องเที่ยว ธุรกิจพลังงานชุมชน ธุรกิจผลิตภัณฑ์ประสิทธิภาพสูง และธุรกิจไฟเบอร์เพื่อสิ่งแวดล้อม

3) ตำบลผาปังได้รับการพิจารณาคัดเลือกจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค สำนักงานประสานการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน กระทรวงพลังงาน กระทรวงสาธารณสุข และ ชกส. กำหนดให้เป็นพื้นที่ต้นแบบในการศึกษา วิจัย และพัฒนาต้นแบบวิสาหกิจพลังงานชุมชนจัดการสุขภาพยั่งยืน (ลำปางโมเดล) และได้มอบหมายให้นายรังสฤษฎ์ คุณชัยมัง ผู้เชี่ยวชาญการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน สำนักงานปลัดกระทรวงพลังงาน เข้ามาเป็นผู้ประสานความร่วมมือในการดำเนินงานในพื้นที่ ส่งผลให้ชุมชนตำบลผาปังได้รับความ

สนใจจากหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ภายนอกในการเข้ามาศึกษารวมถึงร่วมพัฒนาในแง่มุมมิติต่างๆ อาทิ ด้านการท่องเที่ยว ด้านพลังงานชุมชนในการผลิตถ่านประสิทธิภาพสูงและไฟเบอร์เพื่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

อุปสรรค (Threat) พบว่า มีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาและปรับตัวอย่างเท่าทันของชุมชนในภาพรวมอยู่ 2 ประการ ได้แก่ กระแสแห่งทุนนิยม ที่แพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว และต่อเนื่องซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดในการจัดการชุมชนบนฐานของความพอเพียงและความเจริญอย่างยั่งยืน ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางสถานะเศรษฐกิจของโลกที่มีความผันผวนและขาดเสถียรภาพ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความสม่ำเสมอของผลกำไรวิสาหกิจชุมชน

ตารางที่ 4.2 แสดงปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนา

ปัจจัยภายนอกชุมชน	
โอกาส (O=Opportunity)	อุปสรรค (T=Threat)
1) ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ.2561 – 2580 ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศไทยโดยภาพรวม 2) การจัดตั้งองค์กรสำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ (สกส.) ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพว่าด้วยการจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ 3) ตำบลผาปังได้รับการพิจารณาคัดเลือกจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค สำนักประสานการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน กระทรวงพลังงาน กระทรวงสาธารณสุข และ ธกส. กำหนดให้เป็นพื้นที่ต้นแบบในการศึกษา วิจัย และพัฒนาต้นแบบวิสาหกิจพลังงานชุมชนจัดการสุขภาพยั่งยืน (ลำปางโมเดล)	1) กระแสแห่งทุนนิยม ที่แพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดในการจัดการชุมชนบนฐานของความพอเพียงและความเจริญอย่างยั่งยืน 2) สถานะเศรษฐกิจของโลกที่มีความผันผวนขาดเสถียรภาพ ที่อาจส่งผลกระทบต่อความสม่ำเสมอของผลกำไรวิสาหกิจชุมชน

4.3.2 ทิศทางและยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน

จากการวิเคราะห์บริบทของชุมชน ศักยภาพความพร้อมของชุมชน การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน โดยใช้เทคนิค (SWOT Analysis) นำไปสู่การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน (สรุปผลจากประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาและยุทธศาสตร์ วันที่ 2 เมษายน 2561 และสรุปผลจากเวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันยุทธศาสตร์และข้อเสนอแนะร่างแผนแม่บท วันที่ 23 เมษายน 2561) โดยได้ข้อสรุปภาพอนาคตและทิศทางการพัฒนา โดยนำเสนอใน 2 ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ 1 วิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน

จากการศึกษาพบว่าชุมชนตำบลผาปังมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่โดดเด่นสามารถนำไปสู่การพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในหลากหลายมิติ ประกอบด้วย ทุนมนุษย์และฐานองค์ความรู้ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางสังคม โดยใช้การสร้างพลังบวกของคนในชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อน มีการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานในการพัฒนาและวางระบบ โดยมีเป้าหมาย ข้อตกลงและทิศทางการพัฒนาชุมชนร่วมอย่างเป็นระบบ ชัดเจนซึ่งแนวทางดังกล่าวถือเป็นกระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชนที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาทุนทางสังคม วัฒนธรรมชุมชนในมิติต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม จากทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ สู่การจัดการองค์ความรู้และนวัตกรรมการสร้างคน จากทุนทรัพยากรธรรมชาติ สู่ฐานการผลิตวิสาหกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน จากทุนทางสังคม สู่การสร้างความเข้มแข็งภายในและการสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอก จากทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่โดดเด่น กระบวนการจัดการเชิงคุณค่าที่ส่งผลต่อความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาชุมชนจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม บนพื้นฐานของความเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืน ชุมชนได้กำหนดทิศทางการพัฒนาและภาพอนาคตของชุมชนผาปังเป็น *“ชุมชนแห่งความสุข สร้างสรรค์และยั่งยืน”* โดยนำกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนเป็นแนวทางในการพัฒนา

วิสัยทัศน์

ชุมชนต้นแบบการจัดการชุมชนเชิงคุณค่า
(ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน)

ความสุข : มีคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมที่ดี สภาพแวดล้อมที่ดี

สร้างสรรค์ : การจัดการชุมชนเชิงสร้างสรรค์ เศรษฐกิจเชิงนวัตกรรมและสร้างสรรค์

ยั่งยืน : การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์และพัฒนาต่อยอดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระบวนการจัดการเชิงคุณค่าเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน

ประเด็นที่ 2 ยุทธศาสตร์การพัฒนา

จากการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนจากการถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน การวิเคราะห์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในทุกมิติของชุมชน กระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง และการวิเคราะห์ศักยภาพความพร้อมของชุมชน สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชนที่มีผลกระทบต่อชุมชน โดยใช้เทคนิค (SWOT Analysis) รวมทั้งวิเคราะห์ทิศทางการพัฒนาและวิสัยทัศน์ของชุมชน นำไปสู่การกำหนดแนวทางและยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมโดยนำเสนอยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมใน 4 ยุทธศาสตร์ที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างสมดุลและครอบคลุมในทุกมิติชุมชนดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1: การจัดการองค์ความรู้ชุมชนและการบูรณาการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนโดยใช้กระบวนการเชิงคุณค่าเป็นฐานในการพัฒนา

แนวทางที่ 1.1 : การจัดการองค์ความรู้ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ สืบทอดและต่อยอดเชื่อมโยงในการพัฒนาในทุกมิติของชุมชน โดยการจัดการความรู้จะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ *ส่วนที่ 1* องค์ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนที่จะต้องถูกจัดการอย่างเป็นระบบส่งต่อองค์ความรู้ อนุรักษ์ สืบทอดและต่อยอดกระบวนการคิดในการพัฒนาสินค้าและบริการในเชิงนวัตกรรมจากชุมชน *ส่วนที่ 2* องค์ความรู้การจัดการชุมชนซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมมาตลอดระยะเวลาของการพัฒนาและจัดการชุมชนที่ประสบความสำเร็จในมิติต่าง ๆ ของชุมชน จะต้องมีการจัดการความรู้ ถอดบทเรียนของกระบวนการบริหารจัดการ เพื่อ ต่อยอดและนำไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการบริหารจัดการในมิติอื่น ๆ ของชุมชน และในพื้นที่อื่นที่มีความสนใจ

แนวทางที่ 1.2 : การบูรณาการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ฝาป้งมีสมาชิกของชุมชนทุกกลุ่มวัยที่มีศักยภาพที่หลากหลาย และมีความพร้อมในการร่วมในการพัฒนาชุมชน ดังนั้นชุมชนต้องมีแนวทางที่เป็นระบบและมีความต่อเนื่องในการพัฒนาเพื่อจะดึงศักยภาพที่แตกต่างมาบูรณาการเพื่อเป็นฐานที่เข้มแข็งในการพัฒนาชุมชน อาทิ ผู้สูงอายุถือเป็นองค์ความรู้ที่มีชีวิตที่อยู่ในชุมชนทำอย่างไรจะนำความรู้และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวมาพัฒนาต่อยอดเพื่อให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายู้สึกตนเองมีคุณค่าพึ่งตนเองได้และมีประโยชน์ต่อชุมชน เด็ก เยาวชนซึ่งถือว่าเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความคิดสร้างสรรค์มีความรู้ใหม่ด้านการสื่อสารและดิจิทัลจะทำอย่างไรให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเข้าใจความสำคัญเชื่อมโยงสิ่งที่มีอยู่อยู่กับแนวทางการพัฒนาชุมชนของตนเอง และสำหรับวัยทำงานซึ่งถือเป็นของชุมชนที่เข้มแข็ง ทำอย่างไรให้คนในชุมชนกลับมาเพื่อร่วมกันพัฒนาทำอย่างไรให้เขาเห็นแนวทางในการพัฒนาร่วมกัน เพื่อสร้างนวัตกรรมการสร้างคนของชุมชน เพื่อต่อยอดในเชิงคุณค่าและนวัตกรรมในการพัฒนามิติอื่น ๆ ของชุมชน

แนวทางที่ 1.3 : พัฒนาระบบการเชิงคุณค่าในการพัฒนาในการจัดการองค์ความรู้และการบูรณาการพัฒนาศักยภาพของคน ในการจัดการองค์ความรู้และการบูรณาการพัฒนาศักยภาพของคนจะต้องพัฒนาอย่างเป็นระบบและมีความต่อเนื่องและเกิดจากระบบการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนอย่างแท้จริงและมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพื่อความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในการพัฒนาของสมาชิกในชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 : เสริมสร้างศักยภาพการจัดการชุมชนเชิงสร้างสรรค์และนวัตกรรมวิถีอัตลักษณ์

แนวทางที่ 2.1 : การจัดการและการสร้างนวัตกรรมเพื่อการจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์ ฅาป้งมีรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนที่มีความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมในระดับหนึ่ง แต่ยังมี ความแตกต่างทางความคิดในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ โดยเป็นความแตกต่างทางความคิดในเชิงการอนุรักษ์ กับการต่อยอดบนฐานทรัพยากรของชุมชนตั้งนั้นเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนบ้านผาป้งในภาพรวมเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพที่แท้จริงของพื้นที่ ชุมชนจะต้องสร้างกระบวนการสื่อสารสร้างความรู้ความเข้าใจ ปรับกระบวนการคิดและ ความรู้สึกในการเป็นเจ้าของร่วมของสมาชิกในชุมชนส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาในทุกกระบวนการ นำแนวทางการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์มาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างนวัตกรรมการบริหารจัดการโดยเจ้าของชุมชนอย่างแท้จริง

แนวทางที่ 2.2 : ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนโดยใช้ฐานคิดที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรม วิถี ความเชื่ออัตลักษณ์ ตัวตนของคนในชุมชน วิถีของคนผาป้งมีรูปแบบความสัมพันธ์ของชุมชน ระบบเครือญาติ มีกระบวนการถ่ายทอดกระบวนการคิดในการมีส่วนร่วมในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น บริหารจัดการชุมชนที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาและกำหนดกติการ่วมกัน แนวคิด การพัฒนาแบบ “บวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ” ตั้งนั้นในส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนจะต้องยึดโยงวัฒนธรรม วิถี ความเชื่อ อัตลักษณ์ ตัวตนของคนในชุมชนเป็นฐานในการวางแผนงานในการดำเนินงาน ให้ความสำคัญกระบวนการสร้างคุณค่าปรับกระบวนการคิด สร้างความรู้สึกการเป็นเจ้าของร่วมในการพัฒนาชุมชน และส่งเสริมกระบวนการในการมีส่วนร่วมในทุกระดับ ทุกขั้นตอนของการพัฒนา ตั้งแต่ร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนา ร่วมการดำเนินงานและรับผิดชอบหน้าที่ในบทบาทต่าง ๆ ร่วมการดำเนินกิจกรรม รวมทั้งรวมการจัดการความรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 : การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน

แนวทางที่ 3.1 การรักษาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติสร้างสมดุลของการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

- อนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างสมดุลธรรมชาติปกป้องและฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม สนับสนุนการปลูกป่า และยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนไปพร้อมกัน ส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน
- การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน ปกป้องและอนุรักษ์ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ การสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรชีวภาพ เชื่อมโยงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชีวภาพใหม่ กับกระบวนการพัฒนาสินค้าชุมชนหนึ่งตำบล

หนึ่งผลิตภัณฑ์โดยค้นหาเอกลักษณ์และศักยภาพที่แท้จริงของทรัพยากรชีวภาพ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มีนวัตกรรมและมีมูลค่าสูง

- เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อให้เกิดความมั่นคง สมดุล และยั่งยืนทั้งในมิติเชิงปริมาณและคุณภาพ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อกำหนดทิศทางการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ

แนวทางที่ 3.2 สร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับชุมชน

- ส่งเสริมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- พัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพระบบรวบรวมและระบบบำบัดน้ำเสียรวมของชุมชน บริหารจัดการระบบบำบัดน้ำเสียอย่างครบวงจร โดยนำน้ำทิ้งที่ผ่านกระบวนการบำบัดแล้วกลับมาใช้ประโยชน์ด้านอื่น
- ควบคุมการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างเหมาะสม พัฒนาระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะระบบการจัดการขยะมูลฝอยและบำบัดน้ำเสีย ปรับใช้มาตรการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสมสำหรับใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติอย่างยั่งยืน ส่งเสริมแนวคิดการสร้างรายได้จากการอนุรักษ์ โดยพัฒนาขีดความสามารถและเชื่อมโยงการท่องเที่ยวชุมชน และการท่องเที่ยวธรรมชาติกับการอนุรักษ์ทรัพยากร การสืบทอดอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้ง การสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ชีวภาพของท้องถิ่นด้วย

แนวทางที่ 3.3 : ส่งเสริมกระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน

- สร้างต้นแบบผู้นำและทีมที่เข้มแข็ง และมีการบูรณาการการทำงานร่วมกันในทุกกระดับ เพื่อเป็นตัวอย่างและมีผลต่อความรู้สึกของชาวบ้านในการปฏิบัติตามหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น
- สร้างกระบวนการรับรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนถึงประโยชน์ ความจำเป็นและผลกระทบที่เกิดขึ้น กระตุ้นจิตสำนึกของความเป็นเจ้าของพื้นที่และทรัพยากร เพื่อการฟื้นคืนทรัพยากรธรรมชาติขึ้นมา โดยเน้นในการให้ความสำคัญกับการดำเนินงานที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหลัก
- กำหนดโครงสร้างการดำเนินงาน กฎระเบียบที่ชัดเจน ทั้งในรูปแบบของคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ และองค์กรอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ภายใต้ภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมาย และมีกฎระเบียบที่ชัดเจนตามกรอบกติกา ข้อตกลงที่มีการกำหนดร่วมกันของคนในชุมชน
- สร้างเครือข่ายในการดำเนินงานทั้งในส่วนของภาครัฐ ท้องถิ่น กลุ่มองค์กรต่าง ๆ รวมถึงสถาบันทางสังคมที่สำคัญ เช่น สถาบันครอบครัว วัด และโรงเรียน โดยการสนับสนุนเป็นได้ในหลายลักษณะ
- ออกแบบกิจกรรมที่หลากหลาย และต่อเนื่องเพื่อเป็นแรงจูงใจที่สามารถเข้าถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย ทุกมิติของชุมชน ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมทั้งที่

เกี่ยวข้องโดยตรงกับการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงมีการดำเนินกิจกรรมในด้านการอนุรักษ์ภายในชุมชนอยู่เสมอเพื่อเป็นการปลูกฝังและตอกย้ำจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ให้แก่คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ยุทธศาสตร์ที่ 4 : เสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาชุมชนในทุกมิติอย่างสมดุล โดยใช้ฐานภูมิปัญญาและนวัตกรรม

แนวทางที่ 4.1 : เสริมสร้างฐานการผลิตภาคเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน

- ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งเก็บน้ำ แหล่งน้ำในไร่นา อ่างน้ำขนาดเล็กและขนาดกลางให้กระจายตัวตามศักยภาพของพื้นที่ รวมทั้งให้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำ และมีการผันน้ำจากแหล่งน้ำที่มีปริมาณน้ำเกินความต้องการเข้ามาเติมในเขื่อนหรือในแหล่งน้ำที่มีปริมาณน้ำน้อยให้เพียงพอกับการทำการเกษตร
- กำหนดเขตการใช้พื้นที่ทำการเกษตรที่เหมาะสม และการสนับสนุนให้ทำการเกษตรที่สอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่ ปริมาณน้ำ และความต้องการของตลาดในพื้นที่ รวมทั้งการเร่งฟื้นฟูและปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ การฟื้นฟูพื้นที่นาร้าง และส่งเสริมการเข้าถึงปัจจัยการผลิตคุณภาพดีอย่างทั่วถึงและราคาที่เป็นธรรม
- ยกกระดับการผลิตสินค้าเกษตรและอาหารเข้าสู่ระบบมาตรฐานและสอดคล้องกับความต้องการของตลาด พัฒนามาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารให้เป็นที่ยอมรับ ทั้งในกลุ่มสินค้าที่เป็นอาหารและ ไม่ใช่อาหาร เช่น สมุนไพร ผลิตภัณฑ์เสริมสุขภาพ ความงาม ยารักษาโรค พลังงานทดแทน ให้ความรู้ด้านกระบวนการผลิตตามมาตรฐานหลักการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีรวมถึงส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรและอาหารสำหรับผู้บริโภคเฉพาะกลุ่มที่มีมาตรฐานเฉพาะ อาทิ สินค้าเกษตรอินทรีย์ และสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- ส่งเสริมการพัฒนาการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ รวมถึงการทำเกษตรกรรมตามหลักการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีโดยสนับสนุนบทบาทเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการขับเคลื่อนและการปรับกลไกและโครงสร้างพื้นฐานด้านการเกษตรที่จำเป็นในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ การพัฒนาระบบข้อมูลเกษตรกรรมยั่งยืน

แนวทางที่ 4.2 : ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ

- การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวโดยใช้ประโยชน์จากอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของชุมชนผองปิ้งที่สะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่นและวิถีชีวิตชุมชน อาทิ การท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ซึ่งจะเป็นการกระจายรายได้ไปสู่คนในชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศเพื่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวคุณภาพ
- พัฒนากลุ่มท่องเที่ยวตามศักยภาพของพื้นที่ เชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยวตามความต้องการของตลาด อาทิ การท่องเที่ยว โดยชุมชน การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวสีเขียว การท่องเที่ยวเชิงศิลปะและวัฒนธรรม
- ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่มีแนวทางในการพัฒนาควบคู่กับการธำรงอัตลักษณ์ของพื้นที่เพื่อการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์

ทั้งผลิตภัณฑ์และบริการเชิงสร้างสรรค์เพื่อมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น เส้นทางท่องเที่ยวอัตลักษณ์วิถีชุมชน แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาเพื่อการท่องเที่ยว

แนวทางที่ 4.3 : สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนและการตลาดเชิงรุก

- ส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม โดย สร้างผู้ประกอบการใหม่ที่มีจิตวิญญาณในการเป็นผู้ประกอบการที่มีทักษะในการทำธุรกิจ รู้จักใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการผลิต การจัดการ การขาย หรือเป็น Smart SMEs และพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง โดยสนับสนุนการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนตามความพร้อมและศักยภาพ ตลอดจนการสร้างสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาให้เอื้อต่อการเรียนรู้และกระตุ้นการเป็นผู้ประกอบการ วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ในการสร้างขีดความสามารถของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมให้เติบโตและแข่งขันได้
- ส่งเสริมการทำตลาดเชิงรุก เพื่อเพิ่มความต้องการบริโภคสินค้าและบริการ โดยสร้างความต้องการของผู้บริโภคในสินค้าที่มีคุณภาพมาตรฐาน สร้างตราสินค้า พัฒนาระบบบัญชีแสวงหาตลาดใหม่และขยายตลาดการค้า ตลอดจนการพัฒนาทักษะของผู้ประกอบการให้ผลิตได้และขายเป็นในการทำธุรกิจ

แนวทางที่ 4.4 : การสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน

- ค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อสร้างเรื่องราว (Story) ชุมชน
- สร้างอัตลักษณ์ชุมชนที่ชัดเจน (สโลแกน คำขวัญ โลโก้ สี)
- สร้างกระบวนการส่งต่อคุณค่าสู่กลุ่มเป้าหมายทั้งสินค้าและบริการ (กำหนดรูปแบบและเนื้อหาชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน) รวมทั้งสร้างภาพลักษณ์ชุมชนและกระบวนการสื่อสารชุมชนต้นแบบ

แนวทางที่ 4.5 : ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน

- ค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์และแตกต่าง
- ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่มีแนวทางในการพัฒนาควบคู่กับการธำรงอัตลักษณ์ของพื้นที่เพื่อการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนซึ่งมีแนวทางในการพัฒนาต่อยอดในรูปแบบต่าง ๆ พัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาชุมชน พัฒนาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่จากทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อสร้างสินค้าอัตลักษณ์

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน และจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนา ตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR = Participatory Action Research) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ถูกต้อง และมีความน่าเชื่อถือจึงได้กำหนด ประชากรเป้าหมาย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญครอบคลุมทุกกลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มประชาชนในพื้นที่ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ครู ภูมิปัญญาในชุมชนตำบลผาปัง และกลุ่มหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบโดยตรงทั้งส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชนและภาคประชาชน นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ และกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสารจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสำรวจพื้นที่จริง การจัดเวทีประชาคม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมเชิงปฏิบัติการ สทนากลุ่ม (Focus Group) การสัมภาษณ์เชิงลึก และเวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล การวิเคราะห์ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทุกขั้นตอนเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย และนำข้อมูลมาสังเคราะห์เพื่อตอบคำถามการวิจัยเรียงตามวัตถุประสงค์ วิเคราะห์นำเสนอข้อมูลและเนื้อหาตามกรอบงานวิจัยเชิงคุณภาพ

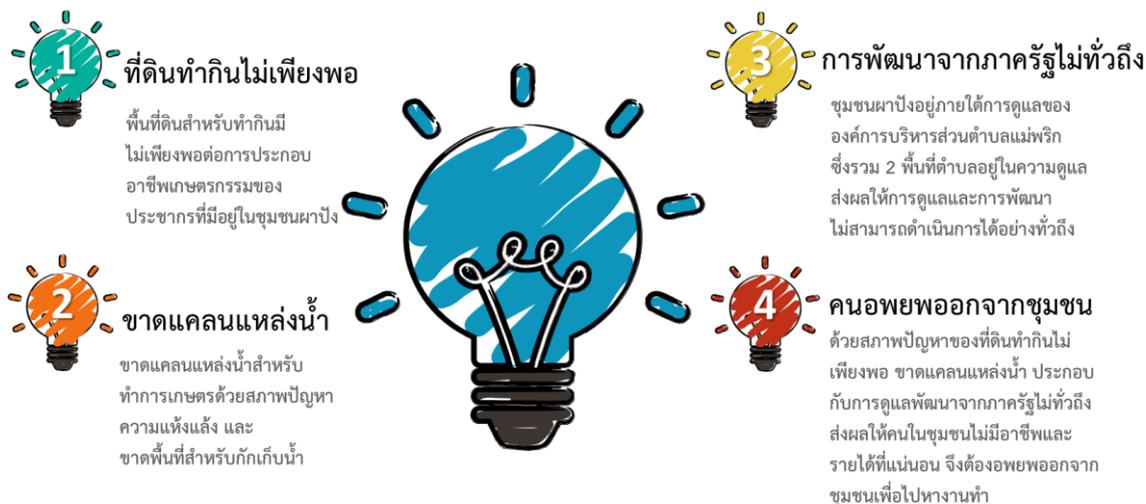
ในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเริ่มจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสาร การศึกษาภาคสนาม สัมภาษณ์เชิงลึก และจากการประชุมกลุ่ม แล้วนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้ นำเสนอในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์บริบท ศักยภาพ ความพร้อม ปัญหา ความต้องการ ถอดบทเรียน จัดทำยุทธศาสตร์ และเวทีวิพากษ์เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล การวิเคราะห์ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทุกขั้นตอนเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย และนำข้อมูลมาสังเคราะห์เพื่อตอบคำถามการวิจัยเรียงตามวัตถุประสงค์ วิเคราะห์นำเสนอข้อมูลและเนื้อหาตามกรอบงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ประเด็น คือ ผลวิเคราะห์ ถอดบทเรียนการจัดการชุมชน ผลการวิเคราะห์การจัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมบนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน นำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปางและยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ดังสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะตามลำดับดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้แบ่งเนื้อหาในการออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่และแต่ละหัวข้อแบ่งเป็นหัวข้อย่อย ๆ ดังนี้

5.1.1 บทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน
จากการถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน ได้กำหนดประเด็นในการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ประเด็นโดยเสนอบทวิเคราะห์จากงานวิจัยดังต่อไปนี้

1) ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน จุดเริ่มต้นของการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง เกิดขึ้นโดยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนภายใต้สภาวะการณ์ที่ขาดแคลนและผลกระทบจากแรงกดดันต่าง ๆ ที่มีต่อการดำรงวิถีชีวิต อาทิ ความแห้งแล้งจากการขาดแคลนแหล่งน้ำซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำเกษตรกรรมอันเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านในชุมชน ประกอบกับขาดการส่งเสริมดูแลจากภาครัฐซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนต้องอพยพโยกย้ายออกจากชุมชนไปยังต่างถิ่นเพื่อประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานอาศัยซึ่งก่อให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในชุมชนโดยจากผลกระทบและแรงกดดันดังกล่าว ชาวบ้านที่ยังคงอาศัยอยู่ในชุมชนจึงได้ริเริ่มแนวความคิดการพัฒนาเพื่อความอยู่รอดโดยการพึ่งตนเองเป็นหลัก

ภาพที่ 5.1 แสดงกรอบคิดที่มาจากจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน

2) กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน จากสภาพปัญหาและสภาวะการณ์ที่เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านชุมชนผาปัง สู่การพัฒนาภายใต้แนวความคิดการพัฒนาเพื่อความอยู่รอดโดยการพึ่งตนเองเป็นหลัก สร้างพลังบวกในการขับเคลื่อน การบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นในการพัฒนาและวางระบบ มีเป้าหมาย ข้อตกลงและทิศทางการพัฒนาชุมชนร่วมอย่างเป็นระบบ ระดมกลุ่มคนที่มีแนวคิด ในการร่วมแก้ไขปัญหาและพัฒนา โดยจัดตั้งเป็นคณะทำงานพัฒนาชุมชนผาปัง และกำหนดรูปแบบการจัดการโดยการจัดตั้งชมรมพัฒนาผาปัง ก่อนพัฒนาเป็นมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปังในปัจจุบัน เพื่อเป็นแกนหลักดำเนินการขับเคลื่อนและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งกลุ่มคนที่รวบรวมและจัดตั้งขึ้นเป็นคณะกรรมการนั้น ต่างมี

ความรู้ ความเชี่ยวชาญในแขนงสาขาที่แตกต่างกันไป ซึ่งมีรูปแบบการบริหาร แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มหลักคือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ มีแผนงาน 6 ยุทธศาสตร์ โดยมีเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนผาปัง เป็นศูนย์ปฏิบัติการด้านเศรษฐกิจชุมชนเพื่อดำเนินการด้านต่าง ๆ อาทิ (1) การดำเนินงานสร้างคนคุณธรรมวัฒนธรรมมีชีวิตของคณะกรรมการชุมชน (2) การพัฒนาบุคลากรในตำบลผาปัง ให้มีองค์ความรู้ต่อการพัฒนาขับเคลื่อนกลไกเพื่อดำเนินกิจการปัญญาปฏิบัติศึกษาในรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง Learning by doing (3) การบริหารจัดการที่ดินทำกิน และทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ สิ่งแวดล้อมในชุมชน ภายใต้กฎหมายเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ชุมชนตำบลผาปังได้กำหนดเป็นแผนงานจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ "คน" กับ "ป่า" อยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพา โดยมีการจัดการที่ดินกรรมสิทธิ์ไม่ให้มีการบุกรุกทำลายป่า พร้อมทั้งวางแผนบริหารจัดการที่ให้มีการดูแลและพัฒนาในรูปแบบที่ดินสวนป่าเศรษฐกิจ (50 ไร่) ที่ดินป่าชุมชน (24,451 ไร่) และที่ดินป่าอนุรักษ์ ภายใต้กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ร่วมกับกรมป่าไม้ โดยการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิ การปลูกในที่ดินกรรมสิทธิ์ การปลูกในพื้นที่ป่าชุมชน สวนป่าเศรษฐกิจชุมชน การดูแลต้นน้ำ การสร้างฝาย การบริหารจัดการน้ำทางท่อ การสร้างอ่างเก็บน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังได้มีการออกแบบรายละเอียด (Detail design) โดยการจัดทำแผนที่กลยุทธ์ชุมชนพึ่งตนเอง พ.ศ.2547-2567 ให้ครอบคลุมการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ จากฐานชีวภาพในท้องถิ่น โดยอาศัยทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทรัพยากรบุคคล และทุนสนับสนุนความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และเอกชนภายนอกมาบริหารจัดการความร่วมมือเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางสังคม

3) ปัญหาในการดำเนินงานในปัจจุบัน ปัญหาในการดำเนินงานเบื้องต้นเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนบ้านผาปัง คือ ความแตกต่างทางความคิดในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ โดยเป็นความแตกต่างทางความคิดในเชิงการอนุรักษ์ กับการต่อยอดบนฐานทรัพยากรของชุมชนเพื่อพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างควบคู่ ในเชิงของการคำนึงถึงผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ทั้งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่อาจเสื่อมโทรมลงจากการท่องเที่ยวที่ขาดการควบคุมอย่างเท่าทัน ตลอดจนผลกระทบต่อประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงในเรื่องขององค์ความรู้ชุมชนที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก หากแต่ไม่ได้รับการจัดการองค์ความรู้และการเพิ่มพูนพัฒนาอย่างเป็นระบบและตรงประเด็น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อรองรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นกับชุมชนผาปังนี้ ได้ถูกนำมาสานต่อในเชิงพัฒนาองค์ความรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาและการจัดการการพัฒนาของตำบลผาปังในปัจจุบัน

ประเด็นต่อไปที่เป็นปัญหาต่อการพัฒนา คือการกระจายผลประโยชน์จากการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติของผาปัง ซึ่งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ถูมองว่าควรคำนึงถึงประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับในระยะยาวมากกว่าการใช้ประโยชน์เพียงชั่วคราวเท่านั้น ในเชิงการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความสมดุลของระบบนิเวศน์ของชุมชน ซึ่งเหตุผลดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความกังวลที่เกิดขึ้นต่อการสมบูรณ์ของอาหารจากป่าที่อยู่ล้อมรอบชุมชน อันถือว่าเป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำหลักของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน

4) จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน ในการดำเนินงานของชุมชนผาปังนั้น จุดเด่นที่พบได้อย่างชัดเจนมาจากปัจจัยที่มาหนุนเสริมอย่างเป็นลำดับขั้นซึ่งเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับทุนทางสังคมบนฐานทรัพยากรในชุมชนที่สำคัญ 3 ด้านคือทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนมนุษย์และฐานองค์ความรู้ ทุนทางสังคม จากฐานทุนทรัพยากรชุมชนที่มีอยู่ทั้ง 3 ด้าน นำมาสู่กระบวนการพัฒนาที่ถือเป็นจุดเด่นของคนในชุมชน ได้แก่ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ สู่ฐานการผลิตวิสาหกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน ทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ สู่การจัดการองค์ความรู้และนวัตกรรมการสร้างคน (การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน) ทุนทางสังคม สู่การสร้างความเข้มแข็งภายในและการสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอก

จากศักยภาพทุนทรัพยากรธรรมชาติผสมผสานกับทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ที่ได้รับการบริหารจัดการ และการพัฒนาอย่างเป็นระบบตรงจุด ภายใต้การขับเคลื่อนงานของมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปัง โดยคณะกรรมการพัฒนาชุมชนผาปังนั้น ก่อให้ชุมชนตำบลผาปัง สามารถสร้างอำนาจการต่อรองในเชิงคุณค่าทางสังคมและมูลค่าทางเศรษฐกิจได้เพิ่มมากขึ้น โดยตัวชี้วัดแห่งความสำเร็จที่สะท้อนสู่ภายนอกอย่างชัดเจน คือ การที่ชุมชนได้รับการยอมรับด้านการศึกษ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนในฐานชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ หรือการวิจัยที่เกี่ยวเนื่องในความเป็นชุมชนต้นแบบโดยความร่วมมือกับหน่วยงาน/องค์กรภาคธุรกิจและภาคสังคมต่าง ๆ รวมถึงการผลิตภัณฑ์ชุมชนได้รับมาตรฐานคุณภาพและการยอมรับในวงกว้างทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังรางวัลเชิงบริหารจัดการและการสร้างคุณธรรมจริยธรรมเพื่อสร้างสรรค์มูลค่าเพิ่มทางสังคมร่วม (CSV) อย่างเป็นระบบจากรุ่นสู่รุ่น อาทิ รางวัล Thailand Green Design Awards รางวัลป่าชุมชน เป็นต้น

จุดเด่นของชุมชนผาปังคือมีแนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่มีทิศทางที่ชัดเจน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดหลักเริ่มแรก คือ การพึ่งตนเองและการอยู่รอดด้วยตนเองจากฐานทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ และการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งคนในชุมชน สู่แนวคิดการดำเนินงานที่มีการพัฒนาต่อยอด คือ “ปัญญาปฏิบัติศึกษาการเรียนรู้ที่ยั่งยืน” โดยสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เสริมสร้าง พัฒนา และยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของชุมชน โดยใช้อัตลักษณ์ และองค์ความรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อสร้างความแตกต่าง และความโดดเด่นของชุมชนตำบลผาปัง ให้เป็นศูนย์ปัญญาปฏิบัติศึกษาการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง Learning by doing ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน สร้างงานวิจัย สิ่งประดิษฐ์ นวัตกรรม และงานสร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นองค์ความรู้การจัดการจัดการ การจัดการ การแก้ปัญหา และพัฒนาชุมชน พัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น พัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชน เพื่อขับเคลื่อนกิจการเพื่อสังคม Social Enterprise จากทรัพยากรและวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น

5) ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารจัดการของชุมชนตำบลผาปัง คือ ความแตกต่างของกระบวนการคิดและทัศนคติเชิงบวกของผู้นำและคนในชุมชน โดยมองปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเป็นภาวะกีดกันและการบีบคั้นทางสังคมมาเป็นแรงขับเคลื่อนต่อสู้และพัฒนาในรูปแบบแนวคิดใหม่ สร้างเป็นพลังบวกในการขับเคลื่อนการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ตามความถนัดตามความเชื่อ และความศรัทธา นอกจากนี้ยังร่วมกันมองศักยภาพของทุนที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐาน

สำคัญแห่งการพัฒนาเพื่อการอยู่รอดในการดำรงวิถีชีวิตในการอนุรักษ์ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดแบบดั้งเดิม ซึ่งทั้งหมดรวมเป็นบทเรียนเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ การแก้ไขปัญหา และการพัฒนาต่อยอดในอนาคต

ทั้งนี้ กระบวนการที่ถูกลำมากรองรับอย่างเป็นปกติธรรมดาตามบริบทและศักยภาพของชุมชน และการบริหารจัดการในทุกกระบวนการตั้งอยู่บนฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน กล่าวคือ เป็นการประสานผลประโยชน์และผลกระทบร่วมกันของชุมชน เพื่อหาจุดลงตัวของการพัฒนาและการลดความขัดแย้ง อาทิ การร่วมคิดร่วมทำร่วมพัฒนา การอยู่อย่างเกื้อกูลและพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างเต็มประสิทธิภาพโดยการศึกษาทดลองภายใต้กระบวนการวิจัย การวางระบบการดำเนินงานในทุก ๆ เรื่อง การสร้างกฎระเบียบชุมชนเพื่อนำไปสู่ความมีวินัยและจิตสำนึกแม้ไร้การควบคุม และการสร้างคุณค่าชุมชนรวมถึงมาตรฐานสินค้าเพื่อสร้างการยอมรับและการเข้าถึงโอกาสที่เพิ่มมากขึ้น เป็นต้น

6) คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่ ผลสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน ผลสำเร็จในการดำเนินงานของชุมชนที่สะท้อนกลับคืนสู่ทุนทรัพยากรของชุมชนทั้ง 3 ด้าน ให้มีศักยภาพที่เพิ่มมากขึ้น ได้แก่ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (2) ทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ และ (3) ทุนทางสังคมของชุมชน โดยทุนทรัพยากรธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นได้อย่างประจักษ์ชัดจากคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและมีความสมดุลควบคู่กับศักยภาพที่มีอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบ ทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ ที่สะท้อนผ่านกระบวนการคิดของคนในชุมชนที่ได้รับการปรับประยุกต์ใหม่ภายใต้ศักยภาพของทุนที่มีอยู่ควบคู่กับบทเรียนจากความขัดแย้งสู่การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาและการจัดการตนเองของชุมชน โดยถือให้สังคมเป็นตัวขับเคลื่อนพร้อมทั้งเป็นตัวกำกับสังคมในอีกทางหนึ่ง ทุนทางสังคมของชุมชน อันแสดงให้เห็นถึงการยอมรับในเชิงคุณค่าจากสังคมภายนอกทุกภาคส่วนที่มีต่อชุมชนในฐานะชุมชนต้นแบบการดำเนินการด้านการบริหารจัดการตนเองเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการพัฒนาสำหรับพื้นที่อื่น ๆ

5.1.2 องค์ความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม จากการจัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ได้กำหนดขอบเขตความรู้และรายละเอียดความรู้ทุนทางสังคมวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเด็นประกอบด้วยบริบทของชุมชน ปัญหาความต้องการ ศักยภาพความพร้อมของชุมชนและทุนทางสังคมและวัฒนธรรม 5 ภูมิวัฒนธรรมโดยเสนอบทวิเคราะห์จากงานวิจัยดังต่อไปนี้ตำบลผาปังเป็นตำบลเล็ก ๆ ที่ซ่อนอยู่ในหุบเขาอย่างโดดเดี่ยว มีสภาพเป็นที่ราบ มีภูเขาเป็นบางส่วน มีพื้นที่ทำนา ทำสวน ทำไร่ ประมาณ 2 ใน 4 ของพื้นที่ทั้งหมด และเป็นทางตันที่ไม่อาจเดินทางด้วยรถยนต์เพื่อจะผ่านไปยังอำเภอลี่ จังหวัดลำพูนได้ ทั้งที่อยู่คนละฟากของภูเขาที่มีชื่อเรียกว่า “ดอยอานม้า” และ “ดอยหลวง” ขุนเขาทั้งสองลูกนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของผาปังและเชื่อกันว่าเหตุที่ชื่อ “ผาปัง” สืบเนื่องมาจากเป็นภูเขาหิน เมื่อมีแรงสั่นสะเทือนจากเหตุแผ่นดินไหว หรือฝนตกมาก ๆ ทำให้หินกร่อนและเมื่อถูกกัดเซาะนานวันเข้า จึงได้พังทลายลงมา (ปัง เป็นภาษาคำเมือง หมายถึง พัง) มีเนื้อที่ประมาณ 81 ตารางกิโลเมตร มีลำห้วยแม่ป๋วมกับห้วยผาปัง ไหลผ่านหมู่บ้าน ลำห้วยแม่วอดไหลผ่านทิศทางเหนือ “ห้วยแม่ขยาก” ไหลผ่านทางทิศใต้ มีวัดจำนวน 3 วัด ในตำบลผาปังประกอบด้วย 5 หมู่บ้านได้แก่ บ้านนาริน บ้านผาปังหลวง บ้านผาปังกลาง บ้านห้วยไร่ และบ้านเด่นอุดม และ 1

โรงเรียน ซึ่งถึงจะเป็นโรงเรียนที่ห่างไกลความเจริญแต่ก็คว้าวางวัลระดับเขตและระดับประเทศเป็นที่ประจักษ์ มีถนนสายเถิน-ผาปิง ระยะทาง 14 กิโลเมตรเพื่อติดต่อภารกิจในอำเภอเถิน และใช้เป็นเส้นทางหลักในการสัญจรไปเมืองใหญ่ ตำบลผาปิงอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่พริกไปทางทิศเหนือ 24 กิโลเมตร การคมนาคมสะดวกทางลาดยางตลอดสาย มีทางเข้าออกอยู่สองเส้นทาง คือ ทางอำเภอแม่พริก-ตำบลผาปิง และตำบลผาปิง-อำเภอเถินเป็นชนชาวไทยพื้นเมือง มีภาษาถิ่น หรือภาษาพูด คือ ภาษาพื้นเมือง สถานภาพทางสังคมเป็นระบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีวิถีในการดำเนินชีวิต ศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมือนกัน ซึ่งอาชีพหลักของคนผาปิงคือเกษตรกร และด้วยพื้นที่ที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นป่าต้นน้ำ จึงมีสภาพอากาศที่บริสุทธิ์ดีเยี่ยม มีทิวทัศน์ที่ยังไม่ได้เปิดเผยหลายแห่ง ซึ่งถือเป็นจุดขายของตำบลผาปิง และประการสำคัญพื้นที่ในตำบลผาปิงมีผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ พืชพันธุ์ธัญญาหารจากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเห็ดโคน เห็ดเผาะ และเห็ดอีกหลายชนิด รวมไปถึงสัตว์ป่าอนุรักษ์ที่จัดว่าเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปคือ อี้ง แอ้ อีกทั้งผักป่าพื้นบ้านนานาชนิด ไม่ว่าจะเป็น ดอกก้าน ผักหวาน ผักก้อแก้ว ผักบอนเต่า ฯลฯ

จากการเล่าต่อ ๆ กันมาของบรรพบุรุษที่ว่ารากเหง้าของคนผาปิงมาจากคนบ้านท่าหลวง อำเภอเถิน ซึ่งเมื่อถามว่าคนบ้านท่ามาจากไหน บ้างก็บอกว่ามาจากเชียงใหม่ ตอนปลายสมัยอยุธยา หรือต้นธนบุรี ซึ่งเป็นช่วงที่พระเจ้าตากสินมหาราชทรงขับไล่พม่าออกจากอาณาจักรล้านนาแล้วกวาดต้อนผู้คนจากเชียงแสน จากสิบสองปันนา (ไทลื้อ) มาไว้แถบลำปาง เชียงใหม่ เถิน ฯลฯ เป็นต้นคนรุ่นแรกที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่ตำบลผาปิง ที่มาจากบ้านท่าหลวงชื่อ “เจ้ากู” “เจ้าสาต” และคนรุ่นที่ 2 มาตั้งรกรากอยู่บริเวณวัดห้วยไร่ ซึ่งสันนิษฐานว่าพวกนี้มาอยู่ก่อนยุคสมัยคนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในตำบลผาปิงบริเวณหมู่ 2 ในปัจจุบันนี้

ปัจจุบันพื้นที่ตำบลผาปิงนับเป็นพื้นที่ที่ตรวจสอบในระบบการปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่มี อบต. หรือเทศบาล เป็นของตนเอง ต้องไปรวมอยู่กับท้องถิ่นอื่น ๆ ด้วยความตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวเมื่อปี พ.ศ. 2550 ชาวตำบลผาปิงกลุ่มหนึ่ง จึงได้ตั้งคณะกรรมการพัฒนาชุมชนตำบลผาปิงขึ้นเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการชุมชนแบบพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนโดยจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ มีเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนผาปิง เป็นหน่วยงานกำกับทิศทางการพัฒนาชุมชน และมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปิง ทำหน้าที่เป็นกรรมการอำนวยการบริหารชุมชน เป็นนิติบุคคล ที่ทำหน้าที่ประสานความร่วมมือ เชื่อมโยงโครงข่ายผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมเป็นเจ้าของในการพัฒนาโครงการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน ทั้งในระบบราชการ และนอกระบบ ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนามวลรวมความสุขของประชาชนตำบลผาปิงด้วยการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน และด้วยการพัฒนาชุมชนเพื่อก้าวสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน คนผาปิงจึงมีความสุขอยู่ท่ามกลางธรรมชาติตามอัตภาพ

5.1.3 กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิสาหกิจพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน การศึกษากระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่อการพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนได้ดำเนินการตามกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ครบทุกขั้นตอน โดยเริ่มจากจัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชน ถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตาม

ศักยภาพและบริบทของชุมชน ยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง จากการศึกษาพบว่า ชุมชนตำบลผาปังมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในหลากหลายมิติ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่โดดเด่นของผาปังประกอบด้วย ทุนมนุษย์และฐานองค์ความรู้ ชุมชนผาปังมีจุดเด่นในกระบวนการบริหารจัดการคนในกลุ่มต่าง ๆ ที่มีช่วงวัยแตกต่างกัน โดยมีการดึงมาเป็นศักยภาพออกมาเพื่อการพัฒนาในแต่ละด้านอย่างเหมาะสม ทั้งกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งเปรียบเสมือน “องค์ความรู้ที่มีชีวิต” กลุ่มเด็กและเยาวชน รวมถึงกลุ่มคนวัยทำงานที่กลับคืนมาสู่ชุมชน โดยในแต่ละกลุ่มคนเหล่านี้ต่างมีศักยภาพในองค์ความรู้ที่แตกต่างซึ่งสามารถใช้เป็นฐานที่เข้มแข็งในการพัฒนาชุมชน ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนผาปัง แวดล้อมด้วยพื้นที่ป่าเศรษฐกิจชุมชน หรือ ป่าสวน ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารหลักของคนในชุมชน ซึ่งเป็นฐานทุนทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่มีการนำไปพัฒนาต่อยอดสู่การสร้างรายได้และอาชีพให้แก่คนในชุมชน ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนและมุ่งสู่ธุรกิจชุมชนในอนาคต ทุนทางสังคม ผาปังมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง มีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติของคนในชุมชนและสถาบันทางสังคมพื้นฐานของชุมชน คือ บ้าน วัด โรงเรียน ที่เข้มแข็งบนพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชน นำไปสู่กระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชนในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยใช้กระบวนการปลูกจิตสำนึกและพลังบวกของคนในชุมชนในการขับเคลื่อนการถ่ายทอดและปลูกฝังในวิถีคิด และวิถีวัฒนธรรมของชุมชนแก่คนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยนวัตกรรมทางความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือหรือกลไกหลักในการเชื่อมโยงความคิด ความต่าง และความร่วมมือของคนในชุมชน มีกระบวนการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนโดยใช้วิถีเป็นฐานในการพัฒนาและวางระบบการฟื้นฟู ดูแล และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ แหล่งน้ำ และพืชพรรณอาหารป่าต่าง ๆ ให้คงอยู่ ด้วยความตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนในระยะยาว มีเป้าหมาย ข้อตกลงและทิศทางการพัฒนาชุมชนร่วมอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย มีแผนพัฒนาชุมชนตำบลผาปัง 20 ปี (2547-2567) มีการกำหนดกติกาชุมชนร่วมกันกำหนดเป็น**ธรรมนูญหมู่บ้าน** มีการกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการในลักษณะคณะกรรมการเพื่อพัฒนาชุมชนร่วมกัน ประกอบด้วย คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการตำบลผาปังและมูลนิธิพัฒนาชุมชนผาปัง กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่กระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม จากทุนมนุษย์และฐานภูมิองค์ความรู้ สู่การจัดการองค์ความรู้และนวัตกรรม การสร้างคนจากทุนทรัพยากรธรรมชาติสู่ฐานการผลิตวิสาหกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชนจากทุนทางสังคมสู่การสร้างความเข้มแข็งภายใน และการสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกจากฐานการพัฒนา ดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาเชิงประจักษ์ คือ การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมเป็นเจ้าของ การพัฒนาอย่างยั่งยืน ในรูปแบบ “การเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง” บนฐานทุนทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนเกิดการต่อยอดและมีความต่อเนื่องร่วมทั้งการพัฒนาในมิติที่หลากหลายและสมดุล คณะผู้วิจัยจึงนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน โดยใช้ฐานศักยภาพคน ผ่านตัวตนอัตลักษณ์ที่ชัดเจนของคนผาปัง ฐานความเข้มแข็งของสถาบันทั้งสถาบันครอบครัว ระบบเครือญาติ องค์กรทั้งภายในและภายนอกที่สนับสนุน รวมทั้งองค์กรเครือข่าย

พันธมิตรและวิสาหกิจชุมชน ฐานวัฒนธรรมชุมชน วิธีอัตลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะพื้นที่โดดเด่น แตกต่างจากพื้นที่อื่นอย่างชัดเจน รวมทั้งฐานภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่สะสมจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่ครอบคลุมในทุกมิติของชุมชน ทั้งสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม เน้นการบูรณาการกระบวนการสร้างคุณค่าของชุมชนอย่างสมดุล เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาเพื่อให้ผาปังเป็นชุมชนแห่งความสุข สร้างสรรค์และยั่งยืน โดยนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนในรูปแบบ PHAPANG Model ประกอบด้วย

P: Potential and community capital with balanced development and covering all dimensions หมายถึง ศักยภาพและทุนชุมชน มีการพัฒนาอย่างสมดุลและครอบคลุมทุกมิติ

ชุมชนตำบลผาปังมีศักยภาพที่หลากหลายที่สามารถพัฒนาต่อยอดในการสร้างมูลค่าเพิ่มและความเข้มแข็งของชุมชน จากการวิจัยพบว่าการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจของผาปังประสบความสำเร็จในระดับที่สามารถสร้างรายได้และเป็นต้นแบบในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็งพื้นที่ต่าง ๆ เข้าศึกษาดูงานเพื่อนำไปประยุกต์อย่างต่อเนื่อง จากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน พบว่าชุมชนยังมีความต้องการในการพัฒนาในมิติอื่น ๆ ของชุมชน ซึ่งมีศักยภาพทั้งทางด้านสังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการจัดการความรู้ของชุมชนที่สามารถนำไปเป็นฐานในการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ของชุมชนดังนั้นในการพัฒนาชุมชนจึงเสนอให้ชุมชนพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาในทุกมิติของชุมชนอย่างสมดุลเพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว

H: Human capital development process on the basis of knowledge and innovation to create a value process for the community หมายถึง กระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์ บนฐานองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชน

ชุมชนบ้านผาปังมีการสะสมองค์ความรู้ของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นในรูปแบบ ที่หลากหลาย เช่น องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ องค์ความรู้การจัดการชุมชนแบบวิถีดั้งเดิมและกระบวนการจัดการที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นตามบริบทและการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งนวัตกรรมกระบวนการสร้างคนของชุมชน ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวเป็นฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาจึงควรมีกระบวนการเชิงคุณค่าที่จะต่อยอดทั้งกระบวนการคิด กระบวนการบริหารจัดการต่อยอดในเชิงคุณค่าและนวัตกรรมซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาที่เกิดความยั่งยืนและคุณค่าเกิดขึ้นในทุกกระบวนการ อาทิ องค์ความรู้ในการส่งต่อองค์ความรู้ อนุรักษ์ สืบทอด เผยแพร่อย่างเป็นระบบ ส่งต่อสร้างสินค้าและบริการในเชิงนวัตกรรมจากชุมชน สรุบทบทเรียนเพื่อเป็นต้นแบบในการประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น ๆ

A: Administration and innovation for community management with creative conflict management processes หมายถึง การจัดการและการสร้างนวัตกรรมเพื่อการจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์

ในการบริหารจัดการชุมชนที่ผ่านมาสมาชิกในชุมชนบางส่วนยังมีความเข้าใจในเป้าหมายการพัฒนา และภาพรวมในการพัฒนาไม่ตรงกันซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งเชิงความคิดของคนในชุมชนต่อการพัฒนาในบางส่วน ดังนั้นในกระบวนการสร้างคุณค่าจะต้องร่วมสร้างรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนใหม่ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์ เพื่อดึงศักยภาพของสมาชิกในชุมชนมาร่วมพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ ตามความสามารถ ความเชี่ยวชาญ บนพื้นที่

ฐานความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในรูปแบบการบริหารจัดการที่มีความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน

P: Participation and strengthen the participation process that adheres to the cultural base, the way of belief, community identity and identity of people in the community หมายถึง การมีส่วนร่วมและเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรมวิถี ความเชื่อ อัตลักษณ์ และตัวตนของคนในชุมชน

ในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนด้วยกลไกที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรมวิถี ความเชื่อ อัตลักษณ์ตัวตนของคนในชุมชนจะนำไปสู่กระบวนการเชิงคุณค่าที่แตกต่างจากชุมชนอื่น เนื่องจากชุมชนผาปึงมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่เข้มแข็งที่เอื้อต่อกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งในรูปแบบความสัมพันธ์ของชุมชน ระบบเครือข่ายและกระบวนการถ่ายทอดกระบวนการคิดในการมีส่วนร่วมในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น รวมทั้งระบบการบริหารจัดการชุมชนที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาและกำหนดกติการ่วมกันในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในทุกระดับ โดยแบ่งหน้าที่และบริหารจัดการเชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น มีหน้าที่ความรับผิดชอบตั้งแต่การดำเนินงานขั้นต้นขั้นกลาง และขั้นปลาย เชื่อมโยงเป็นโครงข่ายความร่วมมือที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตภายในชุมชนยึดหลัก บวร (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นตัวจักรในการขับเคลื่อนร่วมกัน ปรับกระบวนการคิดสร้างความรู้สึกร่วมในการพัฒนาชุมชน และส่งเสริมกระบวนการในการมีส่วนร่วมในทุกระดับ มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา มีส่วนร่วมในการดำเนินงานและรับผิดชอบหน้าที่ในบทบาทต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม และมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน

A: Authentic Local Identity and Creating Community's Identity Brands for sustainable creative happiness หมายถึง อัตลักษณ์ท้องถิ่นและการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน

การสื่อสารในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่หลากหลายและรวดเร็วกระบวนการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นจึงมีความจำเป็น ชุมชนควรมีกระบวนการเชิงคุณค่าที่นำไปสู่การสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ที่เป็นระบบ โดยเริ่มจากกระบวนการค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อสร้างเรื่องราว (Story) ชุมชนและสร้างกระบวนการส่งต่อคุณค่าสู่กลุ่มเป้าหมายทั้งสินค้าและบริการ (กำหนดรูปแบบและเนื้อหาชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน) สร้างอัตลักษณ์ชุมชนที่ชัดเจน (สโลแกน คำขวัญ โลโก้ สี) รวมทั้งสร้างภาพลักษณ์ชุมชนและกระบวนการสื่อสารชุมชนต้นแบบ

N: Notable local identity products หมายถึง ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์

ชุมชนผาปึงมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่สามารถนำมาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและแบรนด์อัตลักษณ์ของชุมชนในหลากหลายมิติและสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่นที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์โดยใช้กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่มีแนวทางในการพัฒนาควบคู่กับการธำรงอัตลักษณ์ของพื้นที่เพื่อการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนซึ่งมีแนวทางในการพัฒนาต่อยอดในรูปแบบต่าง ๆ พัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงสร้างสรรค์

จากภูมิปัญญาชุมชนพัฒนา สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่จากทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อสร้างสินค้าอัตลักษณ์ ผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์และบริการเพื่อมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์ สืบทอด เส้นทางท่องเที่ยวอัตลักษณ์วิถีชุมชน และแหล่งเรียนรู้ครุภูมิปัญญาเพื่อการท่องเที่ยว

G: Genuine value creation and the process of value creation and utilization of natural resources and the environment by adapting the local wisdom base หมายถึงคุณค่าที่แท้จริงและกระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน

กระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชนนั้นทุกภาคส่วนในชุมชนจะต้องให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าที่แท้จริง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญาของชุมชน และในกระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จะต้องมีกระบวนการผสมผสานแนวคิดที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนเข้ากับแนวคิดสมัยใหม่ ผสานแนวคิดรูปแบบ ความเชื่อวิถีแบบดั้งเดิม ที่สืบทอดมาปรับประยุกต์ใช้ หรือเชื่อมระบบความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับแนวทางการอนุรักษ์สมัยใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน สามารถควบคุมพฤติกรรมของคนได้ในวงกว้างและไม่ขัดต่อสภาพหรือบริบทของชุมชนมากที่สุดและเพื่อให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จจะต้องมีกระบวนการเสริมเพื่อเกิดการขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรม อาทิกระบวนการสร้างต้นแบบผู้นำและทีมที่เข้มแข็ง สร้างกระบวนการรับรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนถึงประโยชน์ ความจำเป็นและผลกระทบที่เกิดขึ้น การกำหนดโครงสร้างการดำเนินงาน กฎระเบียบที่ชัดเจน สร้างเครือข่ายในการดำเนินงาน และการออกแบบกิจกรรมที่หลากหลาย และต่อเนื่องเพื่อเป็นแรงจูงใจที่สามารถเข้าถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย ทุกมิติของชุมชน ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึง มีการดำเนินกิจกรรมในด้านการอนุรักษ์ภายในชุมชนอยู่เสมอเพื่อเป็นการปลูกฝังและตอกย้ำจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ให้แก่คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างยั่งยืน เกิดกระบวนการเชิงคุณค่าทั้งในเชิงของกระบวนการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ เกิดกระบวนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างต่อเนื่อง และเกิดความรู้สึก และจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกันของสมาชิกในชุมชน

5.1.4 ยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ในกระบวนการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นได้กำหนดประเด็นในการวิเคราะห์ ออกเป็น 2 ประเด็นโดยเสนอบทวิเคราะห์จากงานวิจัยดังต่อไปนี้

1) สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชน

จุดแข็ง (Strength) พบว่าชุมชนผาปังมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นมิตรและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้นำชุมชนมีวิสัยทัศน์และความเข้มแข็ง ศักยภาพของคนในชุมชนที่มีอยู่ทั้งด้านองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมที่หลากหลาย สภาพแวดล้อมของชุมชนมีความปลอดภัยผู้คนมีอัธยาศัยดี ช่วยเหลือสามัคคี ปลอดภัยเสพติด มีประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีกระบวนการถ่ายทอดและได้รับการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

จุดอ่อน (Weakness) พบว่า ชุมชนผาปังความขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการทำการเกษตร รวมถึงเพื่อการอุปโภคและบริโภคอย่างทั่วถึงทุกพื้นที่ โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศตั้งอยู่ในเขตภูเขา และเงาฝน ส่งผลให้สภาพพื้นที่โดยรวมมีสภาพค่อนข้างแล้งขาดแคลนแรงงานในวัยแรงงาน มีการอพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพต่างพื้นที่ขาดแคลนบุคลากรเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ของชุมชน คนในชุมชนยังขาดองค์ความรู้และประสบการณ์ความรู้ทั้งในด้านการบริหารจัดการ (กลุ่ม) และการใช้เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนากิจการ งานด้านต่าง ๆ ทักษะคติที่แตกต่างระหว่างกลุ่มคนในพื้นที่ ส่งผลกระทบในเชิงแนวคิดและทัศนคติต่อการพัฒนาชุมชน

โอกาส (Opportunity) การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้จริง Learning by doing โดยสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2554 เพื่อเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ และหน่วยงานต่าง ๆ ต่อการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน รวมถึงการสนับสนุนจากตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย และหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ เอกชนต่าง ๆ ทำให้ผาปังยกระดับคุณภาพชีวิต พร้อมทั้งพึ่งพาตัวเองอย่างยั่งยืนได้ตลอดจนสามารถนำสู่การพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากรูปแบบวิสาหกิจ สู่รูปแบบธุรกิจเพื่อสังคม รวม 4 ประเภท คือ ธุรกิจการท่องเที่ยว ธุรกิจพลังงานชุมชน ธุรกิจผลิตถ่านประสิทธิภาพสูง และธุรกิจไฟเบอร์เพื่อสิ่งแวดล้อม

อุปสรรค (Threat) การแบ่งขอบเขตพื้นที่การเมืองการปกครองในส่วนท้องถิ่น ที่ไม่สอดคล้องกับบริบทในเชิงสังคม ส่งผลให้ตำบลผาปัง ขาดการได้รับการดูแลและส่งเสริมจากหน่วยงานท้องถิ่นภาครัฐเท่าที่ควร

2) ทิศทางและยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน จากการศึกษาชุมชนได้กำหนดทิศทางพัฒนาและภาพอนาคตของชุมชนผาปังโดยกำหนดวิสัยทัศน์ของชุมชนให้เป็นชุมชนต้นแบบการจัดการชุมชนเชิงคุณค่า (ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน) ความสุข : มีคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมที่ดี สภาพแวดล้อมที่ดี สร้างสรรค์ : การจัดการชุมชนเชิงสร้างสรรค์ เศรษฐกิจเชิงนวัตกรรมและสร้างสรรค์ ยั่งยืน : การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์และพัฒนาต่อยอดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระบวนการจัดการเชิงคุณค่าเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน และกำหนดยุทธศาสตร์พัฒนาให้ครอบคลุมทุกมิติประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1: การจัดการองค์ความรู้ชุมชนและการบูรณาการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนโดยใช้กระบวนการเชิงคุณค่าเป็นฐานในการพัฒนา

แนวทางที่ 1.1 : การจัดการองค์ความรู้ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ สืบทอดและต่อยอดเชื่อมโยงในการพัฒนาในทุกมิติของชุมชน

แนวทางที่ 1.2 : การบูรณาการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน

แนวทางที่ 1.3 : พัฒนาระบบการเชิงคุณค่าในการพัฒนาในการจัดการองค์ความรู้และการบูรณาการพัฒนาศักยภาพของคน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 : เสริมสร้างศักยภาพการจัดการชุมชนเชิงสร้างสรรค์และนวัตกรรมวิถีอัตลักษณ์

แนวทางที่ 2.1 : การจัดการและการสร้างนวัตกรรมเพื่อการจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์

แนวทางที่ 2.2 : ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนโดยใช้ฐานคิดที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรม วิถี ความเชื่ออัตลักษณ์ ตัวตนของคนในชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 : การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน

แนวทางที่ 3.1 การรักษาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติสร้างสมดุลของการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

แนวทางที่ 3.2 สร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับชุมชน

แนวทางที่ 3.3 : ส่งเสริมกระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 : เสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาชุมชนในทุกมิติอย่างสมดุล โดยใช้ฐานภูมิปัญญาและนวัตกรรม

แนวทางที่ 4.1 : เสริมสร้างฐานการผลิตภาคเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน

แนวทางที่ 4.2 : ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ

แนวทางที่ 4.3 : สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนและการตลาดเชิงรุก

แนวทางที่ 4.4 : การสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน

5.2 อภิปรายผล

การศึกษากระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนได้ดำเนินการตามกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ครบทุกขั้นตอน โดยเริ่มจากการถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน ยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง จากการศึกษาพบว่าชุมชนตำบลผาปังมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในหลากหลายมิติ จากฐานทุนทางสังคมวัฒนธรรมนำไปสู่การพัฒนาเชิงประจักษ์ คือ การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมเป็นเจ้าของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในรูปแบบ “การเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง” บนฐานทุนทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนเกิดการต่อยอดและมีความต่อเนื่องร่วมทั้งการพัฒนาในมิติที่หลากหลายและสมดุล คณะผู้วิจัยจึงนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน โดยใช้ฐานศักยภาพคน ผ่านตัวตนอัตลักษณ์ที่ชัดเจนของคนผาปัง ฐานความเข้มแข็งของสถาบันทั้งสถาบันครอบครัว ระบบเครือญาติ องค์กรทั้งภายในและภายนอกที่สนับสนุน รวมทั้งองค์กรเครือข่ายพันธมิตรและวิสาหกิจชุมชน ฐานวัฒนธรรมชุมชนวิถีอัตลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะพื้นที่โดดเด่นแตกต่างจากพื้นที่อื่นอย่างชัดเจน รวมทั้งฐานภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่สะสมจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนนำไปสู่การพัฒนาที่ครอบคลุมในทุกมิติของชุมชน ทั้งสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม เน้นการบูรณาการกระบวนการสร้างคุณค่าของชุมชนอย่างสมดุล เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาเพื่อให้ผาปังเป็นชุมชนแห่งความสุข สร้างสรรค์

และยั่งยืน โดยนำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนในรูปแบบ PHAPANG Model ประกอบด้วย

P: Potential and community capital with balanced development and covering all dimensions

ศักยภาพและทุนชุมชน มีการพัฒนาอย่างสมดุลและครอบคลุมทุกมิติ

H: Human capital development process on the basis of knowledge and innovation to create a value process for the community

กระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์ บนฐานองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชน

A: Administration and innovation for community management with creative conflict management processes

การจัดการและการสร้างนวัตกรรมเพื่อการจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์

P: Participation and strengthen the participation process that adheres to the cultural base, the way of belief, community identity and identity of people in the community

การมีส่วนร่วมและเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ยึดโยงฐานวัฒนธรรมวิถีความเชื่อ อัตลักษณ์ และตัวตนของคนในชุมชน

A: Authentic Local Identity and Creating Community's Identity Brands for sustainable creative happiness

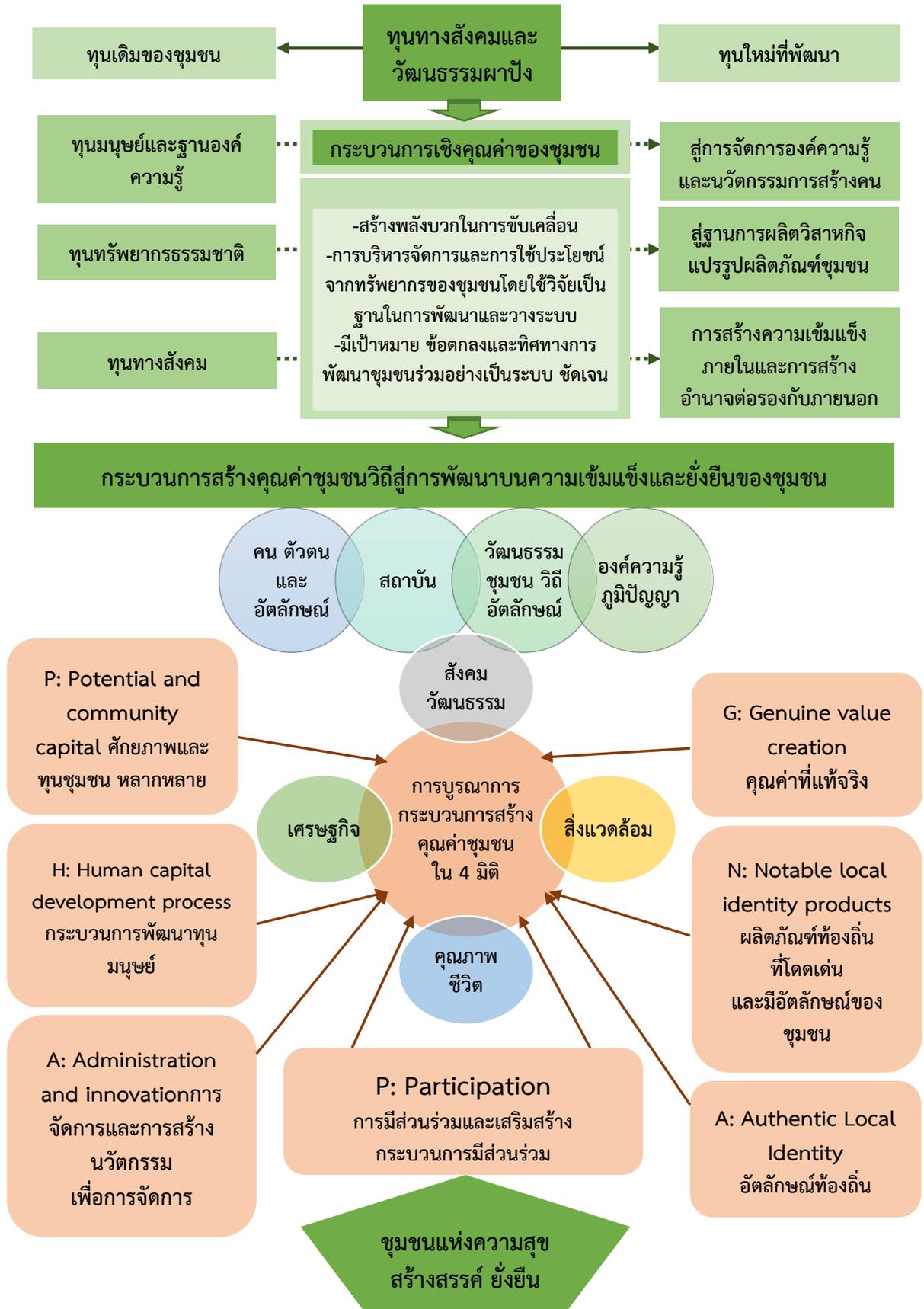
อัตลักษณ์ท้องถิ่นและการสร้างแบรนด์อัตลักษณ์ชุมชนต้นแบบ ความสุข สร้างสรรค์ ยั่งยืน

N: Notable local identity products

ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์

G: Genuine value creation and the process of value creation and utilization of natural resources and the environment by adapting the local wisdom base

คุณค่าที่แท้จริงและกระบวนการสร้างคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน

ภาพที่ 5.2 แสดงกรอบโมเดล PHAPANG Model

จาก PHAPANG Model ที่นำเสนอกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ที่มีรายละเอียดและกระบวนการแต่ละขั้นตอนที่ชัดเจนซึ่งเป็นกระบวนการที่วิเคราะห์สังเคราะห์ครบทุกขั้นตอนของการมีจรรยาบรรณที่สะท้อนถึงบริบทที่แท้จริงของชุมชน ในกระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์ บนฐานองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเชิงคุณค่าของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ ประไพทิพย์ ลือพงษ์ (2555) ได้นำเสนอบทความเชิงวิชาการในประเด็นการพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีสมรรถนะความสามารถในการแข่งขัน โดยกล่าวว่า ในการพัฒนาทุนมนุษย์ในองค์กรให้มีความรู้ ความสามารถ และมีสมรรถนะในการแข่งขัน ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมให้องค์กรบรรลุเป้าหมายตามกลยุทธ์ที่วางไว้ เป็นปัจจัยในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน รวมทั้งเป็นปัจจัยต่อการพัฒนาองค์กร การพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีสมรรถนะความสามารถในการแข่งขัน ต้องมีการวางแผนอย่างมีกลยุทธ์ รวมถึงการจัดการและการสร้างนวัตกรรมเพื่อการจัดการชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับ ณรงค์ชัย อัครเศรณี (2556) ที่ได้นำเสนอบทความในเชิงสนับสนุนหลังจากความคิดสร้างสรรค์ของคนไทยที่จะช่วยขับเคลื่อนให้เศรษฐกิจไทยรอดพ้นจากภาวะวิกฤติ โดยให้เหตุผลเพราะคนไทยเก่งทั้งศาสตร์และศิลป์ เพียงแต่ว่า “ต้องทำให้ต่อเนื่อง และทำให้สำเร็จ” โดยยกตัวอย่างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเชิงนวัตกรรมในเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องตลาดการท่องเที่ยวแบบสร้างสรรค์ ซึ่งหากทำอุตสาหกรรมวัฒนธรรม หรือ Culture Industry ให้ถูกจริตกับตลาดนักท่องเที่ยว เชื่อว่าจะเกิดการลงทุนที่คุ้มค่า โดยสิ่งที่คิดคือ Creative City ที่ต้องทำให้เป็นเมืองที่น่าเที่ยวจริง ๆ นักท่องเที่ยวต้องได้รับความคล่องตัว สะดวกสบาย และสามารถสัมผัสกลิ่นอายของความเป็นไทยได้ เช่น การสร้างกรุงเทพมหานคร เป็น Creative City ในภาพของ “เมืองแห่ง design” โดยจะต้องนำจุดแข็งต่าง ๆ มาผสมผสาน เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาให้เจริญหูเจริญตา ดูแล้วมีความสุข หรือแนวคิดในเรื่องการเปิดโอกาสให้มีพื้นที่สำหรับการขายและซื้องานศิลป์ที่เพิ่มมากขึ้นโดยยึดประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เป็นฐาน หรือแนวคิดในการสร้างคุณค่าทางใจให้กับสินค้าและบริการนั้น ๆ โดยดึงความแตกต่างทางศิลปวัฒนธรรมมาประยุกต์และเชื่อมโยงให้ผลิตภัณฑ์และบริการเกิดความโดดเด่น ผลักดันให้ผู้ประกอบการคนไทยมีที่ยืนในตลาดโลก ใช้ความสามารถและการสร้างสรรค์เป็นตัวช่วย เพราะพรมแดนทางเศรษฐกิจไม่มีแล้ว หากแต่พรมแดนทางศิลปวัฒนธรรมยังมีอยู่และเริ่มเข้ามาแทนที่ นอกจากนี้ยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดและงานวิจัยในหลากหลายด้านนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของชานนท์ วิสุทธิชานนท์ (2558) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านและสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา มีการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านบรรพบุรุษ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และญาติ พี่น้อง และภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการกระบวนการสั่งสมภายใต้การดำเนินวิถีชีวิต การประกอบอาชีพของครอบครัว ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านบางส่วนยังคงมีรุ่นลูก รุ่นหลานสืบทอดต่อ ๆ กันมา จนถึงปัจจุบัน แต่ด้วยอิทธิพลจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาชาวบ้านบางส่วนถูกกลดทอนลงไป จึงมีการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ของแต่ละภูมิปัญญา โดยการส่งเสริมและการสร้างความร่วมมือจากชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และสถาบันทางศาสนา เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและการอนุรักษ์ได้อย่างควบคู่สอดคล้องกับ วิไลวรรณ ทวีศรี (2560) ในการศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์ชุมชน แนวคิดและการจัดการ

เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยหลักพุทธสันติวิธีของเทศบาลตำบลเชียงคาน จังหวัดเลย กล่าวว่า อัตลักษณ์ของชุมชนถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเมืองท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งชุมชนควรจะช่วยกันรักษาวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของท้องถิ่นด้วยให้ได้รับการควบคุมรักษาวัฒนธรรมชุมชนและอัตลักษณ์ชุมชน ต้องบริหารจัดการควบคุมด้วยชุมชนมีส่วนร่วม โดยหนทาง ในการปฏิบัติของการอยู่ร่วมกันด้วยหลักสาราณียธรรม ซึ่งนับเป็นเครื่องมือหนึ่งทางพุทธสันติวิธีที่จะช่วยเชื่อมประสานสมาชิกชุมชนให้มีทิศทางและแนวคิดจะรักษาอัตลักษณ์ชุมชนเป็นหนึ่งเดียวกันอันจะส่งผลให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนมีความยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ บุรินทร์ เปล่งดีสกุล และภาคินี เปล่งดีสกุล (2561) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ชุมชนรอบเขื่อนจุฬาภรณ์ กรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปปลาน้ำจืดแม่สมศรี ตำบลทุ่งลุยยาย อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ โดยพบว่า ในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ให้กับชุมชนรอบเขื่อนจุฬาภรณ์นั้น เป็นการออกแบบเพื่อสร้างอัตลักษณ์ให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ให้เกิดการจดจำผ่านตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์บนผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของกลุ่ม รวมไปถึงการพัฒนาให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ขึ้น เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความน่าสนใจและเพิ่มตลาดสินค้าของกลุ่มมากขึ้น โดยนำภูมิปัญญาของการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนของกลุ่มนำมาสร้างความหมายให้สอดคล้องกับความเป็นเฉพาะของผลิตภัณฑ์แต่ละกลุ่มเพื่อให้เกิดอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโดยเฉพาะชุมชนรอบเขื่อนจุฬาภรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์ (2558) ได้กล่าวสรุปในบทความเชิงวิชาการ เรื่อง ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นการมองในมุมของสิทธิและอำนาจในการจัดการที่ว่า แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน มุ่งให้ความสำคัญกับภาคประชาชนและชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการ โดยมีกลไกทางกฎหมาย คือ การกระจายอำนาจ เพื่อรองรับสิทธิชุมชนในการจัดการให้สอดคล้องกับแนวโน้มและพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรในปัจจุบัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภาวดี ทะไกรราช (2560) ได้ศึกษาในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชายแดน โดยพบว่า การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชายแดน มีความผูกพันกับความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีที่สิ่งสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเจ้าที่สิ่งสถิตอยู่กับต้นไม้และป่าเขา ส่วนการจัดการรูปแบบอื่น ๆ เพื่ออนุรักษ์เพื่ออนุรักษ์ รักษาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนก็ยังคงมีผสมผสานตามบริบทและความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลาย โดยสิ่งที่คล้ายคลึงกันคือ ความมุ่งหมายในการปลูกป่าให้มีจำนวนมากขึ้น การรักษาระบบนิเวศในพื้นที่ป่าเพื่อให้เป็นที่เคารพและบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิ่งสถิตอยู่ในป่า นอกจากนี้แล้วการบวชป่ายังถือเป็นการนำเอาความเชื่อทางด้านพุทธศาสนามาใช้ในท้องถิ่นและปลูกจิตสำนึกในการรักต้นไม้ไม่กล้าจะทำลายป่าไม้ เป็นต้น เช่นเดียวกับ ชรินทร์ มั่งคั่ง (2560) ที่ศึกษาเรื่องศักยภาพชุมชนและการมีส่วนร่วมพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การมีส่วนร่วมของพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนนั้น ต้องมีกลไกการนำไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เข้มแข็งในหลายมิติ

5.3 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนทั้งในเชิงนโยบาย และการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ และข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในครั้งต่อไปดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

ในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน จะต้องได้รับความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนในทุกกระบวนการ และกระบวนการเชิงคุณค่าทุกกระบวนการจะถูกขับเคลื่อนและเกิดผลในเชิงประจักษ์จะต้องถูกถ่ายทอดและบรรจุเข้าไปแผนพัฒนาชุมชนและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

5.3.2 ข้อเสนอการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ

เพื่อให้การขับเคลื่อนกระบวนการเชิงคุณค่าสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมทุกภาคส่วนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทุกกระบวนการเชิงคุณค่าทุกกระบวนการที่ถูกบรรจุลงไปแผนจะต้องมีแผนงานโครงการ กิจกรรมรองรับเพื่อเกิดผลในเชิงปฏิบัติอย่างแท้จริงให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมและสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของร่วมของสมาชิกในชุมชน และเน้นการบูรณาการการดำเนินงานในทุกระดับ

5.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นในการศึกษาในมิติในเชิงคุณค่าและนำเสนอในเชิงคุณภาพ หากมีผู้สนใจที่จะศึกษากรอบแนวทางการวิเคราะห์เชิงคุณค่าที่สามารถวิเคราะห์ในเชิงสถิติเพื่อเป็นดัชนีวัดมูลค่าเพิ่มในมิติต่าง ๆ ของชุมชนที่เกิดจากกระบวนการเชิงคุณค่าซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการวิจัยต่อยอด

2) งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นศึกษาในมิติกระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนผาปัง หากมีผู้สนใจที่จะศึกษาในลักษณะเดียวกันของพื้นที่อื่นก็จะเกิดประโยชน์ต่อกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ซึ่งจะเกิดผลการพัฒนาในภาพรวมที่ยั่งยืน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมภาษาไทย

- กฤตเมธ บุญนุ่น. (2560). นวัตกรรมทางสังคม: ความรู้สู่สังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ*, 10 (ฉบับพิเศษ) กรกฎาคม - ตุลาคม 2560, 250.
- กฤติน จันทร์สนธิมา และอรทัย อินตะไชยวงศ์. (2558). การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน: ศึกษาเฉพาะกรณี ป่าชุมชนบ้านคลองห้วยหวาย อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์. *วารสารสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน*, 9 (1) มกราคม - มิถุนายน 2559.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กิริติ กมลประเทืองกร. (2559). การจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแบบวิถีพุทธ. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 12 (3) กันยายน - ธันวาคม 2559: 94-107.
- เกษม วัฒนชัย. (2544). *นโยบายการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ*. Thailand Education.
- ขวัญณา สุขคร. (2549). *แนวทางการบริหารจัดการของภาครัฐในการธำรงอัตลักษณ์แห่งวัฒนธรรมล้านนา*. (ดุชนิพนธ์) สาขาการจัดการภาครัฐ, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
- ขวัญณา สุขคร และคณะ. (2555). *เรียนรู้ชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน*. โครงการภูมิปัญญาสู่คุณค่าเชิงนิเวศ กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน 1 ประจำปีงบประมาณ 2555. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2554). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ 4. สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด. กรุงเทพฯ.
- ชรินทร์ มั่งคั่ง. (2560). ศักยภาพชุมชนและการมีส่วนร่วมพลเมืองในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนบ้านแม่กำปอง. *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 19 (4) ตุลาคม - ธันวาคม 2560, 266.
- ชลดา บุญอยู่. (2556). *ทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต) สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชานนท์ วิสุทธิชานนท์. (2557). *การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา*. (สารนิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต) สาขาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน, มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.

- จิตยา สุวรรณชฎ. (2527). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ณรงค์ชัย อัครเศรณี. (2555). *กระตุกต่อมคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เล่ม 2*. สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ.
- ณรงค์ชัย อัครเศรณี. (2555). *กระตุกต่อมคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เล่ม 3*. สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ.
- ณรงค์ชัย อัครเศรณี. (2556). *13 บทความ กระตุกต่อมคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 3. สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ.
- ณัฐกานต์ รัตนพันธุ์ และคณะ. (2558). *การศึกษ้อัตลักษณ์เมืองแห่งไมซ์ จังหวัดสงขลา*. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ณัฐพล ชันธไชย. (2527). *แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาประเทศและการพัฒนาชนบทในการบริหารและพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร.
- ดารณี พลอยจัน. (2559). *ทุนทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้งกับกลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์*. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*, 4 (1)(7) เดือนมกราคม - มิถุนายน 2559.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2548) *การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: สถาบัน
- ชญัญพร ธรรมอร่ามกิจ. (2554). *การจัดการชุมชนอย่างยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษา : หมู่บ้านหนองน้ำใส ตำบลรางบัว อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี*. การค้นคว้าอิสระ (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์. (2556). *การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน Community Economic Development*. *คณะเศรษฐศาสตร์*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธีรชัย อรุณเรืองศิริเลิศ. (2555). *ก้าวใหม่ในการดำเนินธุรกิจที่ยั่งยืนและสร้างสรรค์คุณค่าเพิ่มร่วมกันให้กับสังคม*. *วารสารวิชาชีพบัญชี*, 8 (21) เมษายน 2555, 97.
- ธีรศักดิ์ อุ่่นอารมณ์เลิศ และคณะ. (2558). *การพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันอย่างยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง*. *วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย*, 7 (2) กรกฎาคม - ธันวาคม 2558, 79-80.
- ธีราพร ทวีธรรมเจริญ. (2553). *การเรียนรู้วิถีชุมชนจากแนวคิดในทฤษฎีโครงสร้างทางสังคมและทฤษฎีชุมชน*. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย*, 30 (1) มกราคม - มีนาคม 2553.
- นิรมล กุลศรีสมบัติ และพรสรร วิเชียรประดิษฐ์. (2556). *กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการชุมชน ประเทศญี่ปุ่น*. *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ หัวข้อ "การพัฒนาคนชุมชน องค์การและสังคม พัฒนบริหารศาสตร์กับทางเลือกใหม่ ด้านการพัฒนาในอนาคต"*. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- บัณฑิตา ชำนาญกิจ. (2557). การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ตำบลหนองโรง อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 25 (2) พฤษภาคม - สิงหาคม 2557.
- บุรินทร์ เปล่งดีสกุล และภาคินี เปล่งดีสกุล. (2561). การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ชุมชนรอบเขื่อนจุฬาภรณ์ กรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปปลาน้ำจืดแม่สมศรี ตำบลทุ่งลุยลาย อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 10 (2) กรกฎาคม - ธันวาคม 2561, 207.
- ปรเมธี วิมลศิริ. (2010). *Creative Economy แนวทางและกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์*. สืบค้น 20 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://www.doyourwill.co.th/room-of-strategists/creative-economy>.
- ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์. (2541). *เศรษฐกิจชุมชน : ความหมาย ฐานคิด แนวทางปฏิบัติ*. สืบค้น 24 กุมภาพันธ์ 2558, จาก http://www.banrainarao.com/column/commu_econ_02.
- ประไพทิพย์ ลือพงษ์. (2555). การพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีสมรรถนะความสามารถในการแข่งขัน. *วารสารนักบริหาร*, 32 (4), 103.
- ประยูร อิมิวัตร์ และคณะ. 2561. ท้องถิ่นอภิวัด: นวัตกรรมจัดการชุมชนตำบลห้วยม้อ อำเภอบ้านจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี. *วารสารการบริหารปกครอง*, 7 (2) กรกฎาคม - ธันวาคม 2561, 174.
- ประเวศ วะสี. 2541. *ประชาคมตำบล*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปิ่นณพงศ์ วงศ์ณาศรี. (2559). ทุนทางสังคมกับข้อเสนอเชิงนโยบายของการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. *สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์*, 16 (1) มกราคม - มิถุนายน 2559. มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. กรุงเทพฯ.
- ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. (2548). *นวัตกรรมการเรียนรู้: คน ชุมชน และการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ปิ่นวิดี ศรีสุพรรณ และสุริชัย หวันแก้ว. (2547). *วาทกรรมทุนทางสังคม: กระบวนการสร้างแนวคิดและปฏิบัติการในบริบทการพัฒนาของไทย (พ.ศ.2540-2546)*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). รัฐศาสตร์สาขาสังคมวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรธิดา วิเชียรปัญญา. (2547). *การจัดการความรู้พื้นฐานและการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- พรพิมล ขำเพชร และรุ่งรวี จิตภักดี. (2562). นวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. *วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร*, 14 (1) มกราคม - เมษายน 2562, 108.
- พัชพร วิภาศรีนิมิต. (2553). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการและใช้ประโยชน์จากเห็ดป่า: กรณีศึกษาบ้านดอนชัย ตำบลเมืองปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง*. (วิทยาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- พิศิษฐ ตัณฑวณิช และพนาจินดาศรี. (2561). ความหมายที่แท้จริงของค่า IOC. *วารสารการวัดผล การศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 24 (2) ธันวาคม 2561.
- เพ็ญญา สนวนทอง. (2560). แนวคิดและทฤษฎีในการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมุมมองเศรษฐศาสตร์การเมือง. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 5 (2), กรกฎาคม - ธันวาคม 2560, 95.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. (2541). *แผนแม่บทเพื่อการฟื้นฟูชาติ, พิมพ์ครั้งที่ 2*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). กรุงเทพฯ.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. (2553). ชุมชนเข้มแข็ง. สืบค้น 24 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://std.kku.ac.th/4830801646/Website/page2.html>.
- ภาวดี ทะไกรราช. (2560). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชายแดน. *วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม*, 7 (1) มกราคม - เมษายน 2560.
- ภิกค์กิติ์ กัลยาณมิตร. (2559). การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, สาขามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์*, 11 (3) กันยายน - ธันวาคม 2559, 305-317.
- ภูเดช แสนสา. (2558). *ประวัติศาสตร์เมืองเถิน, พิมพ์ครั้งที่ 1*. โรงพิมพ์แม่กพรินตั้ง. เชียงใหม่.
- ไมตรี อินทรีย์ยะ. (2560). บทความวิชาการ ทุนทางสังคม Social Capital. *สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน*, 9 (2) กรกฎาคม - ธันวาคม 2560.
- รพีพรรณ วงศ์ประเสริฐ. (2556). การสร้างคุณค่าร่วม แนวปฏิบัติที่ดีสู่สังคม. *วารสารนักบริหาร มหาวิทยาลัยกรุงเทพ*, 33 (3) กรกฎาคม-กันยายน 2556, 76.
- ฤทัยรัตน์ รัตนสร้อย. (2552). *พลวัตทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วิทยานิพนธ์หลักสูตร พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรพรรณ เอื้ออาภรณ์. (2557). การแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม พัฒนาสู่การสร้างค่านิยมร่วมระหว่างองค์กรธุรกิจกับชุมชน (ตอนที่ 3). *วารสาร TPA News - สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น)*, 208, เมษายน 2557, 22.
- วรวุฒิ โธมรัตน์พันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- วารุณี พงษ์ภิญโญ. (2545). *ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษาบ้านอัมพวัน หมู่ที่ 8 ตำบลลำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น*. งานวิจัย สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏเลย.
- วิจารณ์ พานิช. (2547). *องค์การการเรียนรู้และการจัดการความรู้*. กรุงเทพฯ. สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.).

- วิจารณ์ พานิช. 2548. *การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.).
- วิทยา จันทรแดง และจ่านอง อติวัฒน์สิทธิ์. (2554). *การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน*. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต), วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ, มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิไลวรรณ ทวีโชคศรี. (2560). อัตลักษณ์ชุมชน: แนวคิดและการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยหลักพุทธสันติวิธีของเทศบาลตำบลเชียงคาน จังหวัดเลย. *วารสารศิลปะการจัดการ*, 1 (2) พฤษภาคม – สิงหาคม 2560, 63.
- ศิริวรรณ มนอัครระผดุง. (2549). *รายงานวิชาการ เรื่อง บทบาททุนทางสังคมกับการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน*. กลุ่มงานวิจัยและข้อมูล สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- สถาบันไทยพัฒนา มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2557). CSV กลยุทธ์ธุรกิจคู่สังคม. *นิตยสาร MBA*, 181 ตุลาคม-พฤศจิกายน 2557, 24-29.
- สมพร แสงชัย. (2545). *สิ่งแวดล้อม อุดมการณ์ การเมือง และการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. โครงการบัณฑิตศึกษาการจัดการสิ่งแวดล้อม.
- สำนักงาน กพร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. (2548). *คู่มือการจัดทำแผนการจัดการความรู้*. โครงการพัฒนาส่วนราชการ ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในส่วนราชการ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). *ทุนทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน: ร่วมเรียนรู้ ร่วมขับเคลื่อน ร่วมพัฒนา*. สรุปผลการสัมมนา จัดโดยสำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในวันที่ 27 เมษายน 2548 ณ โรงแรมปรีณซ์พาเลซ กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)*. สืบค้น 20 สิงหาคม 2561, จาก https://www.nesdb.go.th/ewt_news.php?nid=6420
- สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. ม.ป.ป. *เปิดโลกนวัตกรรมไทย*. สรุปผลการดำเนินงานเพื่อสร้างระบบนวัตกรรมของสำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ ในระยะเวลา 1 ปี 9 เดือน (ตุลาคม 2546 – กรกฎาคม 2548). ISBN 974-229-773-8
- สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน. 2559. *คู่มือการจัดการความรู้ของชุมชนพร้อมวีดีโอซีดี (VDO CD)*. กลุ่มงานส่งเสริมการจัดการความรู้ของชุมชน สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.

- สิงห์ สิงห์ขจร. (2558). แนวทางพระราชดำริ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา กับความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร. *วารสารอิเล็กทรอนิกส์การเรียนรู้ทางไกลเชิงนวัตกรรม*, 5 (2) กรกฎาคม - ธันวาคม 2558, 119.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. (2554). *เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชน การศึกษา, หน่วยที่ 8 - 15*. นนทบุรี: คณะกรรมการผู้ผลิตชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุชาติ อุดมโสภกิจ. (2554). *นวัตกรรมสีเขียว เพื่อชีวิต สังคม และเศรษฐกิจไทย*. ศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค สำนักงานคณะกรรมการนโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมแห่งชาติ (สวทน.) August-September 2011, Vol.38 No.218.
- สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมัครการ. (2538). *การวิเคราะห์ทางสังคมเพื่อการพัฒนา: แนวความคิด และวิธีการ (Social Analysis for Development: Concepts and Methods)*, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุวรรณฤทธิ์ วงศ์ช่อม. (2553). *ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนท่าคา อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสงคราม*. *วารสารวิจัยและพัฒนา*, 2, 2553. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. กรุงเทพฯ.
- สุวรรณิ คำมั่น และคณะ. (2551). *รายงานการสัมมนาวิชาการประจำปี 2551 เรื่อง ผู้การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน กลุ่มที่ 3 ทุนมนุษย์: ทุนทางสังคมกับการพัฒนาทุนมนุษย์*. มูลนิธิชัยพัฒนา ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- อภิสิทธิ์ ธรรมวิมุตติ และธีรวัฒน์ จันทิก. (2560). *ทุนมนุษย์เชิงนวัตกรรมและสร้างสรรค์ของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน*. *Veridian E-Journal, Silpakorn University ISSN 1906 - 3431*. ฉบับภาษาไทยสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, 10 (1) มกราคม - เมษายน 2560, 1572.
- อาทิตย์ บุคดาตวง. (2554). *ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไทร อำเภอกันที จังหวัดสมุทรสงคราม*. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต การบริหารการพัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2558). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาเมือง*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). กรุงเทพฯ.
- อุดมศักดิ์ สิทธิพงษ์. (2558). *ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน*. *วารสารนักบริหาร Executive Journal มหาวิทยาลัยกรุงเทพ*, 35 (1) มกราคม - มิถุนายน 2558, 104-105.

- อุทัย ปริญาสุทธินันท์. (2558). การจัดการชุมชน: มโนทัศน์และทฤษฎีที่จำเป็นต้องทบทวน. *วารสารการจัดการสมัยใหม่*, 13 (2) กรกฎาคม – ธันวาคม 2558, 11-21.
- อุทิศ ทาหอม และคณะ. (2558). ทูทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านตามา จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*, 11 (2), 2558.

บรรณานุกรมภาษาต่างประเทศ

- Baker, W. (1990). "Market Networks and Corporate Behaviour", *American Journal of Sociology*, p. 589 – 625.
- Bourdieu, P. And L. P. D. Wacquant. (1992). *An Invitation to Reflexive sociology*, (Chicago: University of Chicago Press.).
- Boxman, E. A. W, De Grant, P. M. and Flap, H. D. (1991). "The Impact of Social and Human Capital on the Income Attainment of Dutch Managers", *Social Networks*, 13, p. 51 – 73
- Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Coleman, James S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital". *The American Journal of Sociology*, 94, S95
- Fernandez, R. M., Castilla, E. J., and Moore, P. (2000). Social Capital at Work: Networks and Employment at a Phone Center. *American Journal of Sociology*, 105 (5), p. 1288-1356.
- Frane, A. And Roncevic, B. (2003). "Social Capital: Recent Debates and Research Trends", *Social Science Information*, 42, p. 155-183.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*. Lodon: Penguin.
- Howkins, J. (2001). *The creative economy: How people make money from ideas*. London: Allen Lane.
- Jacobs, Jane. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. (Random House.), p. 138.
- Newton, Kenneth. (2001). Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy. *International Political Science Review/Revue internationale de science politique*, 22 (2) April 2001, p. 201-214. Published by: Sage Publications, Ltd.

- Ostrom, E. (2008). *Design principles of robust property-right: What have we learned?*. In Ingram, K. G. & Hong, Y. H. (eds). *Property right and land policies*. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy.
- Prachatip Kata. 2004. *The study on social capital and the role of social capital in social movement: case study of healthy civil society in one village in North-Eastern Region of Thailand (การศึกษาทุนทางสังคม และ บทบาทในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม: กรณีศึกษาประชาคมสุขภาพหมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย)*. (Thesis M.A. Population and Social Research). Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Putnam, Robert D. (2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Touchstone. p. 22–23. ISBN 0743203046.
- Stanton-Salazar, Ricardo D, and Sanford M. Dornbusch. (1995) "Social Capital and the Reproduction of Inequality Information Networks Among Mexican-origin High School Students". *Sociology of Education*, 68 (2), April 1995, p. 116-135.
- Woolcock, M. and Narayan, D. (1999). "Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy". *World Bank Research Observer*, 15 (2), December 1999.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และประเด็นระดมความคิดเห็น

แบบสัมภาษณ์วิจัย

กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืน:

กรณีศึกษา ตำบลผาปัง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง

1. ข้อมูลทั่วไป

- 1.1 ชื่อ.....
- 1.2 ที่อยู่.....
ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน.....ภูมิลำเนาเดิม.....
เหตุผลการย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่ผาปัง.....
- 1.3 ตำแหน่ง..... ระยะเวลาที่อยู่ในตำแหน่ง.....ปี
- 1.4 งานที่รับผิดชอบในตำแหน่ง.....
เหตุผลในการที่เข้ารับตำแหน่ง.....
- 1.5 กิจกรรมที่ท่านเข้าร่วมพัฒนาชุมชนมีอะไรบ้าง.....
เหตุผลในการที่เข้าร่วมพัฒนาชุมชน.....

2. จัดการความรู้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

บริบทของชุมชน	ปัญหาความต้องการของชุมชน	ศักยภาพความพร้อมของชุมชน
		มิติสังคมวัฒนธรรมชุมชน
		มิติสิ่งแวดล้อมชุมชน
		มิติเศรษฐกิจชุมชน
		มิติองค์ความรู้ในชุมชน

ทุนทางสังคมวัฒนธรรม	
● ภูมิหลัง	
● ภูมิเมือง	
● ภูมิวงศ์	
● ภูมิธรรม	
● ภูมิปัญญา	

3. ถอดบทเรียนการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน

3.1 ที่มา และจุดเริ่มต้นของการจัดการชุมชน บนฐานการพัฒนาตามศักยภาพและบริบทของชุมชน

.....

.....

.....

.....

3.2 กระบวนการเชิงคุณค่าของการจัดการชุมชน

- ขั้นตอนและรูปแบบการจัดการ	
- ปัญหาในการดำเนินงานในเบื้องต้น	
- จุดเด่นในการดำเนินงานของชุมชน	
- ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ	

3.3 คุณค่าที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่

มิติในการวิเคราะห์	ผลสำเร็จของการดำเนินงานของชุมชน	สรุปบทเรียน
มิติสังคม วัฒนธรรมชุมชน		
มิติสิ่งแวดล้อม ชุมชน		
มิติเศรษฐกิจ ชุมชน		
มิติองค์ความรู้ใน ชุมชน		

4. แผนแม่บทการพัฒนาตำบลผาปังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

4.1 สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชนของท่านเป็นอย่างไร

จุดอ่อน	จุดแข็ง
โอกาส	อุปสรรค

4.2 ท่านคาดหวังถึงชุมชนของท่านในอนาคตควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.3 ทิศทางและแนวทางในการพัฒนาชุมชนควรมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.4 ท่านคิดว่าชุมชนควรมีแผนงาน โครงการ กิจกรรมอะไรบ้างเพื่อขับเคลื่อนชุมชนไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน
ตำบลผาบึง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง ควรเป็นอย่างไร

5.1 กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสังคมวัฒนธรรมชุมชน

.....

.....

.....

.....

5.2 กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติสิ่งแวดล้อมชุมชน

.....

.....

.....

.....

5.3 กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติเศรษฐกิจชุมชน

.....

.....

.....

.....

5.4 กระบวนการสร้างคุณค่าชุมชนในมิติองค์ความรู้ในชุมชน

.....

.....

.....

.....

6. ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

ผู้สัมภาษณ์

ผู้จัดบันทึก

วันที่สัมภาษณ์

ภาคผนวก ข

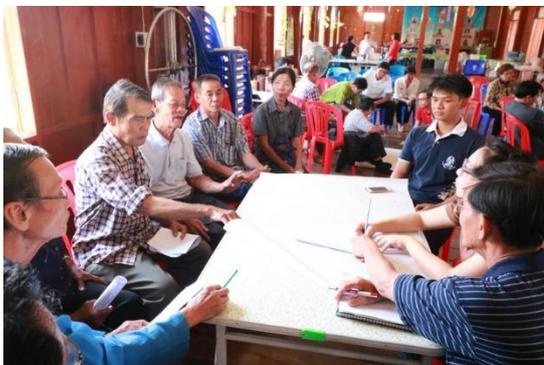
ประมวลภาพการจัดประชุม

การประชุมประชาคมเพื่อศึกษาบริบทของชุมชน
วิเคราะห์ปัญหาความต้องการและศักยภาพของชุมชน

การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อป้องกันความรู้
กำหนดขอบเขตความรู้และรายละเอียดความรู้ 5 ภูมิวัฒนธรรม และถอดบทเรียนชุมชน

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นางขวัญนภา สุขคร Mrs. Khwannapa Sukkorn
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกที่ตั้ง ลำปาง
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้ง ลำปาง 140 ถ.สุเรนทร์ ต.สบตุ๋ย อ.เมือง จ.ลำปาง 52100 หมายเลขโทรศัพท์(ที่ทำงาน) 054-228-016 โทรสาร 054-228-019
ประวัติการศึกษา	
ปริญญาเอก	การจัดการดุชนิพนธ์ิต สาขาการจัดการภาครัฐ (Public Management) มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต (ดุชนิพนธ์ิตยอดเยี่ยม)
ปริญญาโท	เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต (คม.) การเงิน มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ปริญญาตรี	บริหารธุรกิจบัณฑิต (บธ.บ.) การเงินการธนาคาร มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวเสาวธาร สมานิตย์ Miss Saowatarn Samanit
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์
หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้ง ลำปาง 140 ถ.สุเรนทร์ ต.สบตุ๋ย อ.เมือง จ.ลำปาง 52100 หมายเลขโทรศัพท์(ที่ทำงาน) 054-228-016 โทรสาร 054-228-019
ประวัติการศึกษา	
ปริญญาเอก	Ph.D (Education) (English Language Teaching) University of Northern Malasia
ปริญญาโท	MA (EBI-English for Business and Industry) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
ปริญญาตรี	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษธุรกิจ) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นายสิทธา พงษ์ศักดิ์ Mr.Siththa Phongsak
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์
หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้ง ลำปาง 140 ถ.สุเรนทร์ ต.สบตุ๋ย อ.เมือง จ.ลำปาง 52100 หมายเลขโทรศัพท์(ที่ทำงาน) 054-228-016 โทรสาร 054-228-019
ประวัติการศึกษา	
ปริญญาโท	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต วทม. (วิทยาการคอมพิวเตอร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ปริญญาตรี	วิทยาศาสตรบัณฑิต วทบ. (วิทยาการคอมพิวเตอร์) สถาบันราชภัฏลำปาง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นางสาวฐิติวรภา ไยสำลี Miss. Thitiworada Yaisumlee
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์
หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้ง ลำปาง 140 ถ.สุเรนทร์ ต.สบตุ๋ย อ.เมือง จ.ลำปาง 52100 หมายเลขโทรศัพท์(ที่ทำงาน) 054-228-016 โทรสาร 054-228-019
ประวัติการศึกษา	
ปริญญาโท	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต วท.ม. (เทคโนโลยีทางอาหาร) มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ปริญญาตรี	วิทยาศาสตรบัณฑิต วท.บ. (วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร) สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต ลำปาง

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - นามสกุล นางสาวพัชพร วิภาศรีนิมิต
Miss Patchaporn Vipasrinimit
- ตำแหน่งปัจจุบัน เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป
- หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้ง ลำปาง
140 ถ.สุเรนทร์ ต.สบตุ๋ย อ.เมือง จ.ลำปาง 52100
หมายเลขโทรศัพท์(ที่ทำงาน) 054-228-019 โทรสาร 054-228-019
- ประวัติการศึกษา
- ปริญญาโท วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (วท.ม.) การใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) วิทยาลัยสหวิทยาการสังคมศาสตร์
สาขาการจัดการทรัพยากรทางสังคมและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ – นามสกุล** นายสิริณัฐเศรษฐ์ สุภาจันทรสุข
Mr.Siranathaseth Supachantarasuk
- ตำแหน่งปัจจุบัน** เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป
- หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก**
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้ง ลำปาง
140 ถ.สุเรนทร์ ต.สบตุ๋ย อ.เมือง จ.ลำปาง 52100
หมายเลขโทรศัพท์(ที่ทำงาน) 054-228-016 โทรสาร 054-228-019
- ประวัติการศึกษา**
- ปริญญาโท วท.ม. สาขาการจัดการความรู้ คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
- ปริญญาตรี บธ.บ. สาขาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ
สถาบันราชภัฏสวนดุสิต
- ปริญญาตรี คหกรรมศาสตร์บัณฑิต (อาหารและโภชนาการ-พัฒนาผลิตภัณฑ์)
สาขาพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร คณะคหกรรมศาสตร์
สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครใต้

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นายไพฑูรย์ ทูทานนท์ Mr. Pathaithep Tutanon
ตำแหน่งปัจจุบัน	เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป
หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้ง ลำปาง 140 ถ.สุเรนทร์ ต.สบตุ๋ย อ.เมือง จ.ลำปาง 52100 หมายเลขโทรศัพท์(ที่ทำงาน) 054-228-016 โทรสาร 054-228-019
ประวัติการศึกษา	
ปริญญาโท	บช.ม. การบัญชี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ปริญญาตรี	บธ.บ. การบัญชี สถาบันราชภัฏสวนดุสิต